

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SELÇUKLU-BİZANS ANLAŞMALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ
(1048-1211)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİME GÜL

İSTANBUL 2014

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SELÇUKLU-BİZANS ANLAŞMALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ
(1048-1211)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİME GÜL

Danışman
PROF. DR. GÜLAY ÖĞÜN BEZER

İSTANBUL 2014



MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Alime GÜL'ün "Selçuklu-Bizans Anlaşmalarının Değerlendirilmesi (1048-1211)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Gülay ÖĞÜN BEZER
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

İmza

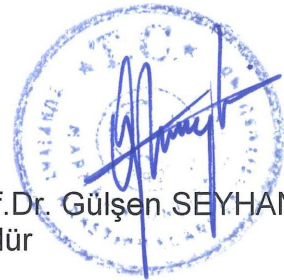
Üye : Prof.Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞCI
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç.Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU
Üniversitesi İstanbul Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ...08../05../ 2014 tarih ve
2014/09-05 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK
Müdür



İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ İLE BİZANS İMPARATORLUĞU ARASINDA YAPILAN ANTLAŞMALAR.....	6
I. TUĞRUL BEY DÖNEMİ (1040-1063).....	6
1. Oğuz Göçünün Mahiyeti.....	6
2. Selçuklular'ın Bizanslılar'la İlk Karşılaşması	7
3. Hasankale Savaşı (5 Rebiülâhîr 440/17 Eylül 1048).....	9
3.1. İlk Selçuklu-Bizans Antlaşması (441/1049-1050)	10
3.2. Selçuklu-Bizans Antlaşmasının Yenilenmesi (447/1055)	14
II. SULTAN ALP ARSLAN DÖNEMİ (1063-1072).....	17
1. Malazgirt'ten Önce Anadolu Akınları.....	17
2. Malazgirt Meydan Muharebesi (27 Zîlkade 463/26 Ağustos 1071)	18
2.1. Romanos Diogenes'le Yapılan Antlaşma (463 /1071).....	20
III. SULTAN MELİKŞAH DÖNEMİ (1072-1092)	25
1. Malazgirt Zaferinden Sonra Anadolu	25
2. İmparator VII. Mikhail Dukas'la Antlaşma Yapılması (468/1076).....	26
3. Aleksios Komnenos ile Antlaşma Girişimi (485/1092)	28
IV. MUHAMMED TAPAR DÖNEMİ (1105-1118).....	30
1. Aleksios Komnenos'la Haçlılara Karşı Yapılan Antlaşma (505/1111)	30
2. Muhammed Tapar'dan Sonra Selçuklu-Bizans İlişkileri	33
II. BÖLÜM	34
TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ İLE BİZANS İMPARATORLUĞU ARASINDA YAPILAN ANTLAŞMALAR.....	34
A. SÜLEYMANŞAH'TAN II. KILIÇ ARSLAN'A KADAR SELÇUKLU-BİZANS ANTLAŞMALARI.....	34
I. SÜLEYMANŞAH DÖNEMİ (1075-1086).....	34

1. Drakon Çayı Antlaşması'na Kadar Türkiye Selçukluları.....	34
2. Drakon Çayı Antlaşması (Zilhicce 473/Haziran 1081).....	36
3. Ebû'l-Kâsım ile Aleksios Komnenos Arasındaki Antlaşma (480/1087)	39
II. SULTAN I. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (1092-1107).....	40
1. Çaka Bey'e Karşı Selçuklu-Bizans Antlaşması (486/1093).....	40
2. 501 (1107) Yılı Antlaşması.....	42
III. SULTAN ŞÂHİNŞAH DÖNEMİ (1110-1116).....	44
1. Şâhinşah'ın Tahta Geçmesi ve Bizans'la Yaptığı İlk Antlaşma (504/1110).....	44
2. Aleksios Komnenos'un Konya Seferi ve İkinci Antlaşma (510/1116).....	45
IV. SULTAN II. İZZEDDİN MESUD DÖNEMİ (1116-1155).....	48
1. Sultan Mesud'un Kardeşi Melik Arab'a Karşı Ioannes'den Yardım İstemesi (520/1126).....	48
2. Dânişmendlilere Karşı Selçuklu-Bizans Antlaşması (528/1134).....	50
3. İmparator Ioannes'in Çukurova Seferi ve Selçuklu-Bizans Antlaşması (532/1138)	51
4. Haçlılara Karşı Selçuklu-Bizans Antlaşması (541/1147).....	52
5. II. Toros'a Karşı Selçuklu-Bizans Antlaşması (548/1153).....	55
B. II. KILIÇ ARSLAN'DAN I. İZZEDDİN KEYKAVUS'A KADAR SELÇUKLU-BİZANS ANTLAŞMALARI	57
I. SULTAN II. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (1155-1192).....	57
1. Sultan II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'u Ziyareti ve Selçuklu-Bizans Antlaşması (557/1162)	57
2. Myriokephalon (Karamıkbeli) Zaferi ve Selçuklu-Bizans Antlaşması (12 Rebi'ülevvel 572/18 Eylül 1176).....	63
3. İmparator II. Isaakios Angelos'un Türkiye Selçukluları'na Tâbi Olması (580/1185)	69
4. Selçuklu Melikleri ile Bizans İmparatorluğu Arasındaki Antlaşmalar	70
4.1. Ankara Meliki Muhiddin Mesud ile İmparator III. Aleksios Angelos Arasındaki Antlaşma (592/1196).....	70
4.2. Uluborlu (Borgulu) Meliki Gıyâseddin Keyhüsrev ile İmparator II. Isaakios Angelos Arasındaki Antlaşma (585/1189).....	71
II. RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞAH DÖNEMİ (1196-1204).....	72
1. III. Aleksios'un Türkiye Selçukluları'nın Tâbiyetine Girmesi (597/1201).....	72

III. İZZEDDİN KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (1204-1205).....	74
1. İznik İmparatoru I. Theodoros Laskaris Dönemi İlk Selçuklu-Bizans Antlaşması (600/1204)	74
IV. I. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİ (1205-1211).....	75
1. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Konya'ya Dönüşü ve Laskaris ile Yaptığı Antlaşma (601/1205).....	75
2. Keyhüsrev ile Laskaris Arasındaki Dostluk Antlaşması (602/1206).....	76
3. İznik İmparatorluğu ile İlişkilerin Bozulması ve Alaşehir Savaşı (607/1211)	77
4. İzzeddin Keykâvus Dönemi Selçuklu-Bizans Barışının Yeniden Sağlanması (608/1212).....	78
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	85

ÖNSÖZ

Türklerin 11. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu ailesinin önderliğinde batı yönünde (özellikle Anadolu) yaptıkları fetihler, Türk-İslâm ve Dünya tarihi bakımından büyük değişikliklere yol açmıştır. 1048 Hasankale savaşıyla başlayan Anadolu akınları, Malazgirt zaferi ile bir dönüm noktasına girmiş; Anadolu'nun Türk yurdu olma süreci Türkiye Selçukluları zamanında büyük bir ivme kazanmıştır. Selçuklular'ın sistemli fetih ve iskân politikası neticesinde Anadolu'nun demografik yapısı büyük oranda bir değişikliğe uğradı.

Selçuklu-Bizans antlaşmalarını konu edinen müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. İki devlet arasında cereyan eden olaylar ve tarihin yorumu bakımından diplomatik münasebetlerin değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada Selçuklu-Bizans diplomasisi Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçukluları olmak üzere iki ana bölümde incelenmiştir. Sultan Tuğrul Bey'den Muhammed Tapar dönemine kadar olan birinci bölümde söz konusu antlaşmalar sebep ve sonuçlarıyla incelenirken; bir süre sonra bu antlaşmaların konusu haline gelen Türkiye Selçukluları ile ilgili etkenler de değerlendirilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise, Türkiye Selçukluları ile Bizans İmparatorluğu arasında yapılan antlaşmalar bu defa Büyük Selçuklu ve diğer faktörler ışığında anlatılmıştır. Bu bölüm Sultan II. Kılıç Arslan'dan önce ve sonra olmak üzere iki kısım olarak planlanmıştır.

Bu çalışma sırasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Gülay Ögün BEZER'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca Arapça çeviri konusunda yardımlarını esirgemeyen sn. Suat KAYMAZ'a da teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışmada 1048-1211 yılları arasında yapılmış olan Selçuklu-Bizans antlaşmaları incelenmiştir. Hasankale savaşından itibaren başlayan Selçuklu-Bizans diplomasisi Muhammed Tapar dönemine kadar Türkmen akınları ve Türkiye Selçukluları gibi etkenler çerçevesinde ilerlemiştir. Anadolu'nun önemli ölçüde Türk Yurdu haline geldiği bu süreçte, Bizans İmparatorluğu'nun yanı başında kurulan Türkiye Selçuklu Devleti, 1081 Drakon Çayı Antlaşması ile Bizans tarafından tanınmış ve iki devlet arasında adı geçen çay sınır kabul edilmişti. Ancak Bizans İmparatorluğu, Anadolu'yu yurt edinen Selçuklular ile mücadelesinden uzun süre vazgeçmemiştir. Bununla birlikte, I. Aleksios Komnenos ve halefleri devletin içinde bulunduğu zor şartlar karşısında diğer düşmanlarına karşı zaman zaman Selçuklular ile işbirliği yapmaktan sakınca görmediler. Aynı şekilde Selçuklu sultanları da bilhassa Güneydoğu politikalarını gerçekleştirmek için Bizans'la anlaşmayı tercih ediyorlardı. Sultan I. Kılıç Arslan'ın hem Çaka Bey'e hem de Haçlılara karşı Aleksios Komnenos ile anlaşmasının temel nedeni bu politikayla ilgiliydi. Bununla birlikte, Sultan I. Mesud, kardeşi Melik Arab isyanına karşı Ioannes Komnenos'un yardımına başvurduğu gibi, oğlu II. Kılıç Arslan da kendisine karşı kurulmuş olan ittifakı Manuel Komnenos'un yardımıyla bertaraf etmiştir. Fakat II. Kılıç Arslan'ın Anadolu'da giderek rakipsiz kalması ve güçlenmesinden rahatsızlık duyan Manuel Komnenos'un Myriokephalon'da hezime uğratılması Selçuklu-Bizans ilişkilerinde bir kırılma noktası olmuştur. Bu zaferin ardından imparatorluğun Orta ve Batı Anadolu'daki eyaletlerinin denetiminin azalmasıyla Selçuklu fetihleri Ege kıyılarına dayandı. Bu şartlar altında 1185 tarihli Selçuklu-Bizans antlaşması ile Bizans İmparatorluğu Selçuklulara tâbi devlet statüsüne getirilmiş oldu.

ABSTRACT

In this study, the treaties signed between Seljuks and Byzantium from 1048 to 1211 are examined. The relations between Seljuks and Byzantium which started with the War of Hasankale, has evolved around the factors of Turkmen raids and Turkish Seljuks until the reign of Muhammed Tapar (also known as Muhammad I). As Anatolia became a Turkish homeland, the Seljuk Sultanate of Rum neighbouring Byzantium, was legally recognized with the Drakon Treaty by the Empire and in 1081 River Drakon was accepted as the boundary between two realms.

Byzantine Empire did not cease fighting with Turks settling in Anatolia for a long time. However, considering the hard conditions faced by the state, Emperor Alexios I Komnenos and his successors did not object to alliances with Seljuks. Likewise, sultans of the Seljuks have preferred to reach agreements with them, especially to realize their policies for Southeast border. Sultan Kilij Arslan I's covenants with Alexios Komnenos against both the Crusaders and Chaka Bey were primarily about this policy. In addition, Sultan Masud I has sought Ioannes Komnenos's help to end the rebellion of his brother Melik Arab, just as his son Sultan Kilij Arslan II has broken the alliance against him with the support of Manuel Komnenos. Later, when Manuel Komnenos, who got disturbed by the unrivalled existence and growing power of Sultan Kilij Arslan in Anatolia, was decidedly defeated by the Seljuks in the Myriokephalon War, a new phase of Seljuk-Byzantium relations has begun. After this defeat, with the decline of central government's authority over feudal West and Central Anatolian cities, Seljuks' territory has reached to Aegean shores. Under these conditions, Byzantium has become a subject of the Seljuk Empire with the treaty which signed in 1185 between the Seljuks and Byzantium.

GİRİŞ

Diplomasi teriminin kökü Yunanca diplóma veya diploun'dan gelmektedir. Eski Yunanlılar, elçi olarak görevlendirdikleri kişilere, kimliklerini gösteren ve diploma denilen belgeler verirlerdi. Ortaçağ'da diplomanın işlevi genişlemiş; hak ve imtiyazları tescil eden belgeler ile dış antlaşmaların orijinal nüshaları da diploma kapsamına alınmıştır¹.

Diplomasi 19. yüzyılda “Dış ilişkileri düzenleyen bir bilim kolu” olarak yeni bir anlam daha kazanmıştır. Diplomasinin bu tanıma benzer bir şekilde “Devletlerin karşılıklı ilişkilerini ve menfaatlerini konu alan bilim” ve “Devletlerarası ilişkilerde barışın, güvenliğin, huzurun ve karşılıklı saygının korunmasını hedef tutan faaliyetler sistemi” olarak daha detaylı tarifleri de yapılmıştır. Bu tanımlardan yola çıkarak diplomasinin devletlerarası sorunların barışçıl yöntemler ve müzakereler yoluyla çözülmesini ifade ettiğini söylemek mümkündür. Ancak bu ilişkilerin yürütülmesinde çoğu kez devletlerin ulusal menfaatlerinin belirleyici olduğu görülür. Nitekim Hindistan'ın ünlü devlet adamı Kautilya'nın devlet idaresi ve politika konusunda kaleme aldığı eserinde “İç ve dış politikada ahlâkın yeri olmadığını, devlet çıkarı için hile ve entrikaya başvurulabileceğini” demek suretiyle dış politikanın maddî kazanç ve menfaat ilkesine göre yürütülmesi gerektiğini savunmuştur².

Bizans diplomasisi genel itibariyle, Kautilya'nın siyaset anlayışına yakındır. Bizans imparatorları siyasî rakiplerine karşı uyguladığı etkin diplomasi sayesinde gerçekte sahip olmadığı gücü dış dünyaya sanki varmış gibi gösterme hüneri sergilemişlerdir. Etrafı tehditlerle çevrili bir devletin uzun süre varlığını korumasının sırrı da budur. Papa'ya bağlanan Batı Roma yönetiminin yanında, Orta Asya'dan Kuzey Karadeniz'e yapılan akınlar devlet için ciddi sorunlar oluşturunuyordu. Doğudan İranlılar, Selçuklular ve daha sonra Osmanlılar, güneyden ise Müslümanlığı yaymak için Arap Yarımadası'ndan geniş bir coğrafyaya yayılan Araplar, imparatorluğu uzun yıllar uğraştırmıştır. Daha da önemlisi Bizans bu sorunlarla baş edecek, sürekli askerî zaferler

¹ Feridun Ergin, *Uluslararası Politika Stratejileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 20.

² Ergin, s. 21-24.

kazanacak kaynaklara sahip değildi. Bu şartlarda hayatiyetini sürdürmesi düşmanlarına karşı etkili politikalar yürütebilmesine bağlıydı³.

Bizans'ın savaşları önlemek için başvurduğu politikaların başında rüşvet gelmekteydi. İmparatorluğu tehdit eden her hükümdarın ve kavmin bir fiyatı vardı. Kendi devrinin finans dünyasının merkezinde bulunması hasebiyle hazineden büyük meblağlar ödemek sorun olmuyordu. Bizans imparatorları aslında muhtemel bir savaşın maliyetinden daha ucuza getirdikleri bu haraçlara akıllı bir yatırım gözüyle bakıyorlardı⁴.

Bütün bunların yanı sıra toprak dağıtımı da uygulanıyor; bu sayede barbarlar kendilerini Bizans'ın tâbi müttelikleri olarak kabul ediyorlardı. Böylece Panonya'da Lombardlar, Dacya'da Herullar, Trakya'da Hunlar, Sava kıyılarında Avarlar hem birbirlerine, hem de diğer barbar halklara karşı imparatorluğun güvenliğini sağlıyorlardı⁵.

Bizans diplomasisinde rüşvetin işe yaramadığı durumlarda politik evlilikler devreye girmiştir. 10. yüzyılda İmparator VII. Konstantinos Porfirogenitos (913-959), imparatorluk ailesinden bir prens veya prensesin bir yabancı ile evlenmesini Bizans an'anesine aykırı bulmasına rağmen, kendisinden önceki dönemlerde yabancılarla evlilikler görüldüğü gibi, özellikle Birinci Haçlı Seferi'nden sonra diplomatik evlilikler önemini giderek arttırmıştır⁶.

Bizans diplomasisinin en önemli unsuru "böl ve yönet" (divide et impera) olarak ifade edilen eski Roma prensibidir. Özellikle İmparator I. Justinianus (527-565) dönemi diplomasisine belirgin niteliğini veren bu anlayışla Hunları Bulgarlara, Avarları Hunlara karşı ayaklandıran Bizans İmparatorluğu; Vandalların yardımıyla Ostrogotları, daha sonradan da Ostrogotların yardımıyla Frankları mağlûp etmiştir⁷. Dolayısıyla Bizans rakip ve düşmanlarının potansiyel düşmanlarını kullanarak dengeyi sağlamaya çalıştı.

³ Temel İskit, *Diplomasi (Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması)*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 77.

⁴ İskit, s. 79-80.

⁵ Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi: Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi*, trc. Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul 1977, s.102.

⁶ M. Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu (İktisadi ve Sosyal Yapı)*, Phoenix Yayınları, Ankara 2009, s. 188-189.

⁷ Potyemkin, s. 102.

Bizans yönetiminde doğrudan dış politika ile ilgilenen bir görevli ya da kurul yoktu. Devletin dış politikası bizzât imparator tarafından yürütülüyor ve son söz hükümdara ait bulunuyordu. Konstantinopolis'e gelen yabancı ülke elçileri, saray törenlerinin ihtişamı, hazineleri, hipodrom oyunları, şehir surlarının gücü, tacirlerinin zenginliği, başkentten görkemli yapılarından fevkelâde etkileniyorlardı. Elçiler temsil ettikleri ülkenin önemine göre sıralamaya tabi tutuluyor, buna göre hediye ve unvanlar alıyor, başkentte kaldıkları süre içinde gözetim altında tutuluyorlardı. Böylece yabancı elçilerin Bizans başkentinden ayrılırken, yönetimin izin verdiği konular dışında bilgi edinmelerinin önüne geçilmiş oluyordu⁸.

Bununla birlikte Bizans'ta diplomasinin tek taraflı yürütülmediği ve doğal olarak yabancı ülkelere elçiler gönderildiği de anlaşılmaktadır. Göktürk Kağanlığı ile yürütülen diplomasi bunun bir örneğini teşkil eder. Bizans kaynaklarında khaganos Sizaboul veya Silziboulos unvanıyla zikredilen Göktürk Kağanı İstemi Yabgu, eski müttefiki Anûşîrvân'ın İpek Yolu'nun Mâveraünnehir güzergâhını ele geçirmek istemesi üzerine, Bizans İmparatoru II. Justinianos'un (565-578) desteğini almak için harekete geçti. Bu maksatla Maniakh başkanlığındaki bir elçilik heyetini İstanbul'a göndererek imparatora antlaşma teklif etti (567). Türk elçilerini büyük ilgiyle karşılayan imparatorun, Türk tarafının doğrudan ipek satışını ve askerî ittifakı öngören tekliflerini olumlu karşıladığı ve buna mukabelede bulunmak üzere Zemarchos isimli bir elçiye İstemi Yabgu'ya gönderdiği anlaşılmaktadır (568). Edward N. Luttwak'ın ifadesiyle bu, "uzak mesafe diplomasisi"ni temsil etmekteydi. İstemi Kağan'ın huzurunda kabul edilen Bizans elçisinin hâtıraları dönemin Bizans-Göktürk diplomasisini gözler önüne sermesi bakımından önemli bir vesikadır⁹. Dönemin aşırı güvensiz ortamı göz önüne alındığında her iki ülkenin de uygulamış olduğu bu diplomasi kayda değer bir örnek teşkil eder.

Göktürklerin İpek Yolu denetimi için önce Sâsânîler sonrasında da Bizans ile siyasî işbirliği kurması, Türk siyasetinin dış cephesinde ticarî münasebetlerin tanziminin öncelik kazandığını göstermektedir. Bu nedenle Türk hükümdarlarının komşu ülke hânedanları ile akrabalık kurdukları sıkça görülmüştür. Türk tarihinde Büyük Hun

⁸ Baskıcı, s.187-188.

⁹ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu (Attila-Cengiz Han- Timur)*, trc. Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 96; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, s. 97-99; Edward N. Luttwak, *Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi*, trc. M. Efe Tuzcu, Epsilon Yayınları, İstanbul 2009, s. 137-141.

devleti ile başlayan siyasî evliliklerin Göktürk ve Uygurlar tarafından da devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Hâkanlar Çin sarayına kız verdikleri gibi Çinli prenseslerle evlenmişlerdir¹⁰. Bir diğer Türk kavmi olan Hazarların ise Bizans İmparatorluğu ile akrabalık kurdukları görülmüştür. Araplara karşı ittifak arayışına giren İmparator III. Leo (717-741), oğlu V. Konstantinos'u (741-775) Hazar Kağanı'nın kızıyla evlendirdi. İrene ismini alan bu prensesin oğlu ve V. Konstantinos'un ardılı olan IV. Leo'nun (775-780) lakabı "Hazar" idi¹¹.

Bizans İmparatorluğu'nun Hazarlar ile bir diğer ittifak girişimi Sâsânîler'e karşı olmuştur. Bizans İmparatoru Herakleios (610-641), Hazar başbuğu "Yabgu" ile vardığı anlaşma sonucunda sağladığı 40 bin atının desteğiyle Sâsânîler üzerine yürüdü. Bu münasebetle Anadolu Sâsânîler'in istilâsından kurtarılmış oldu. Türk-Bizans işbirliği sayesinde zayıflayan Sâsânî İmparatorluğu, 634-637'lerde İslâm kuvvetleri tarafından çökertilip İran toprakları Arapların eline geçti¹². Böylece Herakleios'un stratejik manevrası bu tehlikeyi bertaraf etmiş oldu.

Geliştirilen tüm stratejilere rağmen, sürekli göç halinde yaşayan savaşçı halk topluluklarıyla çevrili Bizans için barışı muhafaza etmek her zaman için mümkün olmamıştır. Bu durum Selçuklular'ın Anadolu'yu fethetme girişimleri ile daha da belirginleşti. Bu süreçten itibaren Selçuklu-Bizans ilişkileri kimi zaman strateji, kimi zaman da askerî güç çerçevesinde gelişmiştir. Bu çalışmada Selçuklu-Bizans ilişkilerinde yazılı diplomasi yani antlaşmalar ve bunların iki devlet açısından sonuçları üzerinde duruldu.

Bizans diplomasisinin etkinlik alanına giren diğer Türk kavimlerinin aksine Selçuklular imparator ve elçilerle ilişkilerinde, diplomasi kurallarının da ötesinde fazlasıyla nezaket gösterdiler. Saldırgan Sâsânîler de kurallara saygılıydı; ancak göçebe Selçuklular, yerleşik dünyanın kurallarına uyum sağlama noktasında daha özveriliydiler¹³. Öyle ki Tuğrul Bey tahta geçer geçmez ilk iş olarak yerleşik dünya ile ilişkilerini düzenlemesi için dönemin diline vâkıf bir yardımcı, danışman/vezir olarak Ebu el-Kasım Buzcani'yi atadı¹⁴. Tuğrul Bey'in yerleşik düzene geçiş döneminde devlet bürokrasisini İranlılardan oluşturması, üzerinde devlet kurdukları coğrafyada

¹⁰ Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 268.

¹¹ Luttwak, s. 187.

¹² Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 162.

¹³ Luttwak, s. 147.

¹⁴ M. Said Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 55.

meşruiyet kazanmak ve söz konusu kültüre kısa sürede adapte olmak istemeleriyle ilgiliydi.

Selçuklular'ın devlet işlerini nizama koyarken değiştirdikleri usullerden biri de bu çalışmanın temel konusunu oluşturan yazılı diploması yani antlaşmalar hususuydu. Bilindiği üzere, Selçuklu öncesi Türk devletlerinde siyasî antlaşmalarda genellikle “söz verme” şeklinde iktifa edilmekteydi; fakat bazen bunu Türkler arasında yaygın bir gelenek olan karşılıklı dayanışmayı kan kardeşliği hâline getiren “and içme” töreni ile takviye ettikleri de olurdu¹⁵. Fakat Selçuklu-Bizans siyasî ilişkilerinin şekillendiği ilk dönemden itibaren diplomasinin kurallarında şifahî bir deneyim önem kaybetti. Dolayısıyla bunun yerine yazılı bir yemin akdetme usulü benimsendi.

Selçuklu fetihlerinin hız kazandığı ilk dönemden itibaren Bizans siyasetinde yerini alan Büyük Selçuklu Devleti'nin, Türkmenler'in Anadolu'yu yurt tutması gayesiyle yürüttüğü siyaset iki devleti karşı karşıya getirecektir. Bizans İmparatorluğu, topraklarını Selçuklu fetihlerinden kurtarma çabasında başarılı olamadığı gibi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla birlikte daha büyük bir çıkmaza girdi. Böylece Bizans İmparatorluğu ile Büyük Selçuklu Devleti arasındaki diplomatik ilişkilere bir de Türkiye Selçuklu faktörü katılmış oldu. Kısa bir süre sonra da Türkiye Selçukluları Bizans siyasetinde daha öncelik kazandı. Hatta denilebilir ki, özellikle Komnenoslar devri (1081-1185) Türkiye Selçuklu-Bizans siyasî ilişkilerinin büyük bir yoğunluk kazandığı dönemdir. Bizanslı tarihçilerden Prens Anna Komnena'nın *Alexiad*'ı; saray sekreteri Ioannes Kinnamos ve Niketas Khoniates'in *Historia*'sı incelendiğinde bunun izlerini bulmak mümkündür.

¹⁵ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 268.

I. BÖLÜM

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ İLE BİZANS İMPARATORLUĞU ARASINDA YAPILAN ANTLAŞMALAR

I. TUĞRUL BEY DÖNEMİ (1040-1063)

1. Oğuz Göçünün Mahiyeti

Dandanakan zaferinin ardından Selçuklu Devleti'nin temellerinin atılması, Oğuzlar'ın (Türkmenler) tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Nitekim Oğuzlar'ın X. yüzyılın sonlarında başlayan göç macerası Selçuklu ailesinin önderliğinde bir devlet kurulmasıyla sonuçlanmıştı. Türkmenler devletin hizmetinde bulunmakla birlikte, yurt bulmak ve sürülerini otlatmak mecburiyetiyle İslâm beldelerini yağma etmekteydiler. Tuğrul Bey ve diğer ileri gelenler, üzerinde devlet oldukları İslâm ahaliyi korumak ve Türkmenlere yurt bulup geçimlerini temin etme gibi, birbirine zıt iki mesele ile karşı karşıya bulunuyorlardı¹⁶.

Yurt bulmak mecburiyetinde olan Oğuzlar, bizzât Tuğrul Bey tarafından sevk edilmemiş olsalar bile onların yağma ve istilâlarından zarar gören Müslüman emîrler şikâyetlerini, en yetkili makam olarak gördükleri Tuğrul Bey'e iletiyorlardı. Diyarbekir Mervânî emîri Nasrüddevle b. Mervân 435 (1044) yılında, Türkmen istilâsını Tuğrul Bey'e şikâyet ettiği zaman sultan cevaben: “Bana ulaşan haberlere göre adamlarımız ülkenize girmiş ve siz de onlara mal verip güzel muamele etmişsiniz. Halbuki sen sınır boylarında oturuyorsun, asıl sana mal vermek lâzımdır ki kâfirlerle [Bizanslılarla] çarpışasın” diyor ve onları o bölgeden uzaklaştırmak için asker göndereceğini de vaad ediyordu¹⁷. Tuğrul Bey'in bu sözlerinden onun asıl hedefinin Anadolu olduğu ve şikâyete konu olan Türkmenleri de bu fetihlerde kullanmak istediği anlaşılmaktadır.

¹⁶ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, s. 112. Orhun kitabelerinde “(...) Kağan sıfatıyla oturunca bütün sefil milleti topladım, yoksul milleti zengin ettim, (nüfusu) az milleti çok ettim.” cümlesinde ifadesini bulan Türk hükümdarının babalık (velâyet-i pederâne) vasfı ve sorumluluklarının Selçuklu sultanlarını da bağladığına şüphe yoktur. Kezâ Selçuklu çağdaşı Yusuf Has Hacib de Kutadgu-Bilig adlı eserinde bu vazifeyi “Bey, kudretli ol, halkı kudretli kıl, bunun için onun karnını doyurmak lâzımdır” tavsiyesiyle ifade etmiştir. Bkz. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 247; Wilhelm Thomsen, “Moğolistandaki Türkçe Kitabeler”, *Türkiyat Mecmuası*, III (1935), s. 97.

¹⁷ Ali b. Muhammed b. Esîr, *İslâm Tarihi (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, IX, trc. Abdülkerim Özyayın, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 301; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 113.

Tuğrul Bey, bu suretle bir yandan soydaşlarını himâye ederken diğer yandan da Müslüman ahalinin haklarını gözetmiş oluyordu¹⁸. Bu anlayışın şekillendirdiği siyaset, Selçuklu Türklerinin İslâm Dünyasının lideri ve Anadolu'nun Türk Yurdu olmasını sağlayan başlıca güç kaynaklarından biri olmuştur.

Abbasî halîfesi Ebu Ca'fer el-Kâim-Biemrillâh da (1031-1075), bu istilâlar dolayısıyla Tuğrul Bey'e gönderdiği elçi aracılığıyla onu zapt ettiği ülkelerle yetinmesi ve İslâm ahaliyi bizar etmemesi konusunda uyarılmıştı. Tuğrul Bey'in halîfenin şikâyetine karşılık: "Benim askerlerim pek çoktur ve bu memleketler onlara kâfi gelmemektedir" şeklindeki açıklaması Türk devletinin örgütlenme biçimini ve Türkmen göçünün mahiyetini anlamamış olan halife tarafından yeterli görülmemiştir. Yurt bulma mecburiyetiyle yayılan Türkmenler'in kontrolü hususunda yaşanan zorluklar, Selçuklu devletinin ve istilâya maruz kalan İslâm Dünyasının en temel sorunlarından birini oluşturuyordu. Tüm sorumluluğun kendisine yüklenmesinden rahatsız olan Tuğrul Bey: "Ben dürüst hareket için dikkat ediyorum. Şayet yanımdaki aç kimselerden bazıları kötülük ediyorlarsa buna karşı ben ne yapabilirim?"¹⁹ sözleriyle durumun nezaketini açıklamış oluyordu. Gerçekten de Türk göçü yüzyıla yaklaşan serüveni boyunca önce Maverâünnehr'e oradan Horasan, İran ve batıya doğru yayılırken yurt bulma zorunluluğu itibarıyla geri dönüşsüz, kalabalık kitleler halinde ve sürekli oluşu dolayısıyla da nihai hedefine ulaşma potansiyelini kendi içinde barındırıyordu.

Türkmenler'in itaatsiz tutumları devleti bazen zor duruma sokup tepkilere sebep olsa da, devletin kurucu unsuru oldukları hususu, devletin yönetici zümresi tarafından göz önünde tutuluyordu. Nitekim Nizâmülmülk: "Her ne kadar -sayıları çok olan- Türkmenlerden üzüntü (melâl) husule gelmişse de, onların devlet üzerinde çok hakları olmuştur. Zira, devletin başlangıcında hizmetler etmişlerdir ve sıkıntılar çekmişlerdir. (Sonra), akraba cümlesindedirler"²⁰ ifadesiyle devletin Türkmenlere yönelik bakış açısını dile getiriyordu.

2. Selçuklular'ın Bizanslılar'la İlk Karşılaşması

Tuğrul Bey dönemi Selçuklu-Bizans ilişkilerinin şekillenmesinde, yukarıda ifade edildiği gibi, yurt bulmak mecburiyetiyle göç etmekte olan Oğuzlar'ın yerleştirilmesi siyaseti yer almaktadır. Tuğrul Bey bu amaçla bir devlet politikası olarak hanedan

¹⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 113.

¹⁹ İbnü'l-ibrî Ebû'l-Ferec, (Bar Hebraeus), *Târih*, I, trc. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yay. , Ankara 1999, s. 302.

²⁰ Nizâmü'l-mülk, *Siyâset-nâme*, trc. Mehmet Altay Köymen, TTK Yay. , Ankara 1999, s. 73.

mensupları ve Türkmen beylerinin önderliğinde sevk ettiği ordularla göçlerin önünü açmayı amaçlıyordu. Tuğrul Bey'in Türkmenleri Anadolu'ya sevk etmeye yönelik bu politikası, Türkmenler'in Mâverâünnehir yerine Anadolu uçlarında²¹ cihada devam edecekleri anlamına gelmekteydi²².

Türk akınlarının Anadolu kapılarına dayandığı 11. yüzyıl ortalarında Bizans tahtında Konstantinos IX. Monomakhos (1042-1055) bulunuyordu. Selçuklu istilâsının giderek yayılmakta olduğunu görerek, iş işten geçmeden onları durdurmak için harekete geçti²³. Bu amaçla 437 (1045)'de Gürcü Prensi Liparites'i Dîvin'e gönderdi. Tuğrul Bey bu durumdan haberdar olunca, amcası Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış'ı, Bizans ordusuna karşı Âzerbâyçân'a gönderdi. Sultanın diğer amcası İnanç Yabgu'nun oğlu Şehzâde Hasan'ın da bu sırada Anadolu'nun doğusunda faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır. Selçuklu ve Bizans orduları arasındaki bu ilk karşılaşma Gence surları önünde vuku buldu. Bizans ordusunu mağlûp eden Kutalmış, Aras Nehri boyunca harekâta devam etti. Kazandığı zaferin Türk fetihlerinin geleceği bakımından yol gösterici olduğu söylenebilir. Nitekim Tuğrul Bey'e "Bu bölgenin zengin ve halkının da korkak olduğunu ve bu sebeple hiçbir zorlukla karşılaşmadan fethinin gerçekleşeceğini"²⁴ bildirdiğine dair rivayetler bu hususu teyid etmektedir.

²¹ Uc, bir göçebe siyasî birliğinin komşu oldukları yerleşik devletlerin hâkimiyeti altındaki topraklara doğru sokulmasıyla teşekkül etmekte olup, yerleşiklerin aksine uçlar göçebe dünyasının merkezini teşkil eder. Bu bağlamda siyasî merkez daima uca doğru kaymaktadır. Bkz. Polat, s. 42-43.

²² Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara 1982, s. 243.

²³ Selçuklu liderlerinden Çağrı Bey'in 1018 yılında Doğu Anadolu'ya düzenlediği akınlardan sonra İmparator II. Basileios (976-1025), gerektiği gibi direnmeyen Van bölgesindeki Ermenileri iç kısımlara tehcir etmişti. Bkz. Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK Yay. , Ankara 2002, s. 3.

²⁴ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 89-90; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, trc. Hrant D. Andreasyan, TTK Yay. , Ankara 2000, s. 82; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.120-121; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi; Selçuklular Dönemi*, TTK Yay. , Ankara 1988, s. 30.

3. Hasankale Savaşı (5 Rebiülâhir 440/17 Eylül 1048)²⁵

Liparites kumandasındaki Bizans ordusunun Gence’de yenilmesinden sonraki yıllarda, Selçuklu kuvvetleri Bizans topraklarına girerek harekâta devam ettiler. Bu çerçevede 20.000 kişilik ordusuyla Eleşgirt’e gelen Şehzâde Hasan Van Gölü havzasını istilâya girişti. Ancak şehzâde bu harekât sırasında Büyük Zap Suyu yakınında Bizans kuvvetleri tarafından pusuya düşürülerek şehit edildi (439/1047)²⁶.

Sultan Tuğrul Bey, şehzâdenin intikamını almak üzere, bu sırada Şehrizar (Dicle) bölgesinde fetihlerde bulunan İbrahim Yınal’ı Âzerbâyçân valiliğine tayin ederek Bizans’a karşı savaşmakla görevlendirdi. Bu sırada Gence bölgesini işgal etmiş olan Kutalmış’ı da onunla birlikte sevk etti²⁷.

Böylece Tuğrul Bey’in emriyle birleşen iki Selçuklu şehzadesi, 440 (1048) yılında Bizans topraklarına girip Erzurum ile Pasin ovalarına yayıldılar. Selçuklu kuvvetleri ilk olarak Arap hâkimiyeti döneminden beri bir İslâm şehri olan Erzen’i ele geçirdiler. Selçuklu ordusunun bu etkili harekâtı üzerine Gürcü Prensi Liparites, bir kere daha Bizans ordusuna yardım için harekete geçti. Liparites, Gürcü, Ermeni ve Bizanslılar’dan oluşan; mevcudu 50.000’e varan kuvvetiyle Hasankale (Basean) önünde bulunan Ügümü (Kastro-okomi) köyü civarında Katakalon kumandasındaki asıl Bizans ordusuyla birleşti²⁸.

²⁵ Savaşın tarihiyle ilgili olarak araştırma eserlerde farklı bilgiler verilmektedir. Osman Turan ile Osman G. Özgüdenli, 18 Eylül 1048 tarihini (*Selçuklular Tarihi*, s. 122; Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular (Büyük Selçuklu Devleti Tarihi)*, I, İSAM Yayınları, İstanbul 2013, s. 98); M. A. Köymen ise, 18 Eylül 1049 tarihini kabul eder (*Tuğrul Bey ve Zamanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s. 56). Ancak dönemin kaynaklarından İbnü’l-Esir’in bu savaşa dair bilgileri Ekim 1048’den önceki olaylar içerisinde anlatması Eylül 1048 tarihini kuvvetlendirmektedir (IX, s. 415). Diğer İslâm kaynağı Azîmi ile Bizans kaynağı Mikhael Attaleiates de 1048 yılı hususunda birleşirler. Ebû Abdullah Muhammed el-Azîmi, *Azîmi Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler: H.430-538)*, trc. Ali Sevim, TTK Yay. , Ankara 1988, s. 8; Mikhael Attaleiates, *Tarih*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 55. Söz konusu savaş hakkında hiçbir bilgi vermeyen Ebû’l-Ferec’in İmparator Konstantinos Monomakhos’un 1048 yılında, Liparites’in serbest bırakılması için Mervânoğlu aracılığıyla Tuğrul Bey’e başvurduğunu belirtmesi de Hasankale savaşının 1048 yılında yapıldığı hususunu teyid etmektedir (c.1, s. 304-305). Son olarak Ermeni tarihçi Urfalı Mateos da, savaşın Cumartesi günü yapıldığını belirterek diğer kaynaklarda olmayan bir ayrıntıyı tamamlamaktadır (s. 89). Bu bilgiler ışığında, savaşın 5 Rebiülâhir 440 (17 Eylül 1048 Cumartesi günü) yapılmış olduğu ortaya çıkar.

²⁶ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, I*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944, s. 45-46; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.121; Köymen, *Tuğrul Bey*, s. 55-56; Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, s. 30; aynı müellif, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 7.

²⁷ Yinanç, s. 46; Köymen, *Tuğrul Bey*, s. 56. İbnü’l-Esir ve İbnü’l-Cevzî’nin kaydına göre, bu sırada Türkistan’dan Nişâpur’a gelen kalabalık Oğuz gruplarının İbrahim Yınal’a müracaat ederek yurtsuzluktan şikâyet etmeleri üzerine Selçuklu şehzâdesi, “Oğuzların bölgede yığılmasının devleti sıkıntıya soktuğunu” belirterek onları Anadolu gâzasına yönlendirdi ve ardından kendisi de onları takiben Anadolu’ya yöneldi. Bkz. İbnü’l-Esir, IX, s. 415; Ali Sevim, “İbnü’l-Cevzî’nin El-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler (H. 430-485=1038-1092)”, *Belgeler* (Türk Tarih Belgeleri Dergisi), XXVI, 30 (2005), s. 4-5.

²⁸ René Grousset, *Başlangıcından 1071’e Ermenilerin Tarihi*, trc. Sosi Dolanoğlu, Aras Yayınları, İstanbul 2005, s. 574-575; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.122; Köymen, *Tuğrul Bey*, s. 56; Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, s. 31; Ömer

Bizans ordusunun sağ koluna Katakalon, sol koluna Aaron kumanda ediyor, merkez de ise Liparites bulunuyordu. Katakalon, Selçuklu ordusuna anî bir baskın yapmak istediye de, Cumartesi gününü uğursuz sayan Liparites buna engel oldu. Ancak gece karanlığında Selçuklu birliklerine saldıran yeğenin öldürülmesi fikrini değiştirmesine sebep oldu. Bizanslı komutan intikam hissiyle saldırıya geçti; Bizans ordusu büyük bir hezimete uğratıldı. Gürcü Liparites ise esir düştü (5 Rebiülâhir 440/17 Eylül 1048)²⁹.

Selçuklu ordusunun Bizanslılar'la yaptıkları ve sonuçları bakımından ilk büyük savaş sayılan Hasankale zaferi neticesinde, sayısız esir ve ganimet elde edildi. Selçuklu birlikleri bu zaferden sonra yayılarak Bizans şehir ve kasabalarını yağmalamaya devam ettiler. İbrahim Yınal, Liparites'in 300. 000 dinar para ve değerli hediyeler karşılığında kendisini serbest bırakma teklifini kabul etmedi. Selçuklu şehzâdesi, fevkelâde değerli esirini bizzât Tuğrul Bey'e götürerek, zaferinin büyüklüğünü göstermek istediği gibi, onun Bizans İmparatorluğu'yla yapılacak görüşmelerde oynayacağı rolü de hesaplamış olmalıdır. Kaynaklara göre, bu savaş ve akınlar neticesinde pek çok ganimet ve 100 binden fazla esir ele geçirilmişti. İbrahim Yınal nihayet bu muazzam servetle birlikte Rey'e, Tuğrul Bey'in yanına döndü; "Bizans'a indirilen bu ağır darbeyi ve zaferi" müjdeledi³⁰.

3.1. İlk Selçuklu-Bizans Antlaşması (441/1049-1050)

Bizans'ın Hasankale savaşında uğradığı büyük yenilgi, imparatorluğun Anadolu'nun doğusundaki hâkimiyetine büyük darbe vurmuştu. Buna ilave olarak Balkanlar'da başlayan Peçenek istilâsı karşısında zor duruma düşen IX. Konstantinos Monomakhos'un, iki devlet arasında diplomatik ilişkileri başlatması kaçınılmazdı. Yapılan görüşmeler ve akdedilen antlaşmaya dair devrin kaynaklarının verdiği yetersiz; yer yer de karmaşık bilgiler nedeniyle çok net sonuçlara varmak zor görünmektedir. Bununla birlikte söz konusu rivayetlerden, imparatorun ilk önce Selçuklu sultanının

Subaşı, "Tarihi Kaynaklar Işığında Kaputru Savaşı", *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 44 (2010), s. 252-257.

²⁹ Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 575-576; Yinanç, s. 46-47; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 122; Köymen, *Tuğrul Bey*, s. 56; aynı müellif, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 246-247; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 31; aynı müellif, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s.7-8; Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)*, Nobel Yayınları, Ankara 2012, s. 28-29; Subaşı, "Kaputru Savaşı", s. 257-258.

³⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.122-123; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 31; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 29; Subaşı, "Kaputru Savaşı", s. 260.

tâbilerinden olan Mervânî emîrinden³¹ arabuluculuk yapmasını istediği anlaşılmaktadır. Mervânî emîri Nasrüddevle Ahmet bin Mervân bunun üzerine Şeyhülislâm Ebû Abdullah b. Mervân'ı, imparatorun barış teşebbüsü hakkındaki görüşünü sormak üzere, Tuğrul Bey nezdine gönderdi. Monomakhos'un Mervânî emirine göndermiş olduğu elçi Georges Drosos da onunla birlikte yola çıktı³².

İbnü'l-Esîr'in kaydına göre, elçinin başlıca görevi Liparites'in serbest bırakılmasını sağlamaktı. Selçuklu sultanı da muhtemelen diplomasinin sürdürülebilmesi amacıyla, kendisine gönderilmiş olan büyük meblağ fidyeyi kabul etmeyerek Liparites'i salıverdi. Yine aynı kaynağın ifadesine göre, Tuğrul Bey böylece hem Liparites, hem imparator nezdinde büyük itibar kazandı. Kaynaklarda imparatorun bu heyetle birlikte Tuğrul Bey'e çok değerli hediyeler göndermiş olduğu da ifade edilmektedir. Skylitzes-Cedrenus'un kaydına göre sultan, imparatorun gönderdiği bütün hediyeleri ve fidyeyi Liparites'e vermiş ve ona başına gelenlerden ders alıp bundan böyle bir daha Türklerle savaşmamasını tavsiye etmişti³³.

İmparatorun barış talebini olumlu karşılayan Tuğrul Bey, görüşmelerin sürdürülebilmesi için mukabelede bulundu. Bu amaçla Selçuklu elçisi Şerif Nasreddin b. İsmail, Liparites ile birlikte Bizans'ın başkentine gönderildi (441/1049-1050)³⁴. Azîmi'nin verdiği bu tarih doğru kabul edilecek olursa, Liparites'in bir yılı aşkın süre esir kaldığı söylenebilir. Liparites'in fidyersiz salıverilmiş olmasının barış görüşmeleri için elverişli bir zemin hazırladığına şüphe yoktur. Bununla birlikte müzakerelerin teferruatına dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Kendisinden ayrıntılı bilgi vermesi beklenebilecek olan Bizanslı tarihçilerden Zonaras, Selçuklu elçisi Şerif Nasreddin b. İsmail'in vergi istemesi üzerine imparator tarafından kovulduğunu belirtir³⁵. Bu kayıttan Selçuklu elçisinin, şüphesiz Tuğrul Bey'in talimatıyla, Bizans İmparatorluğu'nu

³¹ Ebû'l-Ferec, Tuğrul Bey'in Hasankale zaferinden bir müddet önce Mervânoğlu'na elçi göndererek kendisine tâbi olmasını istediğini belirtir. Yine aynı müellifin ifadesine göre Mervânoğlu, Tuğrul Bey'in elçisini en iyi şekilde ağırlayarak ona en iyi kumaşlardan 30 balya, 500 dinar, çadırlar içinde kullanılan perdeler ve askılar, çeşitli mallarla yüklü 10 katır, bir Arap atı ve Bizanslıların kurtuluş fidyesi olarak 30.000 dinar verdikleri halde iade etmedikleri bir Bizans asilzâdesini hediye olarak takdim ederek tâbiyetini bildirmiştir (440/1048). Bkz. Ebû'l-Ferec, I, s. 304.

³² Ebû'l-Ferec, I, s. 304-305; Xavier Jacob, *Les Turcs Au Moyen-Âge*, (Textes-Byzantins), TTK Yay. , Ankara 1990, s. 86; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 123; Seyyid Ebû'l-A'la Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, I, trc. Ali Genceli, Hilâl Yayınları, Ankara 1971, s. 181; Köymen, *Tuğrul Bey*, s. 56; Subaşı, "Kaputru Savaşı", s. 261.

³³ İbnü'l-Esîr, IX, s. 423; Xavier Jacob, *Les Turcs Au Moyen-Âge*, s. 86-87. Süryânî tarihçi Ebu'l-Ferec söz konusu hediyelerin dökümünü aşağıdaki gibi vererek bu konudaki bilgileri detaylandırmaktadır:

"1.000 balya ipekli kumaş ve diğer kumaşlardan 500 çeşit, 500 at, 300 mısır eşiği, siyah gözlü ve boynuzlu olduktan başka merkep büyüklüğünde bulunan 1000 keçi". Bkz. Ebû'l-Ferec, I, s. 305.

³⁴ Azîmî, s. 10; Yinanç, s. 48; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.124; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 29.

³⁵ Zonaras/Umar, s. 91-92.

Selçuklu Devleti'ne tâbi kılacak yıllık vergi ödenmesi yolundaki talebinin reddedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu bilgi, antlaşmanın yapılamamış olduğu izlenimi yaratmaktadır. Dönemin diğer önemli kaynaklarından Attaleiates, karşılıklı hediyeleşme yoluyla iki devlet arasında dostluğun kurulduğunu³⁶ belirtmekle yetinirken; imparatorluk sarayında siyasal ve düşünsel alanda aktif bir tarihçi olan Mikhail Psellos bu hususta manidar bir şekilde sessiz kalmıştır³⁷.

Antlaşmaya dair sınırlı ayrıntıyı Arap ve Süryânî kaynaklarına borçluyuz. Ebû'l-Ferec, IX. Konstantinos Monomakhos'un, Tuğrul Bey'e gönderdiği hediyelerin ayrıntısının yanı sıra, Liparites'i kurtuluş fidyesi almadan serbest bırakan Tuğrul Bey'e minnet ve şükranını ifade etmek için başkentte bulunan büyük Arap câmiini³⁸ tamir ettirip içine kandiller astırdığını ve bu câmiye ibadetleri idare edecek din görevlileri tayin ettiğini³⁹ de anlatmaktadır.

İslâm tarihçisi İbnü'l-Esîr ise, Ebû'l-Ferec'in bu kaydına ilave olarak Arap câmiindeki hutbenin Abbasî halifesi ve Tuğrul Bey adına okunması şartını da ekler. Hutbeye dair bilgi, bir başka İslâm tarihçisi olan İzzeddin İbn Şeddâd tarafından da teyid edilmektedir. İbnü'l-Esîr ayrıca IX. Konstantinos Monomakhos'un, söz konusu câminin mihrabına Tuğrul Bey'in ok ve yay alâmetini hak ettirdiğini ve antlaşmayı her tarafa duyurduğunu söylemek suretiyle⁴⁰ diğer kaynaklarda bulunmayan çok önemli bir hususa işaret etmektedir. Bilindiği üzere yayın metbûiyet, okun tâbiyet alâmeti olması hasebiyle⁴¹ bu sembollerin câminin mihrabına kazınması Türk-İslâm dünyasının ilgisini cezbedecek bir gelişmeydi.

Kaynakların verdiği bu çeşitli rivâyetler birleştirildiğinde sonuç olarak aşağıdaki maddeler üzerinde bir anlaşmaya varıldığı ortaya çıkmaktadır:

³⁶ Attaleiates/Umar, s. 57.

³⁷ Mikhail Psellos, *Khronographia*, trc. Işın Demirkent, TTK Yay. , Ankara 1992, s.155.

³⁸ Semavi Eyice, İstanbul'da Galata'daki kiliseden çevrilme büyük câmi ile Emevi kumandanı Mesleme b. Abdülmelik'in İstanbul kuşatması sırasında inşa edildiği iddia edilen câminin karıştırıldığına dikkat çeker. Bizans'ın Müslümanlar için yapılmasına müsaade ettiği mescidin şehrin içinde olduğu anlaşılmaktadır. Galata'daki câmi, İstanbul'daki Latin hâkimiyeti yıllarında VI. yüzyıla ait Aya İrini Kilisesi'nin kalıntıları üzerine inşa edilmiş olup İstanbul'un fethinden sonra da fethedilen şehirlerde en büyük kilisenin câmiye çevrilmesi usûlüne uyularak bizzat Fatih Sultan Mehmet vakfı olarak câmiye çevrilmiştir. İspanya'daki Benî Ahmer Devleti'nin 1492'de yıkılması üzerine buradan göç eden Müslümanların Galata'daki bu câmi çevresine iskân edilmeleri üzerine de Arap Câmiî adını almıştır. Bkz. Semavi Eyice, "Arap Camii", *DİA*, III, s. 326-327.

³⁹ Ebû'l-Ferec, I, s. 305.

⁴⁰ İbnü'l-Esîr, IX, s. 423; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, X, trc. Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 43; İbn Şeddâd, İzzuddin Muhammed b. Ali b. İbrahim, *el- A' lâ ku'l-Hatîre fi Zikri'l- Ulemâi 'ş-Şâm ve'l- Cezîre*, nşr. Yahya Zekerîya Abbare, el-Vezaretu's-Sakafiyye, Dimaşk 1991, s. 328.

⁴¹ Osman Turan, "Eski Türklerde Ok'un Hukuki Sembol Olarak Kullanılması", *Belleten*, IX, 35 (1945), s. 315; Erkan Göksu, "Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hâkimiyet Anlayışındaki Yeri", *Turkish Studies*, V, 2 (2010), s. 986.

1. İstanbul’da Emeviler döneminde Mesleme b. Abdülmelik tarafından yaptırılmış olan câmi ve minaresi tamir ettirilecek,⁴²

2. Bu câmide Şîî-Fatimî halîfeliği adına okutulmakta olan hutbe, bundan sonra Abbasî halîfesi ve Tuğrul Bey nâmına okutulacak,⁴³

3. Arap câmiinin mihrabına “Tuğrul Bey’in ok ve yay işaretleri” yani tuğrası hak edilecekti.⁴⁴

Bizans İmparatorluğu ile yapılan bu antlaşmanın Selçuklu Devleti’nin İslâm Dünyasındaki saygınlığını arttırdığına şüphe yoktur. Nitekim Emevilerin 8. yüzyılda İstanbul’u kuşattıkları sırada, büyük ihtimalle burada kalan asker ve tacirlerin ibadeti için inşa edilmesine izin verilen Arap câmiinin mihrabına ok ve yay alâmetinin hak edilmesi Selçuklu Devleti’ni Bizans karşısında üstün konuma getirmiştir. Bunun yanında hutbenin Abbasî halîfesi ve Tuğrul Bey adına değiştirilmesi de Sünnî hilâfetin Şîî baskısına karşı korunması yolunda önemli bir adım olmuştur.

Bizans İmparatorluğu ile yapılan bu antlaşmanın hükümleri dikkate alındığında, Selçuklular’ın Bizans’la ilgili hedeflerinde önemli bir merhaleye ulaştıkları söylenebilir. Nitekim Bizans İmparatoru IX. Konstantinos Monomakhos 441 (1050) yılında, Halîfe Kaim Biemrillah’a bir elçiyle gönderdiği ve satır arası Arapça tercümesi bulunan Grekçe mektupta şöyle demektedir: “Mü’min kral ve yüksek zat olan ve ilâh Mesih’ten kuvvet ve kudret alan tek ogüst ve Roma diyarının tek hükümdarı Constantin Monomachus’tan Müslümanların reisi ve mü’minlerin emîri olan sevgili ve şerefli dostu Ebû Cafer Kaim’e (...)”⁴⁵. Bu ifade Müslüman Dünyasının lideri olarak artık Sünnî Abbasî halîfesinin kabul edildiğini ve doğal olarak Fâtımî halîfesiyle ilişkilerin bir süre kesintiye uğradığını göstermektedir. Söz konusu mektup ayrıca Selçuklu-Bizans antlaşmasının yapılmış olduğunu teyid ettiği gibi; Abbâsî-Fâtımî halîfeleri arasındaki nüfûz mücadelesinde dengelerin değiştiğini de göstermektedir. Nitekim Azimî tarihinde

⁴² İbnü’l-Esîr, IX, s. 423; İbnü’l-Esîr, X, s. 43; Ebû’l-Ferec, I, s. 305; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.124; Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, s. 32; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 29.

⁴³ İbnü’l-Esîr, IX, s. 423; İbn Şeddâd, s. 328; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.124; Köymen, *Tuğrul Bey*, s. 56; Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, s. 32; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 29. Fâtımiler, Halife Aziz-Billâh döneminde (975-996) oldukça genişledi; Fâtımî dâileri Suriye ve Kuzey Afrika’dan sonra Yemen ve Musul’da da şîliği yayma fırsatı buldular. Bununla birlikte Azîz-Billâh, Bizans imparatorunun elçisine İstanbul’daki Arap câmiinde her cuma kendi adına hutbe okunmasını şart koşmuştu. Bkz. Eymen Fuâd es-Seyyid, “Fâtımiler”, *DİA*, XII, s. 231.

⁴⁴ İbnü’l-Esîr, X, s. 43; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.124; Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, s. 32; Fuat Köprülü, “Bayrak”, *İslam Ansiklopedisi*, II, s. 407.

⁴⁵ Ebû’l-Ferec, I, s. 305-306.

belirtildiği üzere, bu sırada Bizans ile mevcut antlaşmayı⁴⁶ yenilemek maksadıyla İstanbul'da bulunan Fâtımî elçisi, hutbenin Bizans başkentindeki Arap camiinde Sünnî halîfe adına okunmaya başlandığını öğrenince bunu hoş karşılamayıp kınadı⁴⁷. Azimî'nin verdiği 447 (1055-1056) tarihi doğru kabul edilecek olunursa, antlaşma şartlarının uygulanmasında bir gecikme olduğu izlenimi doğmaktadır. Ancak Azîmi'nin bu antlaşmadan haberdar olmayıp ileride anlatılacak olan, Theodora zamanında antlaşmanın yenilenmesi meselesini ilk antlaşma olarak kaydetmiş olması ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

Sonuç olarak bu ilk Selçuklu-Bizans antlaşması, Selçuklu Devleti'nin Bizans İmparatorluğu tarafından resmen tanınması anlamına geldiği için Selçuklu diploması tarihi bakımından büyük önem arz eder. Antlaşmada Selçuklu-Bizans sınırlarıyla ilgili bir madde olup olmadığına dair bilgi yok ise de; Türkmenler'in Anadolu'daki fetihlerinin genişlemesine zemin teşkil ettiği söylenebilir.

3.2. Selçuklu-Bizans Antlaşmasının Yenilenmesi (447/1055)

Tuğrul Bey bu antlaşmadan sonraki birkaç yılda tahtını ele geçirmeye yönelik teşebbüsleri akamete uğratmış ve devletin sınırlarını bir hayli genişletmiş bulunuyordu. Ancak Türkistan'dan göç etmiş olan yurtsuz Türkmen nüfus Irak, Ahvâz ve Hulvân'da yığılmış bulunuyordu. Bu bölge ahalisinin zor durumda kalması üzerine, gelen şikâyetleri çözmek mecburiyetinde olan Tuğrul Bey, Türkmenleri Ermeniyeye⁴⁸ yönlendirdi⁴⁹.

⁴⁶ Bizans İmparatoru VIII. Konstantinos, Fâtımî hâkimiyetindeki Kutsal Mezar Kilisesi'nin inşasına başlamak ve Fâtımî korkusuyla Müslümanlığı muhafaza eden mühtedilerin herhangi bir ceza almadan eski dinlerine dönebilmeleri amacıyla, 1029 yılında Fâtımî halifesiyle bir antlaşma imzalamıştı. İbnü'l-Esîr ve Azîmi'ye göre bu antlaşma, IX. Konstantinos Monomakhos döneminde 437 (1045/1046) yılında yenilenmiştir. İbnü'l-Esîr, IX, s. 412; Azîmi, s. 8. Ayrıca bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, trc. Fikret İşıltan, TTK Yay. , Ankara 2008, s. 28.

⁴⁷ Azîmi, s. 14; *Ibn Khallikan's Biographical Dictionary*, III, trc. William MacGuckin de Slane, Lebanon 1970, s. 227; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.124. Hutbenin siyasî sebeplerle de olsa Bizans başkentinde de okutulması, bunun sadece İslâm değil, Hristiyan topraklarında da uygulandığının bir göstergesi olup, buna benzer bir antlaşma Bizans ile Eyyûbîler arasında da söz konusu olmuştur. Kudüs'ün Müslümanlarca alınmasından sonra 1188'de, buraya gönderilen Bizans elçilik heyeti, Kudüs'teki Ortodoks kiliselerinin Bizans'ın emrine verilmesine karşılık İstanbul'da bulunan Arap câmiinde Abbâsî halifesi ve Selahaddin Eyyûbî adına hutbe okutmayı teklif etmişlerdir. Bu teklifin kabul edilmesi üzerine de 1189 yılında sultanın elçisi ve din görevlilerinden oluşan bir heyet ile beraber bir minber İstanbul'a gönderildi. Bkz. Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983, s. 60-61.

⁴⁸ Ermeniyeye, Emeviler devrinde El-cezîre eyaletine tâbi bir âmillik iken, sonraları bu eyaletten ayrılarak doğrudan hilâfet merkezine bağlanan vilâyete Araplarca verilmiş isimdir. Bölgedeki Ermeni yönetimine son vermek isteyen Bizans İmparatoru II. Basileios, Vaspurakan'ı ilhak etti ve Van Gölü'nün kuzeyindeki dağlarla Büyük Zap suyu vadisinden Urmiye Gölü'ne dek uzanan bölgede "Grek Vaspurakania" adıyla yeni bir eyalet oluşturdu. Bkz. Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 3; Mükrimin Halil Yinanç, "Ermeniyeye", *İslâm Ansiklopedisi*, IV, s. 317-320.

⁴⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.129.

Türkmen/Oğuz göçünün önünün kesilmiş olması büyük ölçüde Bizans İmparatorluğu'nun doğudaki taarruzu ile ilgili gibi görünmektedir. Nitekim İmparator IX. Konstantinos Monomakhos, Hasankale zaferinden bir buçuk yıl sonra, Gence şehrini kuşatmakta olan Kutalmış'a karşı Gürcü kralının desteğini de alarak harekete geçmişti⁵⁰. Kutalmış idâresindeki Selçuklu birlikleri, Bizans taarruzu karşısında geri çekilirken; Monomakhos da Balkanlar'da baş gösteren Peçenek tehdidi üzerine Anadolu'daki kuvvetlerini geri çekmek zorunda kalmıştı⁵¹.

Kutalmış'ın Anadolu'da faaliyette olduğu dönemde hastalıkla uğraşan Tuğrul Bey iyileşir iyileşmez, 446 (1054) yılında Anadolu fetihlerine kaldığı yerden devam etmek üzere harekete geçti. Van Gölü'nün kuzeyindeki Erciş ve Muradiye (Bargiri) kalelerini zapt ettikten sonra Anadolu savunmasının önemli noktalarından biri olan Malazgirt önünde karargâhını kurdu. Sultan burada ordusunun birinci kısmını üç ayrı yönde ileri sevk etti. Bu kıt'alar kuzeyde Karadeniz dağlarına (Parhar/Barkhar)⁵² ve Kafkaslara; batıda Canik ormanına ve güneyde Antitoroslara kadar ilerledi. İkinci kol Bayburt'a kadar yayıldıysa da Bizans hizmetindeki Frank ordusu tarafından durduruldu. Üçüncü kol ise, Kars (Vanant) havâlisinde hüküm süren Gagik'in ordusunu imha etti. Tuğrul Bey, Pasin ovasından Erzurum'a kadar ilerlediyse de hasadı müteakip Malazgirt'i kuşatmaya katılmak üzere geri döndü. Ancak kış mevsiminin yaklaşması sebebiyle iki aydır devam eden Malazgirt kuşatması sekteye uğradı. Tuğrul Bey baharda yeniden sefere çıkmak üzere ülkesine geri döndü⁵³.

Bundan sonra Bağdâd seferi ve şehzâde isyanlarıyla uğraşmak zorunda kalan Tuğrul Bey bir daha Anadolu seferine çıkamadı⁵⁴. Ancak bu seferin Türkmenler'in Anadolu kapılarında yığılmasına neden olan Bizans direnişinin kırılması bakımından yararlı bir harekât olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Tuğrul Bey Anadolu'yu soydaşlarına vatan yapma idealinin öncülerinden birisi olarak duraksayan Türkmen akınlarının yolunu açmak amacıyla Bizans İmparatorluğu ile daha önce yaptığı antlaşmanın yenilenmesi için harekete geçti.

⁵⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.129.

⁵¹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 130.

⁵² Adını M.Ö. II. Yüzyılda Dağıstan'dan gelen "Burgar/Balkar" uruğu kolundan alan, Bayburt'tan aşağı Çoruk solundaki sıradağlardır. Bkz. Fahreddin M. Kırzioğlu, *Kars-Arpaçay Boyları Eski Merkezi Anı Şehri Tarihi (1018-1236)*, San Matbaası, Ankara 1982, s. 26.

⁵³ Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, s. 582-585; Kırzioğlu, s. 26-27; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.130-131; Ernst Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, trc. Fikret Işıltan, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1997, s. 179; Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 8; Köymen, *Tuğrul Bey*, s. 57; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 31-32.

⁵⁴ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 131.

Ermeni müellif Aristakes, Tuğrul Bey'in bu teşebbüsüne dair kısa fakat önemli bilgiler vermektedir. Buna göre, Tuğrul Bey 447 (1055) yılında, henüz tahta geçmiş bulunan İmparatoriçe Theodora'ya (1055-1056) elçi gönderip: "Ecdadının Müslümanlardan aldığı şehir ve bölgelerin iâdesi ile birlikte, günde 1.000 dinar vergi ödenmesini"⁵⁵ talep etmişti. Tuğrul Bey'in Bizans'a dayattığı bu şartlar, adı konulmamış olsa da tabiiyetten başka bir anlam ifade etmemektedir. Bu antlaşmanın son tahlilde Selçuklu sultanına üstünlük sağlayan birinci antlaşmanın tamamlayıcısı niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tuğrul Bey'in isteklerine Bizans tarafının verdiği cevap yine Aristakes'in eserinde bulunmaktadır. Müellifin ifadesine göre "İmparatoriçe Theodora Tuğrul Bey'e mühim bir miktarda para, at, katır, elbise vb. hediyeler ile beraber bir elçi yollayıp sultanın teklifi kabul ettiğini" bildirmiştir⁵⁶. İslâm tarihçisi Azimî'nin, Tuğrul Bey'in Anadolu gazâsından sonra, 446 (1054-1055) yılında Bizans İmparatorluğu ile barış yaptığına yönelik kaydı,⁵⁷ antlaşmanın yenilenmiş olduğu konusunda Aristakes'i teyid etmektedir.

Bizans İmparatorluğu, "Toros dağları-Malatya ve Erzurum" hattı doğusunda kalan İslâm topraklarının iadesini kabul etmekle, doğudan Malatya, güneyden Tarsus ve kuzeyden Erzurum'dan olmak üzere "uç" adı verilen ileri sınır karakollarıyla kısıp alınmış oluyordu⁵⁸. Bu bölgenin "İslâm beldesi" olarak adlandırılması İslâm fetihleri döneminde Arapların stratejik yol kavşakları ve Toros geçitlerine hâkim olan Tarsus, Adana, Misis, Maraş ve Malatya şehirlerini içeren hudud bölgelerine yerleşmeleri ve Bizanslılar tarafından tahrip ve terkedilmiş olan şehirleri tahkim edip bölgeyi askerî üs haline getirmeleriyle ilgiliydi⁵⁹.

Bizans İmparatorluğu'na karşı İslâm fetihlerinin ilk dönemlerinden itibaren yürütülen gâzâ akınları şimdi Müslüman Türkler tarafından yapılmaktaydı. Başarıya

⁵⁵ Aristakes (Aristgués de Lasdiverd), *Historie d'Armenie*, Fr. trc. F. Prud'homme, Paris 1864, s.102-103; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 125.

⁵⁶ Aristakes, s. 103; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 125.

⁵⁷ Azimî, s. 13.

⁵⁸ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, trc. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988, s. 38.

⁵⁹ Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, Kamer Yayınları, İstanbul 2000, s. 84-85; Şahin Uçar, *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990, s. 59-60.

ulaşması halinde yurtsuz Türkmenler'in en önemli meselesi çözülürken, Tuğrul Bey de soydaşları üzerinde haklı bir itibar kazanmış olacaktı⁶⁰.

II. SULTAN ALP ARSLAN DÖNEMİ (1063-1072)

1. Malazgirt'ten Önce Anadolu Akınları

Selçuklu Devleti'nin Anadolu'nun doğusunu ilhak etmesinin bir neticesi olarak Bizans İmparatorluğu'nun savunma gücü zayıflamış ve böylece kısa sürede Bizans Anadolu'suna giden yol Türklere açılmış oluyordu. Tuğrul Bey'in ölümünden sonra tahta geçen Sultan Alp Arslan, Gürcü kralı IV. Bagrat'ı itaat altına aldıktan sonra Anadolu'ya yönelerek Bizans'ın müstahkem kalelerinden biri olan Ani'yi fethetti. Daha sonra Çukurova'ya giren bir Selçuklu ordusu dönüşte Kayseri'yi de zapt etti (459/1067)⁶¹.

Bu sırada henüz Bizans tahtına oturmuş olan IV. Romanos Diogenes (1067-1071), Selçuklu akınlarına son verip Bizans İmparatorluğu'nu son çeyrek yüzyıl boyunca meşgul eden bu tehlikeden kurtarmak için harekete geçti. Türk akınları başladığından beri ilk defa bir Bizans imparatorunun bizzât sefere çıkıyor olması tehlikenin devlet tarafından tüm ağırlığıyla değerlendirildiğini göstermektedir⁶².

460 (1068) baharında, en fazla istilâya uğrayan Antakya istikametinde harekete geçen Diogenes, bir Selçuklu birliğinin Niksar'ı yağmaladığını haber alınca, kuzeye dönerek Kayseri yoluyla Sivas'a geldi. Divriği (Tephrike) yakınlarında karşılaştığı Selçuklu ordusu ile yaptığı şiddetli muharebeden sonra onları geri çekilmeye mecbur etti. Ancak Türk akınları belli aralıklarla 1070 yılına kadar devam etti. Bunun üzerine Diogenes, Doğu Orduları Başkomutanlığı'na tayin ettiği General Manuel Komnenos'u Selçuklu akıncıları üzerine gönderdi. Ancak Bizans ordusu Sivas yakınlarında mağlûp olurken; Manuel esir edildi⁶³.

Türkmen akınları bu minval üzere devam ederken, Alp Arslan, devletin batı politikasının diğer önemli odağı olan Mısır-Fâtımî sorununu halletmek amacıyla

⁶⁰ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, trc. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 2.

⁶¹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 155-156; Cahen, s. 3; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. Fikret İşıltan, TTK Yay., Ankara 2011, s. 318; John Julius Norwich, *Bizans (Yükseliş Dönemi, MS. 803-1081)*, trc. Selen Hırçın Riegel, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2013, s. 270; Özgüdenli, s. 141-142.

⁶² Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.167; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, TTK Yay., Ankara 2011, s. 23. Ayrıca konuyla ilgili bkz. Işın Demirkent, "1071 Malazgirt Savaşı'na Kadar Bizans'ın Askerî ve Siyâsî Durumu", *Tarih Dergisi*, 33 (1981), s. 146.

⁶³ Özgüdenli, s.148-149.

harekete geçmiş bulunuyordu (462/1070). Sultan, Doğu Anadolu’da Van Gölü’nün kuzeyinden geçerek Malazgirt ve Erciş kalelerini fethettikten sonra, Diyarbakir yoluyla Urfa (Edessa) önlerine geldi (5 Cemâziyelâhir 463/10 Mart 1071). Fakat muhasaranın uzaması üzerine 50.000 dinar karşılığında kuşatmayı kaldırarak Halep’e yöneldi; Fırat nehrini geçti (16 Cemâziyelâhir 463/21 Mart 1071). Bu sırada Alp Arslan’ın huzuruna çıkan Bizans elçisi, “Erciş, Ahlât, Malazgirt ve Menbiç kalelerini teslim etmesini ve armağanlar göndermesini, aksi takdirde imparatorun büyük bir orduyla harekete geçeceğini” bildirdi. Bu teklife çok öfkelenen sultan, elçiyi sert bir cevapla geri gönderdi⁶⁴.

2. Malazgirt Meydan Muharebesi (27 Zilkade 463/26 Ağustos 1071)

İmparator Diogenes, Anadolu’yu Türklerden kurtarmaktan başka, İslâm ülkelerini istilâ ve hatta Selçuklu Devleti’ni ortadan kaldırmak maksadıyla hazırladığı muazzam ordusuyla 8 Cemâziyelâhir 463 (13 Mart 1071) günü İstanbul’dan hareket etmiş bulunuyordu. Mevcudu 100.000 ilâ 200.000 kişi arasında tahmin edilen Bizans ordusunun tertibi oldukça karışıktı. Bu ordu Balkanlar’daki Peçenek, Uz (Oğuz), Kıpçak, Bulgar gibi Türk boylarından, Slav, Alman, Frank, Ermeni ve Gürcüler ile birçok eyaletten toplanan askerlerden müteşekkildi. İmparator Diogenes, Kapadokya’da toplanan savaş meclisinde kabul edildiği üzere, İran içlerine kadar ilerlemek amacıyla Erzurum’a doğru yöneldi. Bu sırada Alp Arslan’ın yanından dönmekte olan Bizans elçisinin, Selçuklu ordusunun şaşkınlık içinde olduğunu bildirmesinin, imparatorun bu kararı almasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. İmparator bu ilerleyiş sırasında arkasını güven altına almak için, Trakhaniotes kumandasında bir öncü birliği Ahlât üzerine gönderdi, kendisi de Selçuklu kuvvetlerinin elinde bulunan Malazgirt’e doğru hareket etti⁶⁵.

Bu sırada Bizans imparatorunun bu büyük çaplı taarruzunun yarattığı tehlikeyi idrak eden Alp Arslan, Mısır planından vazgeçerek süratle dönüş yoluna girdi (24 Recep 463/27 Nisan 1071). Sultan Hoy şehrini merkez ittihaz ederek, savaş hazırlıklarına başladı. Durumun nezaketi dolayısıyla, Selçuklu arazisine çekilerek asker toplamayı stratejik bakımdan uygun görmeyen sultan, emrindeki 4.000 hasgulâm ve

⁶⁴ Sibte İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-zamân fî Târîhi’l-Âyân’da Selçuklular*, trc. Ali Sevim, TTK Yay. , Ankara 2011, s.168; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.169-171; Köymen, *Büyük Selçuklu*, III, s. 25; Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, s. 52-53; aynı müellif, “Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları”, *Malazgirt Armağanı*, TTK Yay. , Ankara 1993, s. 222-223.

⁶⁵ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 176-178; Semavi Eyice, *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes*, TTK Yay. , Ankara 1971, s. 33-37; Özgüdenli, s. 151-152.

burada kendisine katılan 10.000 kişilik kuvvetle Ahlât'a doğru yola çıktı. Selçuklu ordusunun mevcudunun yol boyunca başka kuvvetlerin de katılmasıyla 40.000'i aştığı tahmin edilmektedir⁶⁶.

Ahlât üzerine gönderdiği öncü birlikleri imha edilen imparatorun Malazgirt'e yöneldiğini haber alan Alp Arslan da bu sırada Ahlât'a ulaşmış bulunuyordu. Diogenes ise Malazgirt'i muhasara ve zapt etmişti. Bununla birlikte şehirdeki Selçuklu kuvvetleri kaçmaya muvaffak olmuşlardı⁶⁷.

Alp Arslan, Malazgirt'in takriben 15-20 km. yakınında bulunan Rahva ovasına gelerek karargâhını kurdu. Diğer yandan Malazgirt'ten hareket eden Diogenes, sultanın bu kadar çok yakınında olduğunu öğrenince büyük bir telâşa kapıldı. Sultan 24 Ağustos Çarşamba günü ona bir elçi göndererek taraflar arasında barış yapılması için halîfenin arabuluculuk önerisini ilettili. Fakat imparator bu teklifi reddetti. Gerçekten de imparator bu savaşı kazanacağından o kadar emindi ki, zaferden sonraki planlarını bile yapmıştı⁶⁸.

Selçuklu ordusu önceden belirlendiği üzere 26 Ağustos 1071 günü, Cuma namazından sonra harekete geçti. Afşin, Gevherâyin, Savtekin, Sanduk, Serhenkoğlu, Ahmetşah, Demleçoğlu Mehmet ve Duduoğlu gibi Anadolu akınları konusunda tecrübeli emîr ve kumandanlar sultanın yanında bulunuyorlardı⁶⁹.

Savaş Selçuklu merkezindeki atlı okçuların atışlarıyla başladı, bunu diğer merkez kuvvetlerinin hücumu izledi. Bunun üzerine imparator, kendi ordusuna nispetle çok az sayıdaki Selçuklu birliklerini imha etmek amacıyla harekete geçti. Bizans ordusunun ilerleyişi karşısında Selçuklu ordusu planlı bir şekilde çekilmeye başladı. Bu sahte ricatı bir bozgun zanneden imparator, Selçuklu birliklerini takip etti. Düşmanın yan ve gerilerine doğru taarruz için pusuda bekleyen Selçuklu birlikleri düşmanı çevirmiş; süvari ise düşmanın gerisinden çemberi tamamlamıştı. Türkler karşı taarruza geçerek evvela Bizans ordusunun merkez hattına hücum ettiler. Selçuklu birlikleri kat'i bir netice almak için düşmanın saflarına giriyorlardı. Bu hücumlar karşısında Bizans hatları yerinden oynatıldı, sağ ve sol kanatları çöktürildi. İmparator Diogenes'in

⁶⁶ Köymen, *Büyük Selçuklu*, III, s. 26.

⁶⁷ Köymen, *Büyük Selçuklu*, III, s. 27; Sevim, "Malazgirt...", s. 223.

⁶⁸ Yinanç, s.74; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 180-181; Köymen, *Büyük Selçuklu*, III, s. 28-29; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 59-60; aynı müellif, "Malazgirt...", s. 225; Şerif Başta, "Malazgirt Meydan Muharebesi ve Romen Diojen", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 47 (1971), s. 36-37.

⁶⁹ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, (Afşin, Atsız ve Aksungur), TTK Yay. , Ankara 1990, s. 27; Feridun Dirimtekin, "Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer: Malazgirt Meydan Savaşı", *Malazgirt Armağanı*, TTK Yay. , Ankara 1993, s. 246.

ordusunu toplama çabası da bir netice vermedi. Andronikos Dukas komutasındaki yedek kuvvetlerin de firar etmesi üzerine çember içine alınan Bizans ordusuna karşı tam bir imha savaşı başlatıldı. Akşama kadar devam eden son derece çetin bir mücadelenin ardından Bizans ordusunun önemli bir kısmı imha edildi, Bizans İmparatoru Diogenes esir düştü⁷⁰.

2.1. Romanos Diogenes’le Yapılan Antlaşma (463 /1071)

Alp Arslan huzuruna getirilip teşhis edilen imparatora İslâm, Bizans ve Süryânî kaynaklarının ittifakla söylediklerine göre savaş tutsağı gibi değil, konuk bir hükümdar gibi muamele etmiştir. Bu kaynaklardaki rivâyetler değerlendirildiğinde sultanın Diogenes’i teselli ettiği, dost gibi davranıp sofrasında ağırladığı; ona bir çadır, hizmetkârlar ve muhafızlar verdiği anlaşılmaktadır⁷¹.

Alp Arslan, görüşme sırasında önce barış teklifini reddettiği için imparatoru takbih etmiş; ancak konuştuktan sonra onu affetmiştir. Dönemin kaynaklarında⁷² geniş yer tutan iki hükümdar arasındaki görüşmede, antlaşma şartları ve kurtuluş fidyesi konuları müzakere edildi. Sultan ilk önce fide şartını ele aldı. Bunun için imparatorudan 10.000.000 dinar ödemesini istedi. Bunun üzerine Diogenes “Sen benim canımı bağışladığın için Bizans ülkesine sahip olmak senin hakkındır. Fakat tahta geçtiğimden beri, ordu hazırlamak ve harpler sebebiyle Bizans’ın mal ve parasını tükettim ve halk bundan dolayı yoksul duruma düştü” diyerek durumunun nezaketini izah etti⁷³.

⁷⁰ Ebû'l-Hasan Sadreddin Ali b. Nâsir b. Ali el-Hüseynî Ali, *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*, trc. Negati Lugal, TTK Yay. , Ankara 1999, s. 35-36; Sibî/Sevim, s. 170-171; İbnü'l-Esîr, X, s. 72-73; Yinanç, s. 74-76; Feridun Dirimtekin, *Malazgirt Meydan Muharebesi*, Askeri Matbaa, İstanbul 1936, s. 43-44; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 182-184; Cahen, s. 4; Köymen, *Büyük Selçuklu*, III, s. 33-34; Eyice, *Romanos Diogenes*, s. 50-55; Ostrogorsky, s. 319; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 66-68; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s.67-68; J. Norwich, *Bizans*, s. 277-278; Özgüdenli, s. 155-156; Ş. Baştav, “Malazgirt...”, s. 37; Akdes Nimet Kurat, “Peçenekler, Uzlar ve Malazgirt Zaferi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 47 (1971), s. 46.

⁷¹ Zonaras/Umar, s.137-138; Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 56; Psellos/Demirkent, s. 231; Attaleiates/Umar, s. 168; Urfalı Mateos, s. 143; Sibî/Sevim, s. 172.

⁷² Sultan konuşma esnasında imparatora sordu: “Eğer zaferi sen kazansaydın, bana ne yapardın?” Diogenes: “Fena şeyler” cevabını verdi. Alp Arslan: “Gerçekten doğru söyledin. Eğer bunun aksini söyleseydin, o zaman yalan söylemiş olurdun. Bu akıllı ve metin adamdır. Onun öldürülmesi doğru değildir” dedi ve ilâve etti: “şimdi sana ne yapacağımı sanıyorsun?” Diogenes: “Üç şık vardır: birincisi öldürmek, ikincisi ele geçirmek istediğim ülkelerinde beni teşhir etmek, üçüncüsü de yapmayacağın bir şey olduğundan söylenmesine gerek yoktur” diye cevapladı. Alp Arslan bunu öğrenmek için ısrar edince o da: “Affetmek, para ve armağanlar kabul edip Bizans topraklarında senin bir memlûkûn, bir kumandanın ve bir nâibin sıfatıyla beni memleketime göndermendir. Eğer beni öldürürsen bu, sana bir fayda sağlamaz, çünkü bir başkasını benim yerime imparator yaparlar” dedi. Bkz. Attaleiates/Umar, s. 169; Süryânî Mihail, *Vekâyiname*, 2.Kısım (1042-1195), trc. Hrant D. Andreasyan, TTK Basılmamış Nüsha, 1944, s. 27; Sibî/Sevim, s. 171; İbnü'l-Esîr, X, s.73; Ebû'l-Ferec, I, s. 322; İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, trc. Mehmet Keskin, XII, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000, s. 219.

⁷³ İbnü'l-Cevzî/Sevim, 48; Sibî/Sevim, s.171.

Bu şekilde devam eden müzakereler sonucunda ilk etapta fidye, yıllık vergi ve askerî yükümlülük hususlarında uzlaşmaya varıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre:

1. İmparator 1.500.000 dinar kurtuluş fidyesi ödeyecek,⁷⁴
2. Bizans İmparatorluğu yılda 360.000 dinar vergi ödeyecek,⁷⁵
3. İmparator tâbiyetin gereği olarak Selçuklu sultanının ihtiyaç duyması halinde yardımcı kuvvet gönderecekti⁷⁶.

Barış şartlarının bu taleplerden ibaret olduğunu düşünen Diogenes, yerine başka biri geçmeden önce ülkesine dönmek için sultanın müsaadesini rica etmiş, aksi takdirde olası bir taht değişikliğinin barışı sekteye uğratacağını hatırlatmıştır. Fakat Alp Arslan, yakın tarihlerde Müslümanların elinde iken istilâ edilmiş olan Antakya, Urfa, Menbic, Malazgirt şehir ve kalelerinin Selçuklulara teslim edilmesini istedi⁷⁷. İlave olarak Bizans'taki Müslüman esirlerin serbest bırakılmasını⁷⁸ ve İslâm ülkelerine saldırmaktan vazgeçmesini⁷⁹ bildirdi. Bu suretle anlaşma sağlanabilmesi için diğer şartlarını da ortaya koymuş oldu. İmparator da “Ülkeme sağ sâlim ulaşırsam asker göndererek bu şehirleri alıp sana teslim etmek isterim, fakat halk bu hususta bana karşı çıkar. Tutsaklara gelince, baş üstüne, memleketime varır varmaz onlara iyi muamelelerde bulunarak geri gönderirim”⁸⁰ şeklinde cevap verdi.

İslâm müelliflerinin naklettiği bu antlaşma maddelerine hiç değinmeyen Bizanslı müellifler Zonaras ile Attaleiates “iki hükümdar arasında evlilik yoluyla akrabalık ve dostluk kurulması”⁸¹ hususunu belirtmekle yetinmişlerdir. Nikephoros Bryennios ise,

⁷⁴ İbnü'l-Cevzî/Sevim, s. 48; Sibî/Sevim, s.171; İbnü'l-Esîr, X, s. 73; Kemâleddin Ömer İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fî Tarih-i Haleb*, trc. F. Sümer, A. Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, (Metinler ve Çeviriler),TTK Yay. , Ankara 1971, s. 50; İbn Kesîr, XII, s. 219.

⁷⁵ İbnü'l-Cevzî/Sevim, s. 48; Sibî/Sevim, s.171. *Ahbârü'd-devleti's-Selcukiyye*'de (s. 36) Diogenes'in kendisinin serbest bırakılması şartıyla her yıl cizye olarak 1.000.000 dinar vermeyi taahhüt ettiği kayıtlıdır. Bir başka İslâm kaynağı İbnü'd-Devâdârî, 1.000.000 kurtuluş fidyesi, barış için 300.000 ve yıllık vergi olarak da 20.000 dinar ödenmesi hususunu kaydeder. Bkz. İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer ve Câmiü'l-gurer*, trc. F. Sümer, A. Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, (Metinler ve Çeviriler),TTK Yay. , Ankara 1971, s. 58-59.

⁷⁶ Sibî/Sevim, s. 171; İbnü'l-Esîr, X, s. 73; İbnü'l-Adîm, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 50; İbnü'd-Devâdârî, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 59.

⁷⁷ İbnü'l-Cevzî/Sevim, s. 49; Sibî/Sevim, s.171-172; İbnü'd-Devâdârî, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 59.

⁷⁸ İbnü'l-Cevzî/Sevim, s. 48; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Tarihi Dimaşk*, trc. F. Sümer, A. Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, (Metinler ve Çeviriler),TTK Yay. , Ankara 1971, s. 2; Sibî/Sevim, s.172; İbnü'l-Esîr, X, s. 73; İbnü'l-Adîm, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 50; İbnü'd-Devâdârî, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 59.

⁷⁹ İbnü'l-Kalânîsî, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 2; Kemâleddin Ömer İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb min târihi Haleb*, nşr. Sâmî ed-Dehân, II, Dimaşk 1954, s. 30.

⁸⁰ İbnü'l-Cevzî/Sevim, s. 49; Sibî/Sevim, s.172; İbnü'd-Devâdârî, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 59.

⁸¹ Zonaras/Umar, s.138; Attaleiates/Umar, s. 169. Evlilik hususunda İslâm kaynağı Mîrhând, Diogenes'in kızı ile Alp Arslan'ın Melik Arslan adlı oğlunun evlendirildiğini yazar. Ancak Diogenes'in dönüş yolunda başına gelenler göz önüne alındığında, bu evlilik olayının gerçekleşmesi uzak bir ihtimal gibi görünmektedir. Bkz. Mîrhând Muhammed, *Ravzatü's-şafâ' fî sîreti'l-enbiyâ' ve'l-mülûk ve'l-hulefâ'*, trc F. Sümer, A. Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, (Metinler ve Çeviriler),TTK Yay. , Ankara 1971, s. 71.

evlilik konusundaki maddeye ilave olarak “[sultanın] ondan [Diogenes’ten] yemin edilerek berkitilmiş, Rumlar için küçültücü olmayan taahhütler aldıktan sonra –çünkü imparator, kendi soyluluğuna yakışmayacak bir uzlaşma yapmaktansa ölmeyi yeğlerdi- onu hükümdarlık ülkesine geri yollar”⁸² ifadesiyle içeriğine değinmeden yalnızca antlaşmanın makul talepler içerdiğini söylemektedir.

Diğer bir Bizanslı müellif Psellos da, Alp Arslan’ın esir imparatora karşı insanî davranışını anlattıktan sonra iki hükümdar arasında “dostluk antlaşması” imzalandığını yazar. İçeriğine değinmeyen müellifin ifadesine göre, bu antlaşma ile beklentisinin de üstünde imtiyazlar elde etmiş olan Diogenes, hiçbir zorlukla karşılaşmadan tahtına yeniden kavuşma umudu içindeydi⁸³.

Süryânî kaynağı Ebû'l-Ferec, Bizans kaynaklarındaki bu sınırlı bilgilere nispetle daha açıklayıcı bilgiler vermektedir. Nitekim kurtuluş fidyesi ve yıllık vergi ödenmesinin yanı sıra “Antakya, Urfa, Menbic ve Malazgirt şehir ve kalelerinin teslimi”⁸⁴ hususuna da değinerek İslâm kaynaklarını teyid etmektedir. Diğer Süryânî kaynağı Patrik Mihail ise, antlaşma ile ilgili hiçbir detaya değinmeden, imparatorun serbest bırakıldıktan sonra yanına verilen muhafızlar eşliğinde İstanbul’a yolcu edildiği⁸⁵ şeklinde kısa bir bilgi vermektedir.

Ermeni tarihçi Urfalı Mateos’a göre, “Sultan, imparator Diojen’le sulh aktetti ve ona kardeş gözüyle baktı. Çünkü sultan, bu aht için Allahı şahid tutmuş olup İranlılarla Romalıların arasında sıkı ve daimi bir dostluk ve ittifak” kurulduktan sonra imparator İstanbul’a gitmek üzere yola çıktı⁸⁶.

Antlaşmanın geçerlilik süresi hususunda, Bizans tarihçileri Finlay ile Vasiliev, muhtemelen Zonaras’ın “uzun yıllar için geçerli olacak bir barış antlaşması yapıldı” kaydını esas alarak iki hükümdarın kalıcı bir muahede imzaladıkları hususunda birleşirler⁸⁷. Ancak İbnü'l-Esîr antlaşmanın 50 yıl geçerli olacağını belirtir⁸⁸. Antlaşmanın yürürlüğe girmesinin Diogenes’in tahtını muhafaza etmesi şartına bağlı

⁸² Bryennios/Umar, s. 56.

⁸³ Psellos/Demirkent, s. 231.

⁸⁴ Ebû'l-Ferec, I, s. 323.

⁸⁵ Süryânî Mihail, s. 27.

⁸⁶ Urfalı Mateos, s. 143.

⁸⁷ Zonaras/Umar, s. 138; George Finlay, *History of the Byzantine Empires*, II, Blackwood, London 1854, s. 42; A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, I, trc. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara 1943, s. 451.

⁸⁸ İbnü'l-Esîr, X, s. 73.

olduğu hususu göz önüne alındığında, antlaşmanın iki hükümdarın yaşadığı müddetçe geçerli olacağını kabul etmek daha doğru görünmektedir.

Malazgirt savaşından sonra Selçuklu ve Bizans hükümdarları arasında yapılan antlaşmaya dair yetersiz ve dağınık bilgiler birleştirildiğinde, uzlaşmaya varılan hususlar aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

1. Bizans imparatoru 1.500.000 dinar kurtuluş fidyesi⁸⁹ ödeyecek,⁹⁰
2. Bizans imparatoru tâbiyetin gereği olarak Selçuklu sultanının ihtiyacı duyması halinde yardımcı kuvvet gönderecek⁹¹,
3. Bizans ülkesindeki Müslüman esirler serbest bırakılacak,⁹²
4. Bizans İmparatorluğu, Selçuklu Devleti'ne yıllık 360.000 dinar vergi verecek,⁹³
5. Yakın tarihte Müslümanlardan alınan Antakya, Urfa, Menbic, Malazgirt şehir ve kaleleri Selçuklulara terk edilerek iki devlet arasında hudut tespit edilecek,⁹⁴
6. İmparator, kızlarından birisini, Sultan Alp Arslan'ın oğluna vermek suretiyle akrabalık tesis edilecek,⁹⁵
7. Bizans, İslâm ülkelerine saldırma politikasına son verecek,⁹⁶

⁸⁹ Anonim Selçuknâme'de fide hususu miktar belirtilmeden kaydedilmiştir. Bkz. *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi (Selçuknâme)*, trc. Feridun Nâfiz Uzluk, Ankara 1952, s. 8.

⁹⁰ İbnü'l-Cevzî/Sevim, s. 48; Sibî/Sevim, s. 171; İbnü'l-Esîr, X, s. 73; İbnü'l-Adîm, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 50; İbn Kesîr, XII, s. 219; Köymen, *Büyük Selçuklu*, III, s. 37; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.71; aynı müellif, "Malazgirt...", s. 227; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 68; Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", trc. Zeynep Kerman, *Türkiyat Mecmuası*, XVII (1972), s. 96; Ebû'l-Ferec, imparatorun 1.000.000 dinar fide ödeyeceğini yazar. Bkz. Ebû'l-Ferec, I, s. 323.

⁹¹ İbnü'l-Cevzî/Sevim, s. 49; Sibî/Sevim, s.171; İbnü'l-Esîr, X, s. 73; İbnü'l-Adîm, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 50; İbnü'd-Devâdârî, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 59; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.185; Köymen, *Büyük Selçuklu*, III, s. 37; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.71; aynı müellif, "Malazgirt...", s. 228; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 68; Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre...", s. 96.

⁹² İbnü'l-Cevzî/Sevim, s. 49; İbnü'l-Kalânîsî, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 2; Sibî/Sevim, s.172; İbnü'l-Esîr, X, s. 73; İbnü'd-Devâdârî, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 59; Vasiliev, I, s. 451; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.185; Köymen, *Büyük Selçuklu*, III, s. 37; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.71; aynı müellif, "Malazgirt...", s. 228; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 68.

⁹³ İbnü'l-Cevzî/Sevim, s. 48; Sibî/Sevim, s. 171; Ebû'l-Ferec, I, s. 323; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 185; Eyice, *Romanos Diogenes*, s. 63; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 71; aynı müellif, "Malazgirt...", s. 227. Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 68.

⁹⁴ İbnü'l-Cevzî/Sevim, s. 49; Sibî/Sevim, s. 172; Ebû'l-Ferec, I, s. 323; İbnü'd-Devâdârî, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 59; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.185; Köymen, *Büyük Selçuklu*, III, s. 37; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 71; aynı müellif, "Malazgirt...", s. 228; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 68.

⁹⁵ Zonaras/Umar, s.138; Attaleiates/Umar, s. 169; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 185; Yinanç, s. 77; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.71; aynı müellif, "Malazgirt...", s. 228; Özgüdenli, s. 157; Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre...", s. 96.

⁹⁶ İbnü'l-Kalânîsî, trc. F. Sümer, A. Sevim, s. 2; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb min târihi Haleb*, II, s. 30; Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre...", s. 96.

8. Söz konusu antlaşma 50 yıl geçerli olacak⁹⁷.

Ertesi gün tekrar sultanın huzuruna kabul edilen imparator, savaşta ganimet olarak ele geçirilmiş olan tahtını sultanın tahtının yanında kurulmuş olarak buldu. Alp Arslan'ın müsaadesiyle tahtına oturtulan Diogenes'e sultan tarafından hil'at giydirildi ve tacı başına kondu. İmparatora üzerinde kelime-i şahadet yazılı bir bayrak hazırlatarak verildi. Zonaras'ın ifadesine göre, Diogenes özgür bırakılıp Erzurum'a doğru giderken "Üzerinde Barbar [Türk] giysileri taşımaktaydı, çünkü Sultan onu kendisine ait giysilerle donatmıştı". Bu kayıt hil'at meselesini açıklığa kavuşturmaktadır. Bunun yanı sıra Sibî'nin "[Sultan] kendi elbise ve külahını bizzat eliyle ona giydirdi" kaydı da bu bilgiyi teyid etmektedir. Diogenes nihayet iki hâcib ve 100 hassa askerinin koruması altında, yolda ihtiyaçlarını karşılaması için 10.000 dinar ödünç verilerek, 3 Eylül'de memleketine doğru yolcu edildi. Hatta sultan bizzât bir fersahlık yere kadar imparatora eşlik ederek onu uğurladı⁹⁸.

Selçuklu sultanı ile Bizans imparatoru arasında imzalan antlaşmanın hükümleri değerlendirildiğinde, yıllık vergi verme ve askerî yardım zorunluluğu gibi şartların kabulü ile imparatora hil'atler giydirilmesi gibi uygulamalardan anlaşılacağı üzere, Bizans İmparatorluğu tâbi devlet statüsüne getirilmiş oluyordu⁹⁹.

"Eskiden Müslümanlara ait yerler" olarak söz edilen "Toros dağları-Malatya ve Erzurum hattından ötesinin Selçuklulara terkî"¹⁰⁰ konusu Tuğrul Bey'in İmparatoriçe Theodora'ya kabul ettirdiği; fakat zaman içerisinde ihlal edilmiş hususun yeniden gündeme geldiğini göstermektedir. Bu madde çeyrek yüzyıldır Anadolu'ya akınlar düzenleyen Türkmenlere bu topraklara yerleşme konusunda hukukî olarak zemin sağlamış oluyordu. Diogenes tahtını ve hayatını kaybetmesi sebebiyle taahhüdünü yerine getirememiş olsa da Doğu Anadolu'nun Selçuklular'ın tasarrufuna bırakılmış olduğuna işaret edilmektedir.

Galibiyetin büyüklüğüne karşılık toprak talebinin sınırlı olması, bazı araştırmacılar¹⁰¹ tarafından zaferden yeterince istifade edilmediği düşüncesiyle tenkit

⁹⁷ İbnü'l-Esir, X, s. 73.

⁹⁸ Zonaras/Umar, s. 138; Attaleiates/Umar, s. 169; İbnü'l-Cevzî/Sevim, s. 49; Sibî/Sevim, s. 172; İbn Kesîr, XII, s. 219; Kıvâmüddin Feth b. Ali el-Bündârî, *Zübetü'n-Nusra va nuhbetü'l-usra: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, trc. Kıvâmüddin Burslan, TTK Yay., Ankara 1999, s. 41; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1953, s. 59; Köymen, *Büyük Selçuklu*, III, s. 38; Eyice, *Romanos Diogenes*, s. 66.

⁹⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 185.

¹⁰⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 185.

¹⁰¹ Bizans, Süryânî ve Ermeni kaynakları, Malazgirt Antlaşması'nı imzalayan Sultan Alp Arslan'ın insanî ve makul çizgide hareket ettiği noktasında birleşirler. Buna karşın Selçuklu tarihçisi Mehmet Altay Köymen: "Mesele ne

edilmiştir. Hâlbuki Türkmen akınları tabîî seyrinde cereyan ederken, Alp Arslan'ın öncelikli hedefi Bizans topraklarını ele geçirmek değil, İslâm Dünyasının siyasi bütünlüğünü sağlamaktır. Bu sebeple Bizans İmparatorluğu ile yıpratıcı savaşlar içerisinde olmak değil, antlaşma sağlanması Selçuklu Devleti için daha yararlıydı. Bunun yanı sıra tarihçi Cl. Cahen, Alp Arslan'ın imparatorla anlaşma yapma tercihini onun "İslâm İmparatorluğu ile Hristiyan İmparatorluğu'nu eşit bir ebediliğe sahip iki müessese" olarak kabul ettiği¹⁰² fikrine bağlar. Cahen'in bu değerlendirmesi Bizans'ın tâbiyet altına alındığı gerçeğini göz ardı ettiği için taraflı görünmektedir.

III. SULTAN MELİKŞAH DÖNEMİ (1072-1092)

1. Malazgirt Zaferinden Sonra Anadolu

Bilindiği gibi Bizans İmparatorluğu'nda Mikhail Dukas'ın tahtı ele geçirmesi ve Diogenes'in ölümü, Malazgirt savaşından sonra yapılan antlaşmayı hükümsüz kılmıştı. Ancak barışın bu şekilde ihlal edilmesi, Selçuklu akınlarına meşru zemin hazırlayacaktır. Olayların cereyan tarzı Selçuklular'ın Anadolu'ya geçici yağma seferleri için gelmedikleri hususunun Bizanslı yetkililer tarafından da net bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır.

Malazgirt zaferinden sonra, Bizans'ın direniş gücünün kırılmasıyla Anadolu'da şartlar Türk fethi açısından daha müsait hâle gelmiştir. Alp Arslan antlaşmanın hükümsüz kaldığını görerek fetihleri yürüten beylere: "Bundan sonra arslan yavruları gibi olunuz, bütün memleketleri kartal yavruları gibi süratle kat'edin, hristiyanları gece gündüz durmadan kılıçtan geçirin ve Romalıları karşı asla merhamet duymayın"¹⁰³ emrini vermek suretiyle Anadolu'nun fethedilmesi emrini verdi. Buna benzer bir rivâyeti aktaran tarihçi Zonaras da Alp Arslan'ın, Diogenes'e ilişkin haberleri öğrenir öğrenmez Bizans topraklarını istilâ emri verdiğini nakleder¹⁰⁴.

Böylece İslâm fetihleri döneminde olduğu gibi, Bizans toprakları baştan başa yeniden istilâ edilmek tehlikesiyle karşı karşıya kalmış bulunuyordu. Fakat Arap

bakımdan mütalâa edilirse edilsin, anlaşma tatmin edici görünmemekte, kazandığı takdirde Türk devletine neler yapacağını önceden ilân eden bir düşmana aşırı müsamahalı davranıldığı kanaatini vermektedir. (...) Hattâ, daha ileri gidilerek denilebilir ki, şimdiye kadar yapılan Türk akınlarını durduran bu anlaşma, bu hâliyle Selçuklu devletinin, şimdiye kadar güttüğü genel siyasete aykırıdır" demek suretiyle Sultan Alp Arslan'ın bu galibiyetten yeteri kadar yararlanmadığı düşüncesiyle onu tenkid eder. Bkz. Zonaras/Umar, s. 137-138; Attaleiates/Umar, s. 168-169; Urfalı Mateos, s. 143; Ebû'l-Ferec, I, s. 323; Köymen, *Büyük Selçuklu*, III, s. 38.

¹⁰² Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)", trc. Y. Yücel ve B. Yediyıldız, *Belleten*, 201 (1988), s. 1398.

¹⁰³ Urfalı Mateos, s. 144.

¹⁰⁴ Zonaras/Umar, s. 142-143.

akınları sırasında Bizans tahtında bulunan Herakleios, bu saldırılara karşı dirençle mukavemet etme iradesi gösterebilmişti. Buna karşılık Malazgirt savaşından sonra ortaya çıkan durum, çok hayatî bir dönemece girildiğine işaret ediyordu. Bizans tarihçisi Ostrogorsky, imparatorluğun içinde bulunduğu durumu şu sözlerle dile getirir: “Toprağa bağlı asker sistemi inhitata uğramıştı ve kudretli Türk sultanlarının karşısında imparatorluk şehrinin tahtında saray entrikacıları ve boşboğaz ediplerle etrafı çevrili, Psellos’un zavallı yetiştirmesi, vücudu gibi ruhu da zamanından önce pörsümüş, yaşamanın ne olduğundan bîhaber bir kitap kurdu oturmakta idi. Anadolu elden çıkmış sayılabiliirdi. Yol Selçuklulara açıldı ve karşılarına dikilebilecek ne kuvvet, ne de irade kalmıştı”¹⁰⁵.

Bundan sonra hız kazanan Selçuklu akınlarının yeni bir mecra kazandığı görülür. Önceleri Bizans karşısında zaman zaman çekilmek zorunda kalan Türkler artık fethettikleri yerleri yurt olarak tutabiliyorlardı. Alp Arslan’ın Bizans topraklarını fethetmek üzere beylere tevcih etmesi de, bu yerleşmenin daha sistematik ve kalıcı olmasını sağlayacaktır¹⁰⁶. Nitekim Zonaras’ın “Bunun üzerine Türkler, artık sadece akınları yürütmekle yetinmediler, tersine bu yöreleri zaptetmeyi amaçladılar, çünkü onları engelleyecek hiç kimse yoktu”¹⁰⁷ şeklindeki ifadesi istilâ sürecinin fethetme dönüştüğünü teyid eder.

2. İmparator VII. Mikhail Dukas’la Antlaşma Yapılması (468/1076)

Malazgirt zaferinin yarattığı bu müsait şartlarda Türk beyleri fetihlere devam ederken; Bizans İmparatorluğu Peçenek istilâsı ve Bulgar isyanı dolayısıyla iki ateş arasında kalmış bulunuyordu. Sultan Alp Arslan’ın Türkistan seferinde öldüğü ve yerine oğlu Melikşah’ın geçtiği bu tarihlerde, Bizans tahtında bulunan VII. Mikhail Dukas (1071-1078), Türklere karşı Papa’ya müracaat ederek Roma Kilisesi’nin üstünlüğünü kabul etmek kaydıyla askerî yardım talebinde bulundu. Esasen Papa VII. Gregorius da (1073-1085) Türk ilerleyişinden en az imparator kadar rahatsız olmaktaydı. Bu sebeple imparatorun bu teklifini olumlu karşıladı. Ancak bunu uygulama aşamasına koyacak

¹⁰⁵ Ostrogorsky, s. 319-320.

¹⁰⁶ Sultan Alp Arslan, “Emîr Saltuk’a Erzurum ve havalisini; Emîr Artuk Bey’e Mardin, Âmid, Malatya, Harput ve civarını; Emîr Danişmend’e Kayseri, Sivas, Tokat, Niksar ve Amasya’yı; Emîr Çavuldur’a Mar’aş ve Saros ve mülhakatını; Emîr Mengüçük’e Erzincan, Kemah ve Şarkikarahisar ve tevabiini iktâ ederek söz konusu bu topraklarının fethedilmesini emretti”. Bkz. Yinanç, s. 80.

¹⁰⁷ Zonaras/Umar, s. 143.

durumda değildi. Dolayısıyla imparatorun yardım çağrısı sonuçsuz kaldı (Cemâziyelâhîr 466/Şubat 1074)¹⁰⁸.

Türk akınları karşısında bunalan Mikhail Dukas, bunun üzerine Selçuklu sultanıyla barış yapma girişiminde bulundu. İmparator, Abbâsî halîfesi Kâim-Biemrillâh'ın bu hususta girişimde bulunması için, Mervânî emîri Nizameddin b. Mervân'ın arabuluculuğunu istedi. Mervânî emîrinin imparatorun mesajını halifeye iletmek için gönderdiği heyete Bizans elçisi de katılmıştı. Elçi Bağdâd'a biri halifeye, diğeri halîfenin vezirine olmak üzere, iki mektup götürüyordu. Süryânî altınla yazılmış ve her satırın altında Arapça çevirisinin de bulunduğu bu mektuplarda, halîfe ve vezirin "Sultan Melikşah ile barış yapılması konusunda aracılık etmeleri"¹⁰⁹ hususu dile getirilmekteydi.

Ancak Melikşah'ın bu sırada Türkistan ve Gazne sınırlarında meşgul olması, görüşmeler için fırsat vermemiş olmalı ki, kısa sürede sonuç almak mümkün olmadı. Bizans imparatorunun Selçuklu sultanıyla barış yapma isteği yeniden ancak iki yıl sonra gündeme gelebildi. Nitekim 468 (1076) yılında, Kafkasya seferine çıkan Melikşah Erran'da iken, Abbâsî halîfesinin tavassutuyla huzuruna çıkan Bizans elçisi "hazineleri doldurup taşıran ve muhasipleri şaşırtan birçok emvali" takdim ederek antlaşma talebinde bulundu¹¹⁰. Kaynaklarda imparatorun mesajının içeriğine ve görüşmelere dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla antlaşma ve hükümlerine dair açık bir bilgi de mevcut değildir. Bununla birlikte imparatorun barış önerisinin kabul edilmiş olduğu bazı olaylarla teyid edilebilmektedir.

Halep ve Antakya'yı muhasara ettikten sonra Anadolu'da kuzeybatı yönünde ilerleyen Kutalmışoğlu Süleymanşah, 468 (1075) yılında İznik'i fethetmiş bulunuyordu. Kısa zamanda etkin bir güç haline gelen Süleymanşah'ın, Bizans taht kavgalarında da taraf olduğu görülmektedir. 471 (1078) yılında Mikhail Dukas'a karşı saltanat davasına giren Nikephoros Botaneiates'in, Süleymanşah'tan sağladığı askerî yardım sayesinde imparator olduğu bilinmektedir¹¹¹. Süleymanşah'ın Botaneiates lehine dönmesinin nedeni, Melikşah'ın Kutalmışoğulları'nın Anadolu'da güçlenmesini engellemek üzere

¹⁰⁸ Bryennios/Umar, s.116; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 282; Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik (Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine)*, trc. Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2000, s. 51-52; Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler", *Türkler*, VI (2002), s. 652.

¹⁰⁹ Sibî/Sevim, s.196.

¹¹⁰ Hüseyinî, *Ahbâr*, s. 43; Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 116; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyasî Tarih, Alp Arslan'dan Osmangazi'ye 1071-1318)*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, s. 86.

¹¹¹ Zonaras/Umar, s.148; Bryennios/Umar, s. 133-142; Turan, *Türkiye*, s. 85; Ostrogorsky, s. 322; Norwich, s. 284.

Mikhail Dukas'la yaptığı antlaşmaya karşı bir tavır olması ihtimali kuvvetle muhtemeldir¹¹². Nitekim bu antlaşmanın onaylanmış olduğu İmparator Aleksios Komnenos dönemine ilişkin bir kayıttan anlaşılmaktadır. Buna göre, Bizans imparatoru yıllık haracı ödemek üzere, İsfâhan'a Selçuklu sultanı nezdine bir elçi göndermişti (482/1089-1090)¹¹³. İslâm kaynaklarında benzer şekilde nakledilen bu rivâyet, şartları konusunda bilgi sahibi olmadığımız 468 (1076) tarihli Selçuklu-Bizans antlaşmasında Bizans'ın yıllık vergi ödemesine dair bir maddenin olduğuna da işaret etmektedir.

3. Aleksios Komnenos ile Antlaşma Girişimi (485/1092)

Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşah Şam meliki Tutuş'la mücadelede hayatını kaybetmiş bulunuyordu. Oğulları da esir edilmiş olduğu için İznik'te naibi Ebû'l-Kâsım devleti yönetiyordu. Melikşah, hem Ebû'l-Kâsım'ın Bizans'tan yardım almasını, hem de Aleksios Komnenos'un Anadolu'da merkezi otoriteden mahrum Türk beylerinin güçsüz durumundan faydalanmaya çalışmasına mani olmak için, bir saldırmazlık antlaşması yapmak üzere, Siyâvuş adlı elçiyi bir mektupla birlikte İstanbul'a gönderdi. İmparator'dan çocuklarını evlendirerek akraba olmayı isteyen Melikşah, buna karşılık Türkmenleri kıyı bölgelerinden çekmeyi ve fethettikleri kaleleri Bizans'a geri vermeyi vaad ediyordu¹¹⁴.

Aleksios, kızı Anna Komnena'nın Alexiad'da söylediğine göre; Türkleri aşağı gördüğü için bu evlilik teklifini kabule yanaşmadı. Fakat sultanın bu mektubundan Bizans lehine yararlanmayı düşündü. Bunun için yüksek mevki vermek suretiyle kendi yanına çektiği Siyâvuş'u, sultanın mektubuyla birlikte Sinop'a gönderdi. Selçuklu sultanının buyruğuyla Sinop ve diğer hisarları dolaşan Siyâvuş, bu kaleleri Bizans adına teslim alıp İstanbul'dan gönderilen valilere devretti. Böylece görevini başarıyla tamamlayan Siyâvuş, rivâyete göre Aleksios'un yanına dönünce vaftiz oldu ve değerli armağanlarla ödüllendirildi¹¹⁵.

Siyâvuş'un ihaneti ve bu konuda imparatorun rolüne rağmen, Sultan Melikşah'ın Aleksios ile antlaşma yapmaktan vazgeçmediği anlaşıyor. Melikşah'ın doğrudan Anadolu'ya sahip olamayacaksa bile, Bizans'ı yıllık vergi almak suretiyle kendisine

¹¹² Turan, *Türkiye*, s. 89.

¹¹³ Hüseyinî, *Ahbâr*, s. 44; İbnü'l-Esir, X, s. 154.

¹¹⁴ Anna Komnena, *Alexiad (Malazgirt'in Sonrası)*, trc. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s. 195; Cahen, s. 11; Turan, *Türkiye*, s. 115; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Yay. , Ankara 1999, s. 2.

¹¹⁵ *Alexiad/Umar*, s. 195-196; Cahen, s. 11; Turan, *Türkiye*, s. 115-116.

bağlamayı o günün şartlarında yeterli gördüğü anlaşılmaktadır. Sultan bu maksatla Emîr Bozan'ı büyük bir orduyla gönderirken Ebûl-Kâsım'ı tasfiye etmenin yanı sıra imparatorla antlaşma sağlamayı istiyordu (485/1092)¹¹⁶. Nitekim sultanın Aleksios'a gönderdiği mektup durumu net olarak açıklamaktadır:

“İmparator! Sana ilişkin şeyleri öğrendim: nasıl, daha devletin yönetimine henüz geçmiş iken, kendini çeşitli tehlikelerle karşı karşıya bulunduğunu; nasıl, sen Lâtinleri yeni haklamış iken İskit'lerin [Peçeneklerin] sana karşı saldırı hazırlığına giriştiklerini; Emîr Ebu'l-Kaasım'ın kendisinin de, [vaktiyle] Süleyman'ın seninle yapmış bulunduğu andlaşmayı çiğneyerek, Asya'yı [Anadoluyu] tâ Damalis/Üsküdar'a kadar talan ettiğini [bana anlattılar]. Ebu'l-Kaasım'ın o yörelerden kovulmasını ve Asya'nın [Anadolu'nun], Antakya ile birlikte, senin egemenliğine dönmesini istiyorsan, oğullarımın en büyüğü ile evlendirilmek üzere bana kızını gönder. Böylelikle, artık engel tanımayacaksın ve yanında bağlaşıklık olarak ben bulununca, yalnız doğuda değil, tâ İlyrikon/Arnavutluk'a kadar tüm batıda da, herşeyi başaracaksın; bizim sana göndereceğimiz ordular sâyesinde artık hiç kimse sana karşı koy[a]mayacak”¹¹⁷.

İslâm kaynaklarındaki Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Selçuklu Devleti'ne vergi ödemeye devam ettiğine dair bilgilere rağmen¹¹⁸ “Antakya ve Anadolu'nun Bizans'a terkinin” teklif edilmesi, Melikşah'ın Türkiye Selçukluları'na karşı takip ettiği olumsuz siyasetin mahiyetiyle ilgili olmalıdır.

Aleksios, Melikşah'ın mektubuna dört kişilik bir elçilik heyeti göndererek mukabelede bulundu. Selçuklu Devleti'nin gücünden çekinen imparatorun sulh teklifini kabul ettiği; ancak evlilik teklifini askıda bıraktığı anlaşılmaktadır. Ebû'l-Kâsım'ın bertaraf edilmesinden memnun olan imparator, belli ki evlilik konusunda zaman kazanmak istiyordu. Ancak daha İsfahan'a varmadan, sultanın öldüğü haberini alan Bizans elçileri geri döndüler (15 Şevval 485/18-19 Kasım 1092)¹¹⁹. Böylece Melikşah'ın söz konusu işbirliği mukabilinde akrabalık tesis etme koşulunu kabule yanaşmayan Aleksios Komnenos, sultanın ölümü ile bu yükümlülüğten kurtulmuş oldu.

¹¹⁶ Cahen, s. 11-12; aynı müellif, “Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi”, s. 1417.

¹¹⁷ *Alexiad/Umar*, s. 203.

¹¹⁸ Hüseyinî, AHBâr, s. 44; İbnü'l-Esîr, X, s.154.

¹¹⁹ *Alexiad/Umar*, s. 204; Turan, *Türkiye*, s. 116; John Freely, *At Üstünde Fırtına (Anadolu Selçukluları)*, trc. Neşenur Domanıç, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2012, s. 41; Özgüdenli, s. 190; Cahen, “Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi”, s. 1417.

Aleksios Komnenos'un Ebû'l-Kâsım'ın ölümünden sonra da İznik'i ele geçirme çabasından vazgeçmediği anlaşıyor. İmparator bu maksatla Ebû'l-Kâsım'ın yerine İznik'te idareyi ele alan Ebû'l-Gâzi'ye önemli miktarda hediyeler göndererek şehri kendisine teslim etmesini teklif etti. Ebû'l-Gâzi ise, henüz ağabeyinin ölüm haberini almamış olduğundan imparatoru oyalamakla yetindi. Bu sırada Sultan Melikşah'ın İsfâhan'da tevkif etmiş olduğu Süleymanşah'ın oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan sultanın ölümünü müteakip serbest kalıp Anadolu'ya döndüler. Bunun üzerine Ebû'l-Gâzi yönetimi asıl sahiplerine teslim etti (485/1092)¹²⁰.

IV. MUHAMMED TAPAR DÖNEMİ (1105-1118)

1. Aleksios Komnenos'la Haçlılara Karşı Yapılan Antlaşma (505/1111)

Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra taht mücadeleleriyle güç kaybeden Selçuklu Devleti, bir yandan da Haçlılarla uğraşmak mecburiyetinde kaldı. Sultan Berkıyark'un saltanat mücadeleleri dolayısıyla sorunlu geçen iktidarından sonra, onun yerine geçen Muhammed Tapar zamanında devlet toparlanma sürecine girdi.

Bu sırada Melikşah'ın ölümünü üzerine meydana gelen karışıklıklardan yararlanarak Anadolu'ya dönen Kılıç Arslan da babası Süleymanşah'ın yerine İznik'te tahta oturmuştu. Ancak Kılıç Arslan'ın İznik'teki hâkimiyeti çok uzun sürmedi. 1097 yılında başlayan Haçlı Seferi hem Bizans hem de Selçuklular için yeni bir döneme işaret ediyordu. Türkiye Selçukluları, başkent İznik'i kaybedip Anadolu'nun iç kısımlarına çekilirken; Bizans İmparatorluğu Haçlı ordularının yarattığı ciddi sorunlarla karşılaştı. Haçlı liderleri Bizans'ın yardımına mukabil ele geçirecekleri Selçuklu topraklarını iade etmekle yükümlüydüler. Ancak bu hususun tam anlamıyla uygulanmaması iki taraf arasındaki uyuşmazlığı derinleştirdi. Nitekim 29 Cemâziyelâhir 491 (3 Haziran 1098) tarihinde Antakya'yı zapt eden¹²¹ Haçlıların şehri Bizans'a teslim etmeyip burada Bohemund liderliğinde Antakya Haçlı Prinkepsliği'ni kurmaları bunun en bariz örneğidir. Bizans imparatoru, Bizans'a düşmanlığı aşikâr olan Bohemund'un Antakya'da güçlenmesini kabullenemezdi. Bu maksatla önce Bohemund, ardında da onun Avrupa'ya gittiği sırada Antakya'da idareyi ele alan yeğeni Tankred'e (Tancred)

¹²⁰ *Alexiad/Umar*, s. 206.

¹²¹ Runciman, I, s. 135-180; Birsnel Küçüksipahioğlu, "Haçlı Devletleri", *Türkler*, VI (2002), s. 690.

de Hauteville [1104-1112]) Bizans hâkimiyetini kabul ettirmek için mücadele edecektir¹²².

Müslümanların içinde bulunduğu kargaşadan istifade etmek isteyen Tankred, yeni kurulan diğer Haçlı devletleri gibi idaresinde bulunan toprakları genişletme siyaseti izledi. Böylece Müslümanlardan aldığı kale ve şehirler sayesinde doğu sınırlarını Halep'e kadar genişletti¹²³ ve bölgede Haçlı baskısı arttı. Buna Mısır'dan gelen ve karaya oturan gemilerin Haçlılar tarafından yağmalanması da eklenince Müslümanların tepkisi had safhaya çıktı. Bunun üzerine harekete geçen Halep ahalisinden bir heyet, Haçlılara karşı cihada teşvik etmek amacıyla Bağdâd'a gitti. Halepliler, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın Tankred'e karşı harekete geçmek için ağır davrandığını ileri sürerek Sultan Câmîi'nde namaza mani olup minberi kırdılar. Bu olaylar üzerine sultan Haçlılara karşı asker göndereceğini vaat etti. Hilâfet sarayından câmiye yeni minber gönderildi. Ancak cihadın ilanında oyalandıklarını düşünen Halep ahalisi ikinci kez minberi kırdı. Halkın tepkisinin artması üzerine durumun vahametini anlayan Halîfe el-Mustazhir bi'llâh, sultana haber göndererek bu meseleye bir çözüm bulmasını istedi¹²⁴.

Diğer yandan Antakya Haçlı yönetimiyle sürekli mücadele etmek zorunda kalan Aleksios Komnenos da Müslümanların Haçlılara yönelik tepkisinden istifade etmek amacıyla Muhammed Tapar nezdinde bir girişimde bulunmuştu. İbnü'l-Esîr, Bağdâd'ta Muhammed Tapar'ın huzuruna çıkan Bizans elçisinin, Haçlıların İslâm ülkelerinden uzaklaştırılması hususunda sultandan yardım istediğini belirtir. Yine aynı müellife göre elçi, Halepli Müslümanlardan önce sultan ile görüşme fırsatı bulmuştu. Bundan dolayı Müslümanlar sultana: “Bizans İmparatorunun Müslümanlar'a karşı senden daha hamiyetli davranmasından dolayı Allah'tan korkmaz mısın? O Haçlılar'la cihad etmek için sana elçi gönderdi” dediler (505/1111)¹²⁵. İleride anlatılacağı üzere 501 (1107)'de Bohemund'a karşı Türkiye Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan ile işbirliği yapan imparator, Haçlı tehdidinin devam etmesi üzerine bu sefer de Büyük Selçuklu Devleti'ne yaklaşmayı gerekli görmüştü. İmparatorun bu tercihinde henüz Türkiye Selçuklu tahtına geçmiş bulunan Şâhinşah ile mücadele halinde olmasının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

¹²² Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 81-85.

¹²³ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 85.

¹²⁴ İbnü'l-Esîr, X, s. 386-387.

¹²⁵ İbnü'l-Esîr, X, s. 387; Ayrıca bkz. Cahen, s. 21.

Konuyla ilgili bilgi veren diğer İslâm müellifi İbnü'l-Kalânîsi'ye göre, Aleksios Komnenos elçiye Selçuklu sultanı ile Tankred'e karşı müşterek hareket etme önerisini müzakere etme emri vermişti¹²⁶. İmparator muhtemelen bu önerisiyle Bohemund'un 501(1108)'de ettiği vasallık yeminini¹²⁷ tanımayan Tankred'i cezalandırmak ve dolayısıyla Muhammed Tapar'ı ona karşı kışkırtarak bölgedeki konumunu güçlendirmek istiyordu. Bu sırada Ortadoğu İslâm Dünyasını Haçlılara karşı koruyacak tek makam olması hasebiyle kendisine gelen teklifleri değerlendiren Selçuklu sultanının, Bizans imparatoru ile işbirliğine olumsuz yanıt vermesi düşünülemez. Kaynaklarda Bizans'la antlaşma yapıldığına dair açık bir ifade bulunmamasına rağmen, gelişmelerin seyri göz önüne alındığında Bizans elçisine olumlu yanıt verildiği ve iki devlet arasında işbirliği çerçevesinde bir antlaşma yapılmış olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Muhammed Tapar, başta Musul Emîri Şerefeddin Mevdûd olmak üzere, Ahlât şâhı Sökmen ve Doğu Anadolu Artuklu beylerini Haçlılara karşı savaşmakla görevlendirdi. Emîri Mevdûd Urfa'yı kuşattıktan sonra müşterek kuvvetlerle Kudüs üzerine hareket etti. Lâkin Ahlât şâhı Sökmen'in 506 (1112)'de ölümü ve bir yıl sonra da Emîr Mevdûd'un bir Bâtınî tarafından şehit edilmesi üzerine ve nihayet Suriye Selçukluları'nın içine düştükleri siyasî buhran bu önemli seferin amacına ulaşmasını engelledi¹²⁸.

Haçlıların hepsine cihad açılmasına mukabil ilk darbeye Suriye, Anadolu ve Musul toprakları arasına bir kama gibi sokulmuş olan Urfa Kontluğu'ndan başlanması¹²⁹ ve sultanın bu sefere bizzat katılmayıp emîrleri görevlendirmesi dikkat çekicidir. Bu bakımdan Muhammed Tapar'ın Şahdiz kalesindeki Bâtınîlilerle mücadeleyi Haçlılar ile yapılacak gazaya tercih ettiği anlaşıyor¹³⁰.

Muhammed Tapar'ı Haçlılara karşı kışkırtan Aleksios Komnenos, diğer yandan da Tankred'in aleyhine diğer Haçlı liderleriyle başarısız bir işbirliği teşebbüsünde bulunmuştu. İmparatorun bu iki girişimi, onun Tankred üzerine yeniden bir mücadeleye

¹²⁶ İbnü'l-Kalânîsi, *The Damascus Chronicle of the Crusades*, İng. trc. H. A. R. Gibb, London 1932, s. 26. Ayrıca bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, trc. Fikret İşıltan, TTK Yay. , Ankara 2008, s. 100.

¹²⁷ Devol Antlaşması için bkz. *Alexiad/Umar*, s. 419-438.

¹²⁸ Runciman, II, s. 99-104; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 231-232; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II, TTK Yay. , Ankara 1994, s. 6; Erdoğan Merçil, "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devletinin Durumu", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, TTK Yay. , Ankara 1999, s. 88.

¹²⁹ Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, s. 6.

¹³⁰ Merçil, "Büyük Selçuklu Devletinin Durumu", s. 88.

girişmekten çekindiği izlenimi vermektedir. Zira bu sırada Türkiye Selçukluları ile çatışma içinde olması onun bu siyasetinin nedenini daha iyi açıklar. Dolayısıyla Bizans imparatoru son yıllarını Anadolu’da Türkiye Selçukluları ile mücadeleyle geçirdi¹³¹.

2. Muhammed Tapar’dan Sonra Selçuklu-Bizans İlişkileri

Büyük Selçuklu Devleti ve Bizans İmparatorluğu arasındaki diplomatik ilişkilerinin başlangıcı olarak kabul edilen 1049/1050 Antlaşması Selçuklular’ın siyasî bir teşekkül olarak tanınması bağlamında Selçuklu siyasî tarihinde bir dönüm noktası teşkil eder. Başlangıçta Bizans Anadolu’su’nu istilâ eden “istilâcı bir topluluk” olarak algılanan Selçuklular, özellikle Malazgirt Antlaşması’ndan sonra egemenliklerini hukukî bir zemine taşımış oldular.

Sultan Melikşah döneminde, Anadolu’da müstakil olarak hareket eden Türkiye Selçukluları’nı kontrol altına almaya dönük bir politikaya ağırlık verildiği görülür. Bundan sonra Büyük Selçuklu-Bizans ilişkileri bir bakıma bu ortak sorunun çözülmesine dönük bir çizgi takip edecektir. Sultan Melikşah, Emîr Porsuk ve Emîr Bozan idâresinde Anadolu’ya düzenlediği seferlerde Türkiye Selçukluları’na nüfûz edemediği gibi; Anadolu’ya göç eden Türkmenler için Süleymanşah’ın devletinin bir çekim merkezi oluşturduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Büyük Selçuklu Devleti’nin Anadolu’daki etkisi azalırken, Türkiye Selçukluları ile Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkiler daha fazla ağırlık kazandı. Özellikle Muhammed Tapar döneminde Selçuklu dış politikasının ağırlık merkezinin Bâtınî, Gürcü ve Haçlılar eksenine kayması sebebiyle Büyük Selçuklu-Bizans ilişkilerinin kesildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla İmparator Aleksios ile Muhammed Tapar’ın Haçlılara karşı yapmış oldukları söz konusu antlaşmadan sonra kaynaklarda bu konuda herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

¹³¹ Ostrogorsky, s. 338.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ İLE BİZANS İMPARATORLUĞU ARASINDA YAPILAN ANTLAŞMALAR

A. SÜLEYMANŞAH'TAN II. KILIÇ ARSLAN'A KADAR SELÇUKLU-BİZANS ANTLAŞMALARI

I. SÜLEYMANŞAH DÖNEMİ (1075-1086)

1. Drakon Çayı Antlaşması'na Kadar Türkiye Selçukluları

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan Süleymanşah, babası Kutalmış'ın Alp Arslan'a karşı girdiği taht mücadelesinde hayatını kaybetmesi üzerine, kardeşleriyle birlikte hapse atılmıştı. Süleymanşah ve kardeşleri ancak Alp Arslan'ın ölümünden sonra kaçarak Anadolu'ya geldiler. Bir müddet Urfa ve Kuzey Suriye'de bazı faaliyetlerde bulunan Kutalmışoğulları, Anadolu'yu kuzeybatı yönünde süratle katederek Marmara kıyılarına ulaşmış bulunuyorlardı. Bu etkili harekât sırasında Süleymanşah'ın 468 (1075)'de İznik'i fethi üzerine devlet de kurulmuş oldu.

Süleymanşah, İznik'e yerleştikten sonra Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu buhrandan ve İmparator Mihail Dukas'a karşı ortaya çıkan isyanlardan faydalanarak devletin sınırlarını genişletmeye başladı. 470 (1078)'de, Bizans tahtını ele geçirmek için isyan eden Nikephoros III. Botaneiates'e (1078-1081) karşı Süleymanşah'a başvuran imparator, onu yakalayıp teslim etmesi karşılığında kendisine büyük meblağ vermeyi vaat etti¹³². Bryennios'un ifadesine göre, imparator ile anlaşılan Süleymanşah, geçitleri tutarak Botaneiates'in kuvvetlerinin ilerlemesine engel olmaya çalıştı. Bunun üzerine Botaneiates durumu kendi lehine çevirmek için harekete geçti. İznik ile Kütahya arasında Süleymanşah'ın ordusu ile karşılaştığı sırada, Emîr Erbasan'ı ona elçi olarak gönderdi. Emîr Erbasan görüşme sonunda, planında muvaffak olarak bir miktar para karşılığında Türk birliklerinin geri çekilmesini sağladı¹³³. Diğer Bizanslı müellif Attaleiates ise, daha ayrıntılı olarak Botaneiates'in tahtı ele geçirmek için Süleymanşah ile antlaşma yaptığından bahseder¹³⁴. Böylece Botaneiates, müttefiki

¹³² Zonaras/Umar, s. 148. Ayrıca konuyla ilgili bkz. Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25 (2009), s. 61.

¹³³ Bryennios/Umar, s. 134-135.

¹³⁴ Attaleiates/Umar, s. 263. Attaleiates (s. 263), Süleymanşah'ın Botaneiates'in önünde diz çöktüğünü ve "[Botaneiates'in de] sözleriyle ve basiretli muamelesiyle, onların kendisine karşı daha da kayırcı tutum takınmalarını ve onun içten bağlı hizmetkârları olmayı arzu etmelerini sağladı. (...) Böylece hepsinin bir tek efendinin buyruğu altında dostluk ve karşılıklı güven bağıyla birleştiklerini" söyler. Muhtemelen müellifin

Süleymanşah'tan aldığı 2000 kişilik kuvvetle İstanbul'a doğru hareket etti. İstanbul'daki taraftarlarının desteğiyle Bizans tahtına çıktı (17 Ramazan 470/3 Nisan 1078)¹³⁵. Bu malumattan anlaşıldığına göre; Mikhail Dukas'la, Botaneiates'in yakalanması üzerine, içeriğini bilmediğimiz bir antlaşma yapmış olan Süleymanşah, amcazâdesi Erbasan'ın arabuluculuğu neticesinde taraf değiştirmiş bulunuyordu. Bizans kaynaklarının verdiği bilgi doğrultusunda, Selçuklu-Bizans antlaşmasının yalnızca Süleymanşah'ın Botaneiates'e sağladığı askerî yardım maddesinden haberdar olabiliyoruz. Ancak üç yıl sonra babası Aleksios Komnenos'un tahta geçtiği dönemi tasvir eden diğer Bizanslı tarihçi Anna Komnena'nın verdiği bilgiler, Selçuklu sultanının bu antlaşma ile hâkimiyetini Boğaziçi kıyılarına kadar genişletip güçlendirecek tavizler almış olduğuna işaret etmektedir¹³⁶.

Süleymanşah'la yapılan antlaşmayla sağlanan askerî desteğin sürdürülmesi, Bizans için devam eden taht kavgaları dolayısıyla bir zorunluluktur. Nitekim Balkanlar'da Nikephoros Bryennios'un isyanı İmparator Mikhael zamanından beri devam etmekteydi. Bunun üzerine Botaneiates, Aleksios Komnenos komutasındaki bir Bizans ordusunu söz konusu Türk kuvvetleriyle birlikte sevk etti. Bryennios, bu ordu tarafından Silivri yakınlarında mağlûp ve tutsak edildi¹³⁷.

Ancak Bizans İmparatorluğu'ndaki taht kavgaları bununla bitmedi. Nitekim isyan eden Nikephoros Melissenos da, diğer taht davacılarının yaptığı gibi, Türklerden yardım sağlamaya çalıştı. Bu amaçla Süleymanşah'a yanaştı ve ona Anadolu'da tutunabilmelerinde önemli bir üs vaadinde bulundu (472/1080). Nikephoros Bryennios'a göre, Frigya (Phrygia)¹³⁸ ve Galatya'da (Galatia)¹³⁹ henüz Bizanslıların elinde kalan şehirlerin hâkimiyeti Süleymanşah'a bırakılacaktı. Fakat Nikephoros

Botaneiates'i yüceltmek amacıyla kaydettiği bu bilgi, Süleymanşah'ın Botaneiates'e tâbi olduğu izlenimi yaratmaktadır. Bkz. Attaleiates/Umar, s. 263.

¹³⁵ Bryennios/Umar, s. 136-142; Attaleiates/Umar, s. 263-267; Ebû'l-Ferec, I, s. 328; Ostrogorsky, s. 322; Ali Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yay. , Ankara 1990, s. 26-27; Osman Turan, "Süleyman-Şah I", *İslâm Ansiklopedisi*, XI, s. 206; Ayönü, "Bizans Ordusunda...", s. 61.

¹³⁶ *Alexiad/Umar*, s. 124.

¹³⁷ *Alexiad/Umar*, s. 24-33; Turan, *Türkiye*, s. 85; aynı müellif, "Süleyman-Şah I", s. 206; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 82; aynı müellif, *Süleymanşah*, s. 27; Ayönü, "Selçuklu-Bizans İlişkileri", *Türkler*, VI (2002), s. 600; aynı müellif, "Bizans Ordusunda...", s. 62.

¹³⁸ Phrygia bölgesi günümüzde, yaklaşık olarak Ankara, Afyonkarahisar ve Eskişehir illerinin tamamını; Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzey, Kütahya ilinin ise batı bölümünü kapsıyordu. Bkz. Veli Sevim, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, I, TTK Yay. , Ankara 2001, s. 193. Ayrıca Phrygia bölgesi hakkında bkz. Taciser Tüfekçi Sivas, "Batı Frigya'da Frig Yerleşmeleri ve Kaya Anıtlarının Araştırılması", *Friglerin Gizemli Uygarlığı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 77-92.

¹³⁹ Küçük Asya'da İÖ. III. yüzyıldan sonra ortaya çıkmış olan Galatia bölgesi günümüzde yaklaşık olarak Ankara ve Kırıkkale şehirlerinin tamamını; Çorum ve Amasya şehirlerinin güney ve Yozgat'ın kuzey kesimlerini kapsıyordu. Bkz. Sevim, s. 213.

Melissenos, Süleymanşah'ın verdiği birliklerle Kadıköy önlerine kadar ilerlediyse de daha önce hareket eden Aleksios Komnenos İstanbul'da tahta çıktı (21 Şevval 473/4 Nisan 1081)¹⁴⁰.

Nikephoros Melissenos Süleymanşah'la birlikte İznik'e gelip bir müddet onun himayesinde kaldı. Süleymanşah Batı Anadolu'nun bir kısmına ismen hâkim olan Melissenos'un itibarî hâkimiyetine bu toprakları işgal ederek son vermiş oldu¹⁴¹.

2. Drakon Çayı¹⁴² Antlaşması (Zilhicce 473/Haziran 1081)

Yeni Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1118) doğu sınırında güvenliği sağlamayı öncelikli hedefi olarak ele aldı. Bu maksatla Üsküdar'a kadar sokulmuş olan Türkleri buradan atmak için harekete geçti. Gerçekten de İznik'i üs yapmış olan Süleymanşah, buraya komşu Bizans topraklarını ve Marmara kıyılarını yağma etmekteydi. Öyle anlaşıyor ki, Süleymanşah'ın nüfûz alanı İstanbul Boğazı'nda Damalis'e¹⁴³ kadar uzanmaktaydı. Zamanla Boğaz'ı ve gümrük dairelerini kontrol eden Türkler ile Bizans İmparatorluğu arasında neredeyse İstanbul Boğazı sınır haline gelmiş bulunuyordu¹⁴⁴.

Aleksios Komnenos, kalabalık ve muntazam Bizans ordularının daha az sayıda ancak hareket kabiliyeti yüksek Türk süvarileriyle başa çıkamayacağını farkındaydı. Türk birliklerini üzerine çekmemek için büyük bir harekâttan kaçınarak dar bir alanda vur kaç taktiğiyle savaşarak Türk kuvvetlerini ancak İzmit dolaylarından atabilmişti¹⁴⁵.

Türk tehlikesini bertaraf etmeyi imparatorluğun öncelikli meselelerinden sayan Aleksios Komnenos, Robert Guiskard'ın Sicilya'dan İstanbul'a hareket etmesi üzerine Türklerle ilişkilerini yeniden değerlendirmek zorunda kaldı. Nitekim Anna Komnena'nın deyimiyle, "iki düşmanla birden savaşamayacağı" için Türklerle mücadelesine ara vererek Süleymanşah ile anlaşma yoluna gitti. Konuyla ilgili yegâne

¹⁴⁰ *Alexiad/Umar*, s. 86-94; Bryennios/Umar, s. 173; Turan, *Türkiye*, s. 90; Ostrogorsky, s. 324; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 84-85; aynı müellif, *Süleymanşah*, s. 29; Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", s. 1409.

¹⁴¹ Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 79.

¹⁴² Drakon deresinin yeri hakkında muhtelif görüşler vardır. Bilge Umar, *Alexiad*'ın Türkçe çevirisinde düştüğü notta, Drakon Deresi'ni Kırkgeçit Deresi, Dil Deresi (*Alexiad/Umar*, s.126) olarak belirtir. Ramsay da, Drakon Çayı'nı İzmit Körfezi'ne dökülen Kırk-geçit deresi olduğunu belirtir. W.M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, trc. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960, s. 205. Mükrimin Halil Yinanç ise (s. 114), Drakon Çayı'nı bugünkü Maltepe'de Dragos Tepesi'nin garbında geçen küçük bir çay olarak kabul etmektedir.

¹⁴³ Damalis, İstanbul ile karşısındaki Anadolu yakası arasında gidiş gelişin en yaygın olduğu geçit yerlerinden biri olan, Üsküdar'ın burun çıkıntısında bulunan bir iskelenin adıdır. Bkz. *Alexiad/Umar*, dn:4, s. 81.

¹⁴⁴ *Alexiad/Umar*, s. 124; Turan, *Türkiye*, s. 90; Sevim, *Süleymanşah*, s. 27; J. Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans", trc. Yaşar Yücel, *Belleten*, LII, 202 (1988), s. 225.

¹⁴⁵ Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 80-81.

kaynak olan Alexiad'da antlaşma öncesi şartlara, Türklerin yayıldığı alanlara ve durumun vehametine dair tafsilat verdikten sonra şu bilgileri vermektedir:

“Böylece, çeşitli yöntemlerle Türkleri Damalis/Üsküdar'dan ve ona komşu deniz kıyısı yörelerinden kovalayış sonrasında, bir yandan da armağanlar gönderip onlarla barışma sağlayarak bir barış andlaşması yapmaya razı olmak zorunluluğunu duydu; onlara sınır olarak Drakon Deresini verdi ve onlara, bunu kesinlikle aşmamayı, ayrıca Bithynia¹⁴⁶ sınırlarından içeriye hiçbir akına girişmemeyi kabul ettirdi”¹⁴⁷.

Bu bilgiler değerlendirildiğinde Drakon Çayı Antlaşması'nın Bizans İmparatorluğu ile Türkiye Selçukluları ve hattâ Büyük Selçuklu dönemi kazanımlarını kapsayan çok önemli bir antlaşma olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu antlaşma Türkiye Selçukluları'nın Kocaeli Yarımadası dışında kalan ve zaten Bizans'ın elinden çıkmış olan topraklar üzerindeki fiilî hâkimiyetini hukukîleştirmektedir. Süleymanşah, Drakon Çayı'nın doğusuna çekilmek tavizi karşılığında, sultan unvanıyla imzaladığı bu antlaşmayla hâkimiyetini meşrulaştırmış oluyordu¹⁴⁸. Cl. Cahen'in “Rumlar, Bizans İmparatorluğu içinde bir Türk sultan yaratmışlardı”¹⁴⁹ şeklindeki ifadesi, Süleymanşah'ın söz konusu antlaşma ile elde ettiği kazanımlarla örtüşmektedir. Jean-Pierre Bodmer ise, Süleymanşah'ın “sultan” unvanı kullanması ile ilgili olarak söz konusu bu gelişmeyi, Anadolu'daki diğer bir Türk teşekkül olan Danişmendlilere karşı Türkiye Selçukluları'nı kullanmayı hedefleyen Bizans diplomasisiyle ilişkilendirir¹⁵⁰.

Bizans tarihçilerinin İmparator Aleksios'un Türklere verdiği haracı hediye olarak nitelendirmeleri ve Süleymanşah'ı da Bizans'a tâbi (vassal) saymaları, onların konuya kendilerine özgü gurur ve önyargıyla yaklaştıklarını gösterir¹⁵¹. Nitekim Anna Komnena, babası Aleksios Komnenos için: “Bir yandan da armağanlar gönderip onlarla [Türklerle] barışma sağlayarak bir barış andlaşması yapmaya razı olmak zorunluluğunu

¹⁴⁶ Günümüzde İstanbul'un tüm Anadolu yakasını; Kocaeli, Adapazarı ve Bolu'nun tümünü; Zonguldak ilinin batı yarısını; Bilecik ve Bursa'nın daha çok kuzey kesimini kapsıyordu. Bkz. Sevin, s. 29.

¹⁴⁷ Alexiad/Umar, s.126; ayrıca bkz. Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization From The Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press, Berkeley 1971, s. 114; Turan, “Süleyman-Şah I.”, s. 209; Cahen, “Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi”, s. 1410. İmparator Aleksios, 17 Haziran 1081'de Draç'ı işgal eden Robert de Guiscard'a karşı harekete geçerek Süleymanşah'tan yardım istedi. Dolayısıyla Drakon Çayı Antlaşması'nın bu tarihten kısa bir süre önce imzalandığı anlaşılmaktadır. Bkz. Alexiad/Umar, s. 131-133.

¹⁴⁸ Ostrogorsky, s. 330; Sevim, *Süleymanşah*, s. 30; D. M. Nicol, s. 54; Gülay Öğün Bezer, “Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferinin Bunun Üzerindeki Etkileri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12 (Eylül 2002), s. 82-83.

¹⁴⁹ Cahen, s. 10.

¹⁵⁰ Jean-Pierre Bodmer, “Selçuklular Anadolu'da”, *Cogito (Selçuklular)*, 29 (2001), s. 38.

¹⁵¹ Turan, *Türkiye*, s. 91.

duydu”¹⁵² derken aynı ruh halini yansıtmaktadır. Aslında antlaşmanın, Drakon Çayı’nın doğusunun Selçuklulara bırakılacağı şeklindeki en önemli madde bilinmekle birlikte, diğer hükümlerinin zikredilmemesi daha fazla değerlendirme imkânı vermemektedir. Bu konuda başlıca kaynak olan Anna Komnena da “sınır tespiti ve bu sınırların aşılması” dışında herhangi bir hükme yer vermemiştir.

Drakon Çayı Antlaşması Süleymanşah için olduğu gibi, Aleksios adına da tam bir başarıydı. Çünkü imparator Norman tehlikesine karşı doğu tarafını emniyete almasının yanı sıra sultanın şahsında kuvvetli bir müttefik de kazanmış oldu. Aleksios, askerî bürokrasinin desteğiyle iktidara gelmesine ve kendisinin de asker kökenli olmasına rağmen, devletinin yalnızca savaşla kurtulamayacağını kavramıştı. Onun her şeyden önce paraya ve müttefiklere ihtiyacı vardı. Nitekim Aleksios bu ittifak sayesinde Süleymanşah’tan aldığı 7.000 kişilik yardımcı kuvvetle Larissa’da Normanlar’ı yenilgiye uğratacaktır (475/1083)¹⁵³. Anna Komnena’da belirtilmemiş olmakla birlikte bu askerî yardım meselesinin antlaşmayla ilgili olduğu kuvvetle tahmin edilebilir.

Drakon Çayı’nın doğusunda kalan bölgenin Selçuklulara aidiyetinin söz konusu antlaşma ile onaylamasına karşılık; Süleymanşah’ın niçin Bizans’ın bu zor durumundan istifade etmediği sorusu akla gelmektedir. Gerçekten de Süleymanşah, Bizans’a karşı ilerlemeyi sürdürmemiş; hatta Aleksios Komnenos’un Normanlara karşı savaşında askerî yardımda da bulunarak, daha güçlü rakiplerine karşı Güneydoğu’ya yönelmişti. Süleymanşah’ın Bizans politikasının başlıca hedefi Drakon Çayı Antlaşması’yla kendilerine bırakılmış olan Anadolu topraklarında siyasî birliği sağlamaktı¹⁵⁴.

Netice itibarıyla Aleksios Komnenos’un fiilen elden çıkmış olsa da hukuken Bizans İmparatorluğu’na ait olan Antakya ve Kilikya yörelerinin Türkler tarafından fethine sessiz kalması¹⁵⁵ ve hatta Cl. Cahen’in ifadesiyle, Ermeni Prensligi’ni ortadan

¹⁵² *Alexiad/Umar*, s.126.

¹⁵³ *Alexiad/Umar*, s. 163-169; Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 81; D. M. Nicol, s. 54; Sevtap Gölgesiz Karaca, “XI. Yüzyılda Bizans-Norman İlişkilerine Bakış”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII, 1 (2012), s. 111.

¹⁵⁴ G. Ö. Bezer, “Türkiye Selçukluları’nın...”, s. 83.

¹⁵⁵ Turan, *Türkiye*, s. 106. Süleymanşah bu antlaşmaya dayanarak Fırat havzasında kurulmuş olan Ermeni Prensligi topraklarına sefer düzenleyip Tarsus’u fethetti (475/1082). Bir yıl sonra da Adana, Masisa, Anazarba ve bütün Çukurova (Kilikya) beldelerini hâkimiyeti altına aldı. Bundan sonra sefere ara verip İznik’e dönen Süleymanşah, ülkesinde bazı idarî düzenlemeler yaptıktan sonra yeniden güneye sefer düzenledi ve Antakya’yı fethetti (10 Şaban 477/12 Aralık 1084). Bkz. Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 81-82; Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998, s. 86-87; Turan, “Süleyman-Şah I.”, s. 213; G. Ö. Bezer, “Türkiye Selçukluları’nın...”, s. 84.

kaldırması için Süleymanşah'ı teşvik etmesi Drakon Çayı Antlaşması ile Anadolu'yu Türkiye Selçukluları'na vermiş olduğunu teyid eder¹⁵⁶.

3. Ebû'l-Kâsım ile Aleksios Komnenos Arasındaki Antlaşma (480/1087)

Süleymanşah'ın Antakya seferine giderken başkentte naib olarak bıraktığı Ebû'l-Kâsım, sultanın ölümünden sonra oğulları da hapse atılmış olduğu için, tüm zorluklara rağmen devleti yönetmeye devam etti. Hatta Drakon Çayı Antlaşması'nı ihlal ederek Marmara Denizi kıyılarına akınlar düzenledi. Onun faaliyetleri sadece bir naib olarak kalmakla yetinmeyeceğini göstermekteydi¹⁵⁷.

Aleksios Komnenos, Drakon Çayı Antlaşması'nın bozulması üzerine Türk asıllı Tatikios'u İznik'i kuşatmak üzere görevlendirdi. İmparator, Ebû'l-Kâsım'ı bu yolla barışa zorlamak istiyordu. Ancak Emîr Porsuk idaresindeki Büyük Selçuklu ordusunun İznik'e doğru ilerlemekte olduğunu haber alınması Bizans kuvvetlerinin geri çekilmesine sebep oldu. Ebû'l-Kâsım, Bizans kuvvetlerini takip ederek onları yenilgiye uğrattı ve bu sırada İzmit'i de fethetti (480/1087)¹⁵⁸.

Aleksios Komnenos, bu aşamada imparatorluğun çıkarlarını korumak için bir kere daha diplomasiye başvurmak zorunda kaldı. Bu maksatla Ebû'l-Kâsım'a bir mektup göndererek "Böylesine boş olan tasarımlarından vazgeçmesini, havaya kılıç çalıp durmamasını, öyle yapacak yerde kendisini ziyarete gelmesini ve böylelikle zahmetin ağırlığı yerine cömertçe verilecek armağanları almanın, onur şanlı edinmenin keyfini geçirmesini" nasihat etti¹⁵⁹.

Nitekim Ebû'l-Kâsım, Sultan Melikşah'ın Anadolu'ya gönderdiği Emîr Porsuk'un İznik'e doğru ilerlemekte olduğunu öğrenince Anna Komnena'nın deyiimiyle "Zorunluluğa uymayı erdem sayarak" Aleksios'un bu teklifine sarıldı. İmparatorla barış yapmak için İstanbul'a gitti. İstanbul'da kaldığı müddetçe çeşitli eğlencelere, at yarışlarına, hamamlara, tiyatrolara götürüldü; şehrin âbideleri gezdirildi. Neticede iki devlet arasında muahede akdedildi. Antlaşmanın muhtevasına dair bilgi yok ise de, Drakon Çayı Antlaşması'nın yenilenmiş olduğu tahmin edilebilir. Zira Norman istilâsı püskürtülmüş olsa da, Bizans'ın bu kadar kısa zamanda Türklerle anlaşmaktan imtina

¹⁵⁶ Cahen, s. 10.

¹⁵⁷ Turan, *Türkiye*, s.114; Sevim, *Süleymanşah*, s. 39; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 9.

¹⁵⁸ Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 102-103; Turan, *Türkiye*, s.114; S. Eyice, *İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri*, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınları, İstanbul 1988, s. 12; Sevim, *Süleymanşah*, s. 39; Freely, s. 40.

¹⁵⁹ *Alexiad/Umar*, s.199.

edecek durumda olmadığı açıktır. Aleksios, bir yandan konuğunu dostluk gösterileri sergileyerek oyalarken, diğer yandan da İzmit'i Türklerden kurtarmak için kıyıda bir kale inşa ettirmeye başladı. Ebû'l-Kâsım bu durumdan son derece rahatsız olmasına rağmen şartlar gereği suskun kalmaya mecbur oldu¹⁶⁰.

Ebû'l-Kâsım İstanbul'dan döndükten sonra Emîr Porsuk'un İzmit'i muhasara etmesi üzerine Aleksios Komnenos'a elçiler gönderip ondan yardım istedi. Anna Komnena'nın deyimiyle Ebû'l-Kâsım, Porsuk'a teslim olmaksızın, adının "Ona [imparatora] köle oldu"ya çıkmasını tercih etmekteydi. Bunun üzerine imparator, askerî yardım sözünü tutmuş; Ebû'l-Kâsım'a asker göndermişti. Bizans'ın bu siyasetten beklentisi, iki düşmandan "daha güçsüz olanı desteklemek" ve düşmanını birbirine kırdırmak; İzmit başta olmak üzere, kaybettiği yerleri geri almaktır¹⁶¹.

Emîr Porsuk'un Anadolu seferinden bir netice alamayan Melikşah, 485 (1092) yılında, bu sefer de Emîr Bozan'ı İzmit'e gönderdi. Ebû'l-Kâsım Bizans'ın yardımıyla muhasaraya tüm gücüyle mukavemet gösterdi. Bu durumda başarılı olamayan Emîr Bozan, başka şehir ve kaleleri ele geçirmek amacıyla Ulubat (Lopadion) gölü tarafına çekildi¹⁶².

Ebû'l-Kâsım, daha önce bahsedildiği üzere, Melikşah'ın kendisine karşı Bizans imparatoruna yapmış olduğu ittifak teklifinden haberdar olunca siyasetini değiştirmek zorunda kaldı. Melikşah'la anlaşma mecburiyeti hisseden Ebû'l-Kâsım, pek çok değerli hediyeyle birlikte İsfahan'a gitti. Fakat Melikşah tarafından kabul edilmeyen Ebû'l-Kâsım, Bozan tarafından bertaraf edildi (485/1092)¹⁶³. Bu olaylardan da anlaşıldığı üzere, Türkiye Selçuklu-Bizans antlaşmalarının yürütülmesi büyük oranda Büyük Selçuklu faktörüyle ilgili olmuştur.

II. SULTAN I. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (1092-1107)

1. Çaka Bey'e Karşı Selçuklu-Bizans Antlaşması (486/1093)

Aleksios Komnenos, Drakon Çayı ve onu teyid eden antlaşmanın bozulmuş olmasından istifade ederek İzmit çevresi ve Marmara Denizi'nin güneyine saldırılarda bulunmaya başlamıştı. Dolayısıyla Kılıç Arslan tahta oturduğunda, kendisini Bizans'la

¹⁶⁰ *Alexiad/Umar*, s.199-200; Kafesoğlu, *Melikşah*, s.104; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 95; aynı müellif, *Süleymanşah*, s. 39-40.

¹⁶¹ *Alexiad/Umar*, s. 201; Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 105; Turan, *Türkiye*, s.115.

¹⁶² *Alexiad/Umar*, s. 202-203; Cahen, s. 11; Turan, *Türkiye*, s.116-117; Sevim, *Süleymanşah*, s. 40.

¹⁶³ *Alexiad/Umar*, s. 203-204; Turan, *Türkiye*, s. 117. Anna Komnena'ya göre (s. 203-204), Ebû'l-Kâsım yay kırışi ile öldürülmüştür. Bu durum Ebû'l-Kâsım'ın Selçuklu hanedanından olduğu kanaati uyandırmaktadır.

harp halinde bulmuştu. Sultan, Bizans'ın baskısını kırmak amacıyla İzmir'den Çanakkale'ye kadar uzanan sahil şeridine hâkim olan Çaka Bey ile ittifak kurdu. Anna Komnena'nın İlhan unvanıyla zikrettiği başkumandan Muhammed'i ise Marmara'nın güney kıyısındaki Bizans şehirlerini fethetmekle görevlendirdi¹⁶⁴.

Kılıç Arslan, Marmara'nın güneyinde hâkimiyet kurmaya çalışırken; Çaka Bey kara yoluyla Çanakkale Boğazı'na doğru ilerlemekteydi. Çaka Bey, 485 (1092) yılında Bizans'a karşı uğradığı ağır yenilgiye rağmen geri çekilmemiş; damadı Kılıç Arslan'ın desteğini de umarak Bizans'la mücadeleyi sürdürmekteydi¹⁶⁵. Bunun üzerine Aleksios Komnenos, iki Türk liderinin arasını açmak üzere harekete geçti. Bu amaçla Kılıç Arslan'a aşağıdaki mektubu yazdı:

“Şanı büyük Sultan Kılıç Arslan!

Biliyorsun ki Sultanlık sana baba mirası olarak geçmiştir. Oysa, senin kayın baban Çaka görünüşte Rum devletine karşı silahlanıyor ve kendisine [Rum uyrukları ağzından?] Basileus dedirtiyor ama, besbelli ki bu bir aldatmacadır. Aslında, öylesine büyük deneyim sahibi bulunan ve son derece bilgili bir kişi olan o, kendisinin Rumlar üzerinde Basileus'luğa hiçbir hakkının bulunmadığını ve bu kadar büyük bir devletin başına geçmesinin olanaksız olduğunu biliyor. Kurduğu bütün tezgâh sana karşı yönelmiştir. Bu durum karşısında sen ne onu başıboş bırakmalısın ne de cesaretini yitirmelisin; yapman gereken, erk'inden yoksun bırakılmamak için uyanık durmaktır. Bana gelince, ben, Tanrının yardımıyla onu Rum ülkesinin sınırlarından kovarım; seni de kendi çıkarın için, ülkelerini ve egemenliğini uyanıklıkla korumaya ve olabilirse barışçı yollardan, o bunu istemezse silâhla, onu yeniden kendi buyruğuna almaya dâvet ederim”¹⁶⁶.

Çaka Bey'in güçlenmesinden en az Bizans kadar rahatsız olan sultan için bu mektubun yönlendirici olduğu anlaşılıyor. Nitekim hemen harekete geçen Kılıç Arslan, bu sırada Abydos'a¹⁶⁷ yönelmiş olan Çaka Bey'i yakalamak için yola koyuldu. Karadan ve denizden kısıpaca alınan Çaka Bey, imparator ile Kılıç Arslan'ın işbirliğinden

¹⁶⁴ *Alexiad/Umar*, s. 207; Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey (İzmir ve Civarındaki Adaların ilk Türk Beyi)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966, s. 42-45; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 16.

¹⁶⁵ Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s.17.

¹⁶⁶ *Alexiad/Umar*, s. 270.

¹⁶⁷ Çanakkale Boğazı'nın Anadolu kıyısında, ilköğ ve ortaöğde çok stratejik öneme sahip olan tarihsel bir kentin adıdır. Bkz. *Alexiad/Umar*, dn:4, s. 270.

habersiz olarak, sultanın yanına gelen Çaka Bey, ziyafet sofrasında öldürüldü (486/1093)¹⁶⁸.

Çaka Bey'in tasfiye edilmesindeki temel etken Kılıç Arslan'ın Aleksios'un hilesine aldanmasından ziyade hem imparatorun mektubunu maslahata uygun bulması, hem de güneydoğu politikasında serbest kalabilmek ve buna bağlı olarak Bizans İmparatorluğu ile yapmayı planladığı anlaşma için vesile addetmesiyle ilgili olması muhtemeldir¹⁶⁹.

Nitekim Çaka Bey'in bertaraf edilmesinin yeni Selçuklu-Bizans antlaşmasına imkân sağladığı görülmektedir. Kılıç Arslan'ın İstanbul'a gönderdiği elçilik heyeti ile Bizans imparatoru arasında gerçekleşen müzakereler sonucunda iki taraf arasında barış antlaşması imzalandı ve kıyı bölgelerinde geçici de olsa sükûnet hâkim oldu (486/1093)¹⁷⁰.

Aleksios Komnenos, Kılıç Arslan'a gönderdiği mektupla sultanı Çaka Bey'e karşı kışkırtmakla birlikte, 488 (1095) yılında Papa II. Urbanus nezdinde girişimde bulunarak Türklere karşı askerî yardım teşebbüsünden de geri kalmadı. Zira imparator İznik'i ve tüm kaybettiği toprakları geri almak istiyordu. Bu amaçla kısa bir süre içerisinde taarruza geçmek için batıdan asker istiyor; İtalya'daki elçilerinin askere çağrı propagandasında başarıya ulaşmalarını umuyordu¹⁷¹. Fakat bu girişim, Aleksios'un da beklentilerini aşarak, İslam ve Avrupa tarihinde önemli sonuçlar doğuracak olan geniş bir Haçlı hareketi ile sonuçlanacaktı.

2. 501 (1107) Yılı Antlaşması

Bilindiği gibi Birinci Haçlı Seferi¹⁷² ordularının Anadolu'dan geçişi, Türkiye Selçuklu Devleti bakımından ağır kayıplarla sonuçlanmıştı. Başkent İznik ve tüm kıyılar kaybedilmiş; Türkler Orta Anadolu'ya çekilmek zorunda kalmışlardı. Zira Haçlı

¹⁶⁸ Alexiad/Umar, s. 270-271; George Finlay, *History of the Byzantine Empires*, II, Blackwood, London 1854, s. 112; Kurat, *Çaka Bey*, s. 53-54; Kafesoğlu, *Melikşah*, s. 112; Cahen, s. 12; Turan, *Türkiye*, s. 127; Ostrogorsky, s. 332-333; J. Freely, s. 41-42; Yusuf Ayönü, "İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IX, 1 (2009), s. 5. Anna Komnena'ya göre Çaka Bey'in bertaraf edilmesi (s. 271-272), Aleksios Komnenos'un Dalmaçya sorunlarını halletmek üzere Sırp'lar üzerine sefer düzenlemesinden kısa süre önce gerçekleşmişti. Dolayısıyla Çaka Bey'in 1093 yılında öldürüldüğü anlaşılmaktadır.

¹⁶⁹ G. Ö. Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın...", s. 85-86.

¹⁷⁰ Alexiad/Umar, s. 271.

¹⁷¹ Runciman, I, s. 91; Ostrogorsky, s. 334; Giles Morgan, *Yeni Roma ya da Konstantin Şehri: Bizans'ın Kısa Tarihi*, trc. Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2010, s. 90.

¹⁷² Birinci Haçlı Seferi ve Türkiye Selçukluları ile mücadeleleri hakkında bkz. Runciman, I, s. 91-149; Runciman, II, s. 15-25; Demirkent, I, *Kılıç Arslan*, 20-46; aynı müellif, "Haçlılar", *DİA*, XIV, s. 525-546; aynı müellif, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s.17-56; aynı müellif, "Haçlı Seferleri ve Türkler", *Türkler*, VI (2002), s. 651-668.

Seferi'ni fırsat bilen Aleksios Komnenos, ordu ve donanma sevk ederek Batı Anadolu'nun kıyı bölgelerini ele geçirdi¹⁷³.

Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen, 494 (1101) yılında üç ayrı grup halinde gelen Haçlı ordularının tamamen etkisiz hale getirilmesi, Türklere özgüvenlerini geri kazandırdı¹⁷⁴. Haçlı orduları İstanbul önlerine geldiğinde onlarla anlaşma yapılmış olmasına rağmen Bizans-Haçlı ilişkileri beklentilerin tam tersinde gelişmeye başladı. Aleksios Komnenos, Haçlı desteğini kaybettiği gibi, Antakya Prinkepsi Bohemund'un¹⁷⁵ kendisine karşı topladığı Haçlı ordusunun saldırısına maruz kaldı. Bohemund'un Adriyatik kıyısındaki topraklarını tehdit etmesi üzerine¹⁷⁶ Kılıç Arslan ile uzlaşma arayışına giren Bizans imparatoru, ondan yardımcı birlikler talep etti (501/1107).¹⁷⁷

Haçlılara karşı kazandığı zaferlerden sonra doğu siyasetine yönelmek isteyen Kılıç Arslan, imparatorun bu teklifini kabul etti. İslâm kaynaklarının verdiği bilgiye göre, Aleksios Komnenos sultandan aldığı bu yardımcı kuvvetler sayesinde Haçlıları ağır bir mağlûbiyete uğrattı. Bu zaferden sonra imparator Türkmen askerlerini ödüllendirdi ve onları el-Cezîre bölgesinde bulunan sultanın yanına gönderdi. Ancak bu sırada Kılıç Arslan'ın Çavlı ile mücadelesinde öldüğü haberi geldi (501/1107)¹⁷⁸.

Aleksios Komnenos Haçlı Seferi'nin yarattığı imkânlarla önce İznik'i, sonra da Anadolu'nun tüm kıyılarını hâkimiyet altına aldı. Fakat Haçlı Seferi'nden umduğunu bulamayan ve onlarla anlaşmazlığa düşen imparator, Bohemund tehlikesi karşısında Türkiye Selçuklu sultanıyla anlaşıp ondan sağladığı yardım sayesinde Haçlı tehlikesini bertaraf etti. Selçuklu sultanının, Haçlılarla yaptığı işbirliği ve sağladığı yardımlar dolayısıyla imparatorla arasındaki düşmanlığı sürdürmeyerek, kolaylıkla anlaşmaya varması değerlendirilmesi gereken önemli bir meseledir. Güneydoğu siyasetinin olmazsa olmazı olan Bizans'la barış önemli bir etken olmakla birlikte; Haçlı

¹⁷³ *Alexiad/Umar*, s. 336-339; Runciman, II, s. 11; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 32-33; aynı müellif, "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması (6 Mayıs-19 Haziran 1097)", *Haçlı Seferleri Tarihi: Makaleler Bildiriler İncelemeler*, Dünya Kitapları, İstanbul 2007, s. 27-37.

¹⁷⁴ Runciman, II, s. 17-24; Turan, *Türkiye*, s.134; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 35-46.

¹⁷⁵ Robert de Guiscard'ın oğlu.

¹⁷⁶ *Alexiad/Umar*, s. 394; *A history of the crusades: the later crusades*, II, ed. Kenneth M. Setton vd. , The University of Wisconsin, 1969, s. 126-127; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 53.

¹⁷⁷ İbnü'l-Esir, X, s. 341-342; Ali Sevim, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436-500=1044/45-1106/07)", *Belgeler*, XXIX, 33 (2008), s. 41; Müneccimbaşı Ahmet b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel: Selçuklular Tarihi*, II, Haz. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s. 16; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK Yay. , Ankara 1990, s. 60; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 53; Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", s. 1427.

¹⁷⁸ İbnü'l-Esir, X, s. 342; Sevim, "İbnü'l-Kalânîsî'nin...", s. 41; Müneccimbaşı, s. 12; Cahen, s. 16; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 53-58.

Seferi'nden sonra Orta Anadolu'ya sıkışan Türklerin bu sarmaldan çıkabilmesi hususu da öncelik arz etmekteydi.

III. SULTAN ŞÂHİNŞAH DÖNEMİ (1110-1116)

1. Şâhinşah'ın Tahta Geçmesi ve Bizans'la Yaptığı İlk Antlaşma (504/1110)

Kılıç Arslan yukarıda anlatılan antlaşma mucibince imparatora yardım için verdiği birlikler dönmeden Büyük Selçuklulara karşı girdiği mücadelede hayatını kaybetmişti. Aleksios bunu fırsat olarak değerlendirip saldırıya geçti. Anna Komnena'nın itiraflarına göre insanlık dışı bir muamele söz konusuydu. Bunun üzerine Kapadokya Emîri Hasan Bey, Bizans'ın hücumlarını kesmek amacıyla 24.000 kişilik kuvvetle harekete geçti (503/1109-1110). Türklere karşı bu acımasız katliamları yapan Bizanslı komutan Philokales'in bulunduğu Alaşehir (Philadelphia) üzerine yürüdü. Ancak bu Selçuklu emîri, Kelbianos¹⁷⁹ istikametinde ilerlerken Bizans kuvvetlerine yenildi. Ricate mecbur kalan Türkler de Menderes nehrini geçerken boğulmak ve Bizanslılara esir düşmek suretiyle büyük kayıplara uğradılar¹⁸⁰.

Ancak Selçuklu Türkleri, Bizans karşısında uğradıkları bu yenilgi ve kayıplar neticesinde intikam almaya kararlıydılar. Nitekim 504 (1110)'da esaretten kurtulup tahta geçen Kılıç Arslan'ın oğlu Şâhinşah, bu sebeple Bizans İmparatorluğu ile mücadeleye öncelik vermiştir. Alaşehir'e sevk edilen Selçuklu ordusu, şehrin valisi Konstantin Gabras tarafından Efes (Ephesus) civarında mağlûp edildi. Sultan bu ezici yenilgiyi öğrenince, barış girişiminde bulunmak zorunda kaldı ve isteğini bildirmek üzere imparatora elçilik heyeti gönderdi¹⁸¹.

Aleksios Komnenos, elçileri büyük bir merasimle kabul etti. Sultanın antlaşma talebi çerçevesinde ilettiği şartların bir kısmını imparatorluğun aleyhinde olabileceğini düşünen Aleksios'un kendi fikrini elçilerin önünde ustaca savunduğu anlaşılmaktadır. Zira uzun bir konuşmadan sonra elçileri kendi şartlarını kabul etmeye ikna ettiği görülmektedir. Bununla birlikte elçileri kendileri için hazırlanmış çadırlara gönderip müzakerede teklif edilen konular üzerinde iyice düşünüp ertesi gün cevap vermelerini istedi. İmparatorun barış şartlarının Türk tarafınca kabul etmesiyle, iki devlet arasında

¹⁷⁹ Küçük Menderes vâdisinin iç ucu, Beydağ (Paliapolis) yöresi. Bkz. *Alexiad/Umar*, dn:3, s. 442.

¹⁸⁰ *Alexiad/Umar*, s. 440-442; Finlay, s. 151-152; Runciman, II, s. 114; Turan, *Türkiye*, s.175-178; Ali Sevim, Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi (Fetihten Osmanlılara Kadar)*, I, TTK Yay. , Ankara 1990, s. 87-88.

¹⁸¹ *Alexiad/Umar*, s. 451; Turan, *Türkiye*, s.180-181; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (Sultan Mesud Dönemi [1116-1155])*, TTK Yay. , Ankara 2003, s. 19.

504 (1110) yılında maddeleri ve şartları bize nakledilmeyen bir antlaşma imzalandı¹⁸². Bu malumattan anlaşıldığına göre, antlaşma yapmaları hususunda Selçuklu elçilerine tam yetki verilmiş olmalıdır. Aksi halde imparatorun itiraz ettiği hususların Şâhinşah’a iletilip onun onayının alınması gerekirdi¹⁸³.

Bohemund’la yapılan Devol Antlaşması’na ayrıntısıyla değinen Anna Komnena, belki antlaşmanın çok kısa bir süre yürürlükte kalmasından dolayı antlaşmanın şartlarına ve mahiyetine değinmemiş; barış müzakerelerini tarafgir bir üslupla aktarmakla yetinmiştir. Nitekim Anna Komnena: “İran elçileri¹⁸⁴ geldiğinde, imparator tahtında oturuyordu, pek korku salıcı bir görünüşü vardı (...) İmparator onlara, âdet olduğu üzere sultanla ilgili sorular yöneltti ve onların getirdiği, Sultanın iletilecek sözleri’ni dinledikten sonra, barışı içten özlemle kabul ettiğini, çünkü herkesle barışta olmak istediğini söyledi”¹⁸⁵ ifadesiyle Aleksios’un Selçuklu-Bizans antlaşmasını ihlal edip Türkleri katlettiğini göz ardı etmektedir.

2. Aleksios Komnenos’un Konya Seferi ve İkinci Antlaşma (510/1116)

Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasında bir antlaşma yapılmasına rağmen sükût devresi kısa sürmüştür. Aleksios Komnenos’un ayaklarından rahatsız olmasını fırsat bilen Şâhinşah, Selçuklu kuvvetlerini yeniden Bizans topraklarına sevk edip bu havaliyi İznik’e kadar istilâ edip hâkimiyet alanını genişletti. Diğer taraftan Emîr Monoluğ ve Emîr Muhammed komutasındaki Türk birlikleri de Bursa, Ulubat ve sâhillerden Bizans direnişini kırarak Çanakkale Boğazı’na doğru ilerlediler ve İznik valisi Kamytzes’i esir aldılar¹⁸⁶.

Bunun üzerine Aleksios Komnenos, Türkleri arkadan çevirmek amacıyla İznik ve Malagina¹⁸⁷ yoluyla Kütahya istikametine doğru ilerledi. Akrokos (Eğrigöz Dağı) civarında Türklerle baskın yaparak onları mağlûp etti. Ancak bu mağlubiyet 510 (1116) yılında Emîr Monoluğ’un İzmit ve Manyas önünde faaliyete geçmesine engel olamadı. Diğer taraftan bu sırada Türkiye’ye göç eden yaklaşık 50.000 kişilik bir Türkmen kuvvetiyle güç kazanan Şâhinşah’ın taarruzu yenilemek için harekete geçtiği haberi

¹⁸² *Alexiad/Umar*, s. 452; Kesik, *I. Mesud*, s. 19-20.

¹⁸³ Kesik, *I. Mesud*, s. 20.

¹⁸⁴ Anna Komnena, Türkiye Selçuklu Devleti ile Büyük Selçuklu Devleti’nin aynı devlet olduğu yanılıgısı içindedir.

¹⁸⁵ *Alexiad/Umar*, s. 452.

¹⁸⁶ *Alexiad/Umar*, s. 458-460; Cahen, s. 21; Sevim;Yücel, *Türkiye Tarihi*, I, s. 89; Polat, s. 167; Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi (Anadolu Selçukluları ve Beylikler)*, II, Emek Matbaası, Manisa 2007, s. 47.

¹⁸⁷ Osmaneli yakınında tarihsel bir kent. Bkz. *Alexiad/Umar*, dn:3, s. 460.

alındı. Bunun üzerine imparator, büyük bir darbe indirmek amacıyla Türkiye Selçukluları'nın başkenti Konya üzerine hareket etti¹⁸⁸.

Aleksios Komnenos, Türk birliklerinin yol boyu düzenlediği baskınlar yüzünden zorlanmasına rağmen hedefine doğru ilerlemeye devam etti. Akşehir'i (Philomélion) hücumla zapt ederek, buradan Konya çevresindeki tüm kasabaları yağmalamak ve Türklerin elindeki esirleri kurtarmak amacıyla bölgeye müfrezeler gönderdi. Buna mukabil, Emîr Monluğ da, pusuya düşürdüğü Bizans kuvvetlerine büyük zayıat verdirerek misilleme yaptı. Bu tecrübeli kumandanın başarılarına rağmen Şâhinşah, Monluğ'un Bizans imparatoru ile doğrudan savaşı kabul etmemesini eleştirmişti. Emîr Monluğ "Ben yaşlı ve tedbirli olduğum için, onunla kapışmayı şimdiye dek erteledim. Ama senin bunu yapmaya gözün kesiyorsa, git o işi kendin dene; sonuç [kimin haklı olduğunu] bize öğretecek" şeklinde mukabele etti. Şâhinşah bu uyarıyı dikkate almayarak kuvvetlerine hücum emrini verdi. Karşılıklı saflar halinde meydana gelen bu şiddetli savaşta, Selçuklu ordusu yenilerek dağlara çekildi. Ancak Selçuklu birlikleri, buna rağmen Bizans ordusundan kaçan bir Türk askerinin tavsiyesiyle düzenlenen gece baskınları ve kuşatmalarla Bizans ordusuna büyük zayıat verdirdi¹⁸⁹.

Bunun üzerine Aleksios Komnenos, Konya üzerine yürümeye cesaret edemeyip yaya giden kadın, çocuk, yaşlı binlerce sivil ile birlikte geri dönüş yoluna girdi. Bu konuda sessiz kalan Anna Komnena, Bizans ordusunun Ampoun¹⁹⁰ civarında Şâhinşah tarafından muhasara edildiğini yazar. Bununla birlikte, biraz hayretle barış teklifinin Türklerden geldiğini belirtir¹⁹¹. Bu husus Zonaras tarafından da teyid edilmektedir¹⁹². Bizans ordusunun tam yenilmek üzereyken barış teklifinin Türklerden gelmesi iki şekilde açıklanabilir:

1. Daha önce hiçbir Türk beyine gösterilmediği kadar iltifat edilen "tecrübesi ve yiğitliği yönünden en seçkin beylerden olan" Emîr Monluğ'un ve ona bağlı diğer beylerin savaş ortasında sultanı yalnız bırakma olasılığı,

¹⁸⁸ *Alexiad/Umar*, s. 479; Runciman, II, s.114-115; Cahen, s. 21-22; Turan, *Türkiye*, s. 181-183; Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar*, s. 66.

¹⁸⁹ *Alexiad/Umar*, s. 492-495; Turan, *Türkiye*, s. 184.

¹⁹⁰ Ampoun, Afyon ili merkez ilçesi merkez bucağına bağlı bir köy olup, Afyon Karahisarı'nın bir kaç km kuzey ilerisinde, ovada bulunur. Bkz. *Alexiad/Umar*, dn:2, s. 495.

¹⁹¹ *Alexiad/Umar*, s. 495-496.

¹⁹² Zonaras/Umar, s.179; Ayrıca bkz. Finlay, II, s. 155.

2. Selçuklu sultanının Bizans ordusunu kuşatmaya aldığı sırada kardeşi Mesud'un kendisine karşı harekete geçmesidir¹⁹³.

Selçuklu ordusu karşısında savunmada kalan Bizans imparatorunun barış teklifini büyük bir istekle kabul etmesi üzerine, iki taraf Afyon civarında bir araya gelip müzakerelere başladılar. Anna Komnena'nın anlatımına göre sultan, imparator henüz at üzerinde iken ona yaklaştı ve imparatorun "ayağını öptü [!]" Zonaras da buna benzer bir tasvirle Selçuklu sultanının imparatorun huzurunda eğilip ona secde ettiğini belirtir. Aleksios Komnenos da bundan müteessir olarak, sultanın koluna girip onu yerden kaldırdı ve onu kendisine hediye ettiği değerli bir ata bindirdi¹⁹⁴.

Anna Komnena, abartılı bir üslupla anlattığı törenden sonra, imparatorun barışın ön koşulu olarak Türkiye Selçuklu sultanına sunduğu ultiमतomla hikâyeye devam eder. Müellifin ifadesiyle imparator, verdiği kararı şu cümlelerle ifade etti:

"Eğer siz, Rum devletine boyun eğmek ve hristiyanlara karşı saldırılarınıza son vermek istiyorsanız; size bahşedilecek lütuflardan ve onurlandırmalardan yararlanacaksınız ve size düşen arazilerde –yâni, Rómanos Diogenés'in, erk dizginlerini ele alıp [İmparator olup], Sultanla [Alp Arslan'la, Malazgirt'te] o bahtsız savaşını yaparak onun tarafından tutsak edildiği o ünlü yenilgi öncesinde sizlerin yaşamakta olduğunuz yerlerde- bundan böyle özgürce yaşayacaksınız. Bu nedenle, barışı savaşa yeğ tutmalısınız ve Rum devletinin sınırlarına dokunmaktan geri durmalı, size ait olanla yetinmelisiniz. Benim sözüme inanır, sizin yararınıza olarak verdiğim öğütlerimi dinlerseniz, bundan hiç pişman olmazsınız, üstelik pek çok yararlar sağlarsınız. Aksi takdirde, bilirsiniz ki soyunuzu yok ederim [!]"¹⁹⁵.

Ampoun civarında uğradığı muhasaradan kurtulup bir an önce geri dönmeye can atan Aleksios Komnenos'un Türklerin 1071 öncesi sınırlarına çekilmesini tehditkâr bir üslupla talep edebilmesi önemlidir. Zira 1081 yılında yapılan antlaşma ile iki devlet arasındaki sınır Drakon Çayı olarak belirlenmişti. Bu durum Türklerin aslında Drakon Çayı Antlaşması şartlarından geriye gittiklerini gösteriyor. Bununla birlikte, Türkiye Selçukluları için Malazgirt öncesi duruma dönmek söz konusu değildi. Yalnızca Bizans kaynaklarının verdiği bu sınırlı malumat değerlendirildiğinde, imparatorun üst perdeden taleplere rağmen içerisinde bulunduğu zor durumdan kurtulabilmek için, antlaşmayı

¹⁹³ Sevim;Yücel, *Türkiye Tarihi*, I, s. 90; Tülüce, *Bizans Tarih Yazımında...*, s. 106-107.

¹⁹⁴ *Alexiad/Umar*, s. 497; Zonaras/Umar, s.180; Cahen, s. 22; Turan, *Türkiye*, s. 184-185.

¹⁹⁵ *Alexiad/Umar*, s. 498.

abuklaştırdığı; bunun için de Selçuklu hükümdarına pek çok hediye ve para verdiği anlaşılmaktadır. Anna Komnena ile Zonaras'ın, iki taraf arasında muahede-nmenin imzalanmasından sonra imparatorun “sultana ve yanındaki beylere çok sayıda para ve armağanlar sunduğu”¹⁹⁶ şeklindeki ifadeleri bunu teyid eder.

Süryânî kaynakları Bizans kaynaklarından farklı olarak şahinşah'ın kendisine karşı kurulan komplo üzerine yardım istemek üzere İstanbul'a gittiğini belirtirler. Süryânî Mihail: “şahinşah, bir çok altını hamilen İstanbuldan dönerken, onu tuzağa düşürüp tuttular ve gözlerini çıkardılar”¹⁹⁷ diyerek antlaşmayı, Afyon'da değil de İstanbul'da yapılmış gibi gösterir. Diğer Süryânî tarihçi Eb'l-Ferec ise, Aleksios Komnenos ile şahinşah arasındaki antlaşmaya hiç değinmeden “Sultanın Dânişmendlilere karşı yardım istemek amacıyla İstanbul'a gittiğini, imparator tarafından büyük bir sevinçle karşılandığını ve kendisine verilen bir çok altına hamilen geri dönüş yolunda Dânişmendli Emîr Gâzi'nin kurduğu pusu ile yakalanıp kr edildiğini”¹⁹⁸ kaydeder. Bundan sonra Emîr Gâzi'nin damadı olan Mesud'un tahta geçmesi, bunun bir taht kavgası olduğuna işaret etmektedir. Netice itibariyle bu bilgiler ışığında Selçuklu kuvvetleri karşısında sıkışan imparatorun; taht davacısı kardeşinin baskısı üzerine şahinşah'ın yaptığı antlaşma teklifini kabul ettiği anlaşılıyor. Ancak şahinşah'ın tahttan indirilmesi ve öldürülmesi sebebiyle antlaşmanın geçerliliği kalmamıştır.

IV. SULTAN II. İZZEDDİN MESUD DÖNEMİ (1116-1155)

1. Sultan Mesud'un Kardeşi Melik Arab'a Karşı Ioannes'den Yardım İstemesi (520/1126)

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sultan Mesud'un kayınpederi Emîr Gâzi tarafından tahta oturtulması dolayısıyla Dânişmendlilerin vesayeti altında olduğu bu dönemde Aleksios'un ölümü zerine Bizans tahtında değişiklik oldu (512/1118). Anadolu bu sırada, Sakarya nehrinden Toroslara kadarki topraklara hâkim olan Konya merkezli Türkiye Selçukluları ile Kızılırmak'tan Fırat'a kadar uzanan topraklara hâkim Dânişmendliler arasında bölünmüş durumdadır¹⁹⁹. İmparatorun ölümünden sonraki yıllarda Türkler Yukarı Menderes vdisine akınlar düzenleyip Denizli (Laodikya) ile

¹⁹⁶ *Alexiad/Umar*, s. 498; *Zonaras/Umar*, s.180.

¹⁹⁷ Süryânî Mihail, s. 54-55.

¹⁹⁸ Eb'l-Ferec, *Târih*, II, trc. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yay. , Ankara 1999, s. 349-350.

¹⁹⁹ Runciman, II, s. 170.

Uluborlu'yu (Sozopolis) ele geçirdiler. Bu gelişmeler üzerine yeni imparator Ioannes Komnenos (1118-1143), Türkler üzerine ilk seferine çıktı (513/1119). Alaşehir'e kadar ilerleyip burada karargâh kurdu. Aksukhos'u Denizli'ye göndererek şehri zapt etti. 513 (1120) yılında da Uluborlu'yu ele geçirdi ve Türklerin eline geçmemesi için bu bölgeleri tahkim etti²⁰⁰. Sultan Mesud bu saldırılara karşı bir karşılık veremedi. Bu durum Cl. Cahen'in dediği gibi sultanın büyük bir orduyla karşılaşmak istememesi²⁰¹ ile ilgili olabilir.

Fakat Sultan Mesud'un Emîr Gâzi'nin Malatya kuşatması sırasında ona yardım etmesi, Ankara ve Kastamonu yörelerinde hüküm süren kardeşi Melîk Arab'ın tepkisini çekti. Melîk Arab, Selçuklu tahtını ele geçirmek için 520 (1126) yılında Mesud'un üzerine yürüdü ve onu yendi. Bunun üzerine sultan, Ioannes'den yardım istemek amacıyla İstanbul'a gitti. İmparator, iç çekişmelerin sürmesi için elinden geleni yapmaya çalışacaktı²⁰².

Süryânî kaynaklarına göre, Sultan Mesud Bizans imparatoru tarafından sevinçle karşılandı. İmparator'dan para ve asker yardımı alan sultan, buna ilave olarak Dânişmendli Gâzi'nin de desteğini alarak, Konya'yı muhasara altına almış olan kardeşi Arab'ı mağlûp etti. Bunun üzerine Melîk Arab Kilikya bölgesinin hâkimi olan I. Toros'un yanına sığındı²⁰³.

Bir süre daha saltanat davasına devam eden Melîk Arab sonunda Bizans'a sığınmak zorunda kaldı. Kaynaklardaki bilgilerin yetersizliği nedeniyle bundan sonraki gelişmeler hakkında ayrıntılı bir bilgi sahibi değiliz. Anonim Selçuknâme, Melîk Arab'ın kardeşi Mesud'a karşı imparator'dan asker yardımı aldığını; ancak onun nedeni bilinmeyen ölümü üzerine Selçuklu sultanının rahat bir nefes aldığını belirtir²⁰⁴. Süryânî kaynakları ise, Melîk Arab'ın İstanbul'a gittikten sonra ondan bir daha haber alınamadığını belirterek daha sınırlı bilgi verirler²⁰⁵. Bizans imparatorunun iki kardeşin birbiriyle olan mücadelesinde ikiyüzlü bir politika takip etmesi, onun Selçuklu devletindeki iç çekişmelerden yararlanmak istediğinin en bariz örneğidir. Zira İmparator

²⁰⁰ Runciman, II, s.170-172; Cahen, s. 23; Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, trc. Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 259; Kesik, *I. Mesud*, s. 50-51.

²⁰¹ Cahen, s. 23.

²⁰² Süryânî Mihail, s. 87; Ebû'l-Ferec, II, s. 360; Runciman, II, s. 173; Kesik, *I. Mesud*, s. 53; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, II, s. 52; Haluk Taşlıkloğlu, *Chalondon'a Göre Ioannes Komnenos ve Manuel Komnenos Devrinde Bizans ile Anadolu Selçukluları Arasındaki Münasebetler*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi), İstanbul 1973, s. 19.

²⁰³ Süryânî Mihail, s. 87; Ebû'l-Ferec, II, s. 360; Runciman, II, s. 173; Kesik, *I. Mesud*, s. 53; Polat, s. 169.

²⁰⁴ *Anonim Selçuknâme*, Haz. Feridun Nafiz Uzluk, s. 24.

²⁰⁵ Süryânî Mihail, s. 87-88; Ebû'l-Ferec, II, s. 360-361.

Ioannes de diğer Bizans imparatorları gibi potansiyel düşmanlarını birbirine saldırtarak durumu lehine çevirmek istemişti. Ancak Selçuklu melîkinin aniden ölümü, onun bu emelini boşa çıkardı.

2. Dânişmendilere Karşı Selçuklu-Bizans Antlaşması (528/1134)

Dânişmendli Emîr Gâzi'nin ölümü üzerine (528/1134), oğulları ve damadı Sultan Mesud arasında miras kavgası başladı. Bu çekişmeyi fırsat bilen Ioannes, Dânişmendlilerin ele geçirdiği Bizans topraklarını²⁰⁶ geri almak için harekete geçti. Bu maksatla Sultan Mesud nezdinde teşebbüse geçerek Dânişmendli-Selçuklu ittifakını bozmak istedi. İmparator Konya'ya bir elçi göndererek Selçuklu sultanına, Dânişmendli Emîr Muhammed'e karşı iş birliği önerdi (528/1134). Tahta geçtiğinden beri Dânişmendlilerin vesayeti altından bulunan Sultan Mesud, imparatorun bu teklifini, hareket alanını genişletmek için bir fırsat olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Taraflar arasındaki görüşmelere ve şartlara dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak Sultan Mesud'un, imparatorun Çankırı kuşatmasına yardımcı kuvvetler göndermesi bu hususta ipuçları vermektedir²⁰⁷. Ioannes Kinnamos, Sultan Mesud'un bu yardımcı kuvvetlerle beraber rehinelere gönderdiğini kaydeder²⁰⁸. Bu durum Dânişmendilere karşı Selçuklu-Bizans askerî antlaşmasının yapıldığını göstermektedir.

Bir taraftan veraset sorunları, diğer taraftan da Bizans-Selçuklu ittifakı nedeniyle zor durumda kalan Melik Muhammed, Sultan Mesud'u bu ittifaktan ayırmak için harekete geçti²⁰⁹. Bu nedenle Sultan Mesud'a yazdığı mektupta “Diğer bazı hususlar yanında özellikle, Bizanslıların imparatoru ile yapılan ittifak yüzünden Türk çıkarlarının zarar gördüğüne” dikkat çekiyor ve her iki tarafın da aynı millete mensup olmaları dolayısıyla Bizans'a karşı ittifak yapmak gerektiğini bildiriyordu²¹⁰. Bu mektup Sultan Mesud'u etkilemiş olmalı ki, Dânişmendilere karşı Bizans'a yardım için gönderdiği kuvvetleri geri çekti²¹¹. Böylece Bizans'ın “böl, parçala, yut” taktiği neticesiz kalmış oldu.

²⁰⁶ Niketas, Dânişmendli Emîr Gâzi'nin Kastamonu'yu zaptedip şehrin Bizanslı garnizonunu kılıçtan geçirdiğini söyler. Bkz. Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, trc. Fikret Işıltan, TTK Yay. , Ankara 1995, s. 13.

²⁰⁷ Ioannes Kinnamos, *Historia (1118-1176)*, trc. Işın Demirkent, TTK Yay. , Ankara 2001, s. 12-13; Niketas/Işıltan, s.13; Runciman, II, s.173; Cahen, s. 27; Turan, *Türkiye*, s. 199; Kesik, *I. Mesud*, s. 54; H. Taşlıkılıoğlu, *Chalondon'a Göre...*, s. 28; İlhan Erdem, “Doğu Anadolu Türk Devletleri”, *Türkler*, VI (2002), s. 395.

²⁰⁸ Kinnamos/Demirkent, s. 13.

²⁰⁹ Kinnamos/Demirkent, s. 13; Niketas/Işıltan, s. 13.

²¹⁰ Niketas/Işıltan, s.13.

²¹¹ Kinnamos/Demirkent , s. 13; Niketas/Işıltan, s. 13; Cahen, s. 27; H. Taşlıkılıoğlu, *Chalondon'a Göre...* , s. 28.

Bizans imparatoru, bu durumdan haberdâr olunca geri çekilmek istediye de etrafındakiler onu Çankırı'yı zapt etmeye ikna ettiler. Niketas'ın kaydına göre, Selçuklu birliklerinin çekilmesiyle imparatorun zor durumda kaldığı ve dolayısıyla şehrin kuşatmasında muvaffak olamadığı anlaşıyor. Bu vaziyet üzerine kuşatmayı kaldıran Ioannes, Kirmasti Çayı'na [Rhyndakos] çekilip kışı orada geçirdikten sonra Kastamonu ve Çankırı şehirlerini kuşattı. Çankırı teslim oldu ve esir alınan Türkler İstanbul'a götürüldü²¹².

3. İmparator Ioannes'in Çukurova Seferi ve Selçuklu-Bizans Antlaşması (532/1138)

İmparator Ioannes'in Fırat sınırında ve Orta Anadolu'da yeniden kontrolü sağlamak; Çukurova'daki Ermenileri ve Frank devletlerini itaate zorlamak gibi iki önemli hedefi vardı²¹³. İmparator bu maksatla Anadolu'da önemli bir güç teşkil eden Dânişmendlilere karşı birkaç sefer düzenlediye de başarılı olamadı. Bunun üzerine 531 (1137) yılında, Çukurova ve Kuzey Suriye'ye hareket etti. Güzergâhı üzerindeki Selçuklu şehirlerini yakıp yıkarak Toroslar'a vardı²¹⁴.

İmparator Çukurova'dan Haleb'i kuşatmaya giderken; Sultan Mesud, topraklarının yakılıp yıkılmasına misilleme olarak Çukurova bölgesini istilâ etmeye girişti. Bu harekât sırasında Adana'yı zapt eden sultan, piskopos da dâhil olmak üzere gayr-i müslim halkın birçoğunu esir alıp Malatya'ya götürdü. Bu durum üzerine dönüşünün tehlikeye girdiğini öğrenen imparator, derhal kuşatmayı kaldırıp Adana'ya döndüyse de Sultan Mesud çekildiği için geç kalmıştı²¹⁵. İmparator Kuzey Suriye seferinden netice alamadığı gibi, bölgedeki faaliyetleri nedeniyle Ermeni ve Haçlıların daha da düşmanlığını kazanmıştı. Nitekim kışı Adana'da geçiren imparator, Sultan Mesud ile barış antlaşması yaptıktan sonra İstanbul'a geri döndü (532/1138)²¹⁶.

Dönemin önemli Bizans kaynakları antlaşma hususunda açıklayıcı ve yeterli bilgi vermemektedir. Niketas'ın "Selçuklular, imparator Suriye'de savaş ile uğraşırken, uygun fırsattan yararlanarak Bizans arazisine akınlar yapmışlardı. Bu sebeple imparator

²¹² Niketas/Işıltan, s.13-14; Vryonis, s. 119; Runciman, II, s. 173; Turan, *Türkiye*, s. 199-200; Kesik, *I. Mesud*, s. 54-55.

²¹³ T. E. Gregory, s. 259; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, II, s. 54.

²¹⁴ Vryonis, s. 119; Runciman, II, s. 174; Turan, *Türkiye*, s. 200; Ostrogorsky, s. 350; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 88; T. E. Gregory, s. 259.

²¹⁵ Turan, *Türkiye*, s. 201; Kesik, *I. Mesud*, s. 56; Ali Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, Babil Yayınları, Ankara 2005, s. 85-86.

²¹⁶ Süryânî Mihail, s. 112; Ebû'l-Ferec, II, s. 374; *Anonim Süryânî*, İng. trc. A. S. Tritton and H. A. R. Gibb, JRAS, II. Kısım, 1933, s. 275-280; Runciman, II, s. 180; Turan, *Türkiye*, s. 201; Kesik, *I. Mesud*, s. 57.

bunların ülkesini tahrip ettirdi. Selçuklular mağlûp edildiler, bir çokları esir düştü; her türlü yük hayvan ve binek atları ellerinden alındı”²¹⁷ şeklindeki ifadesine dayanarak barış teklifinin Selçuklu sultanından gelmiş olabileceğini söylemek mümkündür. Hatta Steven Runciman daha ileri giderek, Sultan Mesud’un bir miktar tazminat ödemek zorunda kaldığını belirtir²¹⁸. Diğer Bizanslı müellif Ioannes Kinnamos ise antlaşmadan söz etmeden “talih yaver gittiğinden dolayı iki yıl içinde çok şey başarıldı”²¹⁹ demekle yetinir.

Antlaşmaya dair sınırlı bir ayrıntıyı Süryânî kaynaklarında bulmak mümkündür. Süryânî Mihail: “[Sultan] Adanayı muharebe ile aldı, bütün halkı, piskopos da dahil olduğu halde esiretti ve Malatya’ya götürdü. İmparator, bunu duyunca, mancınıkları yaktı ve Kilikyaya döndü. Sultanla barış aktetti ve İstanbula döndü”²²⁰ ifadesiyle detaya inmeden Selçuklu-Bizans antlaşmasına değinir. Diğer Süryânî müellif Ebû'l-Ferec²²¹ de aynı bilgiyi teyid etmektedir.

Bizans ve Süryânî kaynaklarındaki bilgiler değerlendirildiğinde imparatorun, Çukurova’da yaptığı baskından dolayı Sultan Mesud’u mağlûp etmesine rağmen Haçlı, Ermeni kuvvetleri ile Selçuklu ordusu arasında kalmak kaygısı nedeniyle, kesin olmamakla birlikte Selçuklu sultanından gelen antlaşma teklifini değerlendirdiğini ve bu suretle büyük tehlikelerle karşılaşmadan ülkesine dönebildiğini söylemek mümkündür.

4. Haçlılara Karşı Selçuklu-Bizans Antlaşması (541/1147)

537 (1143) yılında tahta oturan Manuel Komnenos başlangıçta batıya yönelik bir dış politika izlerken 540 (1146) yılında doğuya döndü. Bunun başlıca sebebi Türkmenler’in Denizli, Menderes havzasıyla Eskişehir-İznik hattına kadar ilerlemiş olmalarıydı. İmparator Manuel buna engel olmak için ordusuyla harekete geçti. Bu sefer sırasında Çukurova’nın bir kısmını zapt eden imparator, hastalanıp geri dönmek zorunda kaldı. İmparatorun İstanbul’a dönmesini fırsat bilen Sultan Mesud, derhal güneye yöneldi ve İçel (İsauria) bölgesine girip Prakana kalesini fethederek Bizans’ın Suriye ile bağlantısını tehdit eder hale geldi (541/1146)²²².

²¹⁷ Niketas/Işılta, s. 20.

²¹⁸ Runciman, II, s. 180. Ancak Runciman’ın kaynak olarak gösterdiği Niketas (s.20) ve Süryânî Mihail’de (s. 112) bu hususta bilgi mevcut değildir.

²¹⁹ Kinnamos/Demirkent, s.18.

²²⁰ Süryânî Mihail, s. 112.

²²¹ Ebû'l-Ferec, II, s. 374.

²²² Kinnamos/Demirkent, s. 34-35; Vryonis, s. 120; Turan, *Türkiye*, s. 205-206; Kesik, *I. Mesud*, s. 62-63.

Kinnamos'un Selçuklu-Bizans barışını bozmakla suçladığı²²³ Türk akıncıları, Bizans aleyhine ilerlemeye devam ederek, güneydeki fetihlerin yanı sıra Kelbianon'a (Küçük Menderes vadisinde), Sakarya vadilerine ve İznik yakınlarına kadar ilerlemişlerdi. Bunun üzerine Bizans imparatoru büyük bir orduyla harekete geçti. Frikya şehirlerini ve Menderes bölgesini Türklerden kurtardı. Ardından Konya'ya yöneldi. Sultan Mesud imparatorun meydan okuyan mektubuna, kendisini Akşehir'de (Philomelion) karşılayacağı cevabını verdi²²⁴.

Manuel Komnenos, 541 (1146) yazında muazzam bir orduyla Eskişehir'i geçip Akşehir'e girdi. Bizans ordusu şehri yakıp yıktıktan sonra, Selçuklu kuvvetlerini takiple Konya'ya doğru ilerlemeye devam etti. Bu haber üzerine sultan, kuvvetlerini Aksaray'da toplayarak, Konya civarında bir meydan muharebesine hazırlık yaptı. Konya önünde meydana gelen savaşta Selçuklu ordusunun kalabalık Bizans ordusu karşısında etkili olamadığı; Manuel Komnenos'un şehri muhasara edebilmesinden anlaşılmaktadır. Uzun süren kuşatma sırasında Bizanslılar Konya civarını tahrip ettiler ve hatta Kinnamos'un naklettiği bir rivâyete göre, mezarları açarak insanlık dışı davranışlarda bulundular. İmparator kuşatmadan herhangi bir netice alamayacağını anlayarak geri çekilmeye karar verdi. Zira Sultan Mesud'a büyük takviye kuvvetlerinin yardım için geldiğini öğrenmiş, ayrıca Konya'yı zapt etmek için yeterli asker ve malzemeye sahip olmadığını da görmüştü. Böylece bir netice elde edemeyen Manuel, şehrin etrafını yağma ve tahrip ederek geri çekildi²²⁵.

Ioannes Kinnamos'a göre, imparator Kirmasti Çayı (Rhyndakos) civarında yeni bir saldırı hazırlığı içerisinde bulunduğu sırada, Sultan Mesud'un elçileri geldi. Elçilik heyetinin başında birçok savaşta ün kazanmış Süleyman adlı birisi vardı. Müellifin söylediğine güvenmek gerekirse Süleyman, Kalograia tepesindeki savaşta yenildiklerinden beri Romalılar karşısında başarılı olamayacaklarına inanıyordu. Öyle ise, Sultan Mesud'u barış istemeye onun ikna ettiği de ileri sürülebilir. Selçuklu heyeti müzakere sırasında Pranaka kalesini ve daha önce Bizans'tan aldıkları yerleri iade etmeyi teklif etti. İmparatorun bu teklifi kabul etmesi üzerine taraflar barış yapılması

²²³ Kinnamos'un "Türkler Romalılar ile yaptıkları anlaşmayı bozmuşlar; bir İsaoria şehri olan Prakana'yı zaptederek civarını yağmalamışlar" şeklindeki ifadesi 1138 Selçuklu-Bizans antlaşmasının bu arada yapılmış başka bir antlaşmadan haberdâr olunmadığına göre, bu tarihlerde yürürlükte olduğunu gösterir. Bkz. Kinnamos/Demirkent, s. 35.

²²⁴ Kinnamos/Demirkent, s. 35-36; Niketas/İşıltan, s. 36; Cahen, s. 31; Turan, *Türkiye*, s. 206-207.

²²⁵ Kinnamos/Demirkent, s. 36-41; Feridun Dirimtekin, *İnönü ve Eskişehir Meydan Muharebeleri*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1946, s. 187; Runciman, II, s. 220; Turan, *Türkiye*, s. 207-208; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, TTK Yay. , Ankara 2003, s. 42-43; Kesik, *I. Mesud*, s. 63-64.

konusunda anlaştılar²²⁶. İmparatorun barışı kabul etmesinde, bu sırada Haçlı ordularının gelmekte olduğu haberinin duyulması ve Sicilya Kralı Roger'in düşmanca siyasetinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Süryânî Mihail, Haçlı ordularının gelmekte olduğunun duyulması üzerine iki tarafın da korku içine düştüğünü ve bir an önce gerekli tedbirleri almak gayesiyle iki hükümdarın anlaşmaya vardığını belirtir²²⁷. Böylece imparator Türkiye Selçukluları ile muahedenin akdini müteakip İstanbul'a döndü (541/1147)²²⁸.

Dönemin diğer Bizans kaynağı Niketas Khoniates, söz konusu antlaşmadan hiç bahsetmeden, imparatorun geri çekilişini şu cümlelerle anlatmaktadır: “İmparator Türklerin yaptığı huruç hareketleri neticesinde geri çekilmek zorunda kaldı ve bu ricat hareketi bile ancak dövüşülerek gerçekleştirilebildi. Çünkü Türkler öncekilerinden çok daha büyük ölçüde bir çıkış hareketi yapmışlar ve açık araziye işgal ederek imparatorun çekiliş yolunu kesmişlerdi. Ağır çarpışmalar sonunda imparator güçlkle bu çenberi kırarak başşehre dönebildi”²²⁹. Müellifin bu ifadesi, Kinnamos'un naklettiği toprak iadesiyle ilgili şartın gerçekleşmesi bir yana, Bizans ordusunun büyük zorluklara maruz kalarak çekilebildiği izlenimini güçlendirmektedir.

II. Haçlı Seferi'nde Fransa kralının ordusunda bulunan Odo de Deuil, Selçuklu-Bizans Antlaşması'nın 12 yıl geçerlilik süresi olduğunu belirtmek suretiyle diğer kaynaklarda yer almayan bir detaya değinir. Bizans imparatorunun VII. Louis'e gönderdiği mektupta Haçlıların yanında yer alacağını belirtmesine rağmen Selçuklu sultanıyla antlaşma yapması Haçlılar tarafından kuşkuyla karşılanmıştı²³⁰. Hatta Odo de Deuil bu kuşkuyu ileri götürerek Haçlıların güzergâhı boyunca Türkler ile Bizanslıların birlikte hareket ettiklerini iddia eder²³¹. Hâlbuki İmparator Manuel, barışın aksine Türklerle savaşa devam etseydi, bununla belki de Haçlı ordularının Anadolu'ya geçişi sırasında alması gereken tedbirler gecikecekti. Ayrıca Sicilya ile harbin kaçınılmaz olduğu bir zamanda Selçuklular ile barış içinde olmak Bizans için bir zorunluluktuktu. Dolayısıyla imparatorun kendi tebaasını Türk akınlarından koruyacak bir ateşkes antlaşmasını tercih etmesi gayet doğaldı. Fakat İmparator Manuel'in Sultan Mesud ile

²²⁶ Kinnamos/Demirkent, s. 54; Vryonis, s. 121; Runciman, II, s.220; Turan, *Türkiye*, s. 208.

²²⁷ Süryânî Mihail, s. 139; Ayrıca bkz. Runciman, II, s. 221; *A history of the crusades: the later crusades*, II, s.135-136; Altan, s. 43-44; Demirkent, “Haçlı Seferleri ve Türkler”, s. 658.

²²⁸ Kinnamos/Demirkent, s.54.

²²⁹ Niketas/Işıltan, s. 36.

²³⁰ Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII in orientem*, ed. V. G. Berry, New York 1948, s. 55.

²³¹ Odo of Deuil, s. 113.

yaptığı bu antlaşma daha sonra Haçlılar tarafından Hristiyanlığa ihanet olarak değerlendirilecekti²³². Öyle ki Fransa kralı VII. Louis'in maiyeti arasında haçlı ordusu ile Bizans'a saldırma fikrini savunanlar vardı. Bunlar Langres Piskoposu Gottfried liderliğinde önemli bir grup teşkil etmekteydi. Dolayısıyla Haçlıların İstanbul'a bile göz dikecek şekilde olumsuz bir tavır sergilemeleri Manuel Komnenos'un Türkiye Selçukluları ile barış yaparak ne kadar isabetli karar verdiğini gösteriyordu²³³.

Şüphesiz Sultan Mesud da imparator gibi, yaklaşmakta olan Haçlı tehlikesi karşısında tedirgin olmuş ve ülkesinin Batılı orduların işgaline uğrayacağı kaygısıyla barışı gerekli görmüştü. Sultan bunun üzerine şehir ve kaleleri tahkim ettirdiği gibi, Doğu'nun tüm hükümdarları ve beylerinden Haçlılara karşı yardım istemiştir²³⁴. Görüldüğü gibi, ortak düşman tehdidi algısı iki taraf arasında barışı ve bunu müteakip Haçlılara karşı gerekli tedbirleri almaya itmişti.

5. II. Toros'a Karşı Selçuklu-Bizans Antlaşması (548/1153)

Bizans İmparatoru Ioannes, Çukurova'ya düzenlediği sefer sırasında esir almış olduğu Ermeni I. Leon ve ailesini İstanbul'a götürmüştü (531-532/1137-1138). Ancak 540 (1145) yılında İstanbul'dan kaçarak Çukurova'ya dönen I. Leon'un oğlu II. Toros kısa bir zaman sonra bölgedeki Ermenilerin de desteğini alarak babasının topraklarına sahip oldu. Toros, Haçlıların da yardımıyla Bizanslı komutan Andronikos'u mağlûp ettikten sonra tüm bölgeye hâkim oldu. Toros, bir taraftan Bizans aleyhine hâkimiyet sahasını genişletmeye çalışırken; diğer taraftan Selçuklu topraklarına da akınlar yapıyordu. Ermeni prensinin bu faaliyetlerinin, Manuel Komnenos ile Sultan Mesud'u birbirine yakınlaştırdığı anlaşılmaktadır²³⁵.

Ermeni kaynakları, Bizans imparatorunun Sultan Mesud'a büyük miktarda para ve hediyeler göndererek Ermeni prensi üzerine sefere çıkması için onu teşvik ettiğini anlatmaktadırlar. Esasen Sultan Mesud ilk fetihler devrinde Selçuklu idâresine geçmiş olan Çukurova bölgesini kendi topraklarına ilhak etmeyi gerekli görüyordu. Dolayısıyla imparatorun teklifinin belki planlamakta olduğu sefer için uygun bir fırsat yarattığı

²³² Runciman, II, s. 220-229; Altan, s. 43-44.

²³³ Finlay, s. 205; Dirimtekin, *İnönü ve Eskişehir...*, s. 222; Altan, s. 70.

²³⁴ Altan, s. 48-49.

²³⁵ Cahen, s. 34; Turan, *Türkiye*, s. 216; Kesik, *I. Mesud*, s. 111-112; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yay. , Ankara 2007, s. 129-133; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, II, s. 65-66.

anlaşılmaktadır. Nitekim sultan bu olaylar akabinde, damadı Dânişmendli Yağıbasan'ı da yanına alarak ordusuyla 548 (1153) yılında Çukurova'ya doğru hareket etti²³⁶.

Ancak Toros dağlarındaki geçitleri tutan Ermenilerin azimle savaştıklarını gören sultan fazla kayıp vermemek için Toros'a bir elçi gönderip ona memleketini tahrip etmek için gelmediğini, işgal ettiği yerleri imparatora iade etmesini ve bunun karşılığında bir evlat ve dost muamelesi göreceğini bildirdi. Ermeniler bu tekliften dolayı büyük bir sevinç duydular ve sultana gönderdikleri elçi ile: “Bir hükümdar olan sizlere gönül rızasıyla itaat ediyoruz. Çünkü siz, bizim terakkimizi hiçbir vakit kıskanmamış ve memleketimizi tahrip etmemişsinizdir. Fakat bizim memleketimizi Romalılara vermek hususuna gelince bunu asla kabul edemeyiz” şeklinde cevap verdiler. Bunun üzerine sultan Toros'a baskı yapmadı, bir dostluk ve ittifak ahidnâmesi yazdırıp bunu yeminle tasdik ettikten sonra bir elçi vasıtasıyla ona gönderdi ve geri çekildi²³⁷. Selçuklu sultanının Toros itaat ettiği için geri çekiliyor izlenimi vermesi, aslında mevcut askerî gücün yetersizliğinin anlaşılmasıyla ilgilidir. Nitekim Sultan Mesud gerekli hazırlıkları yaparak bir yıl sonra yeniden harekete geçecektir²³⁸.

Papaz Grigor'un ifadesine göre, 549 (1154) yılında İmparator Manuel, Sultan Mesud'a tekrar elçi ile ilkinden daha fazla miktarda altın ve gümüş göndererek “Ermenilere karşı olan öfkemi teskin etmek için onların kalelerini yık, kiliselerini yak ve bütün memleketlerinin ateşe verilmesini emret. Yüreğim ancak bu suretle rahat edebilecektir”²³⁹ dedi. Bunun üzerine sultan daha büyük bir orduyla yeniden hareket ederek Çukurova bölgesini istilâ etmeye başladı. Ancak Konya ve Çukurova'da ortaya çıkan veba salgını ve şiddetli fırtına Selçuklu ordusunu zor durumda bıraktı ve sultan süratle geri çekildi. Böylece Çukurova'ya yapılan ikinci seferde de amaca ulaşılamadı. Çok sayıda insan, hayvan ve silâh ve teçhizat telef oldu²⁴⁰.

Sultan Mesud'un Çukurova'ya yaptığı ikinci seferin doğal afetler yüzünden başarısız olması bölgedeki Ermenilere moral sağladığı ve kendilerinin Allah'ın inâyetiyle düşmanı mağlûp ettiklerini düşünmeye itti. Nitekim Papaz Grigor: “Onlar

²³⁶ Papaz Grigor'un Zeyli, s. 307; Ebû'l-Ferec, II, s. 391; Simbat (Başkomutan), *Vekâyiname*, trc. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Tercümeler Kısım, İstanbul 1946, s. 56; Müverrih Vardan, *Türk Fütûhatı Tarihi (889-1269)*, trc. Hrant D. Andreasyan, Milli Mecmua Yayınevi, İstanbul 1937, s. 203; Vryonis, s.121; Cahen, s. 34; Turan, *Türkiye*, s. 216; Ersan, s. 133; İlyas Gökhan, “Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasî İlişkiler”, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I (2012), s. 86.

²³⁷ Papaz Grigor'un Zeyli, s. 307-308; Simbat, s. 56; Cahen, s. 34; Turan, *Türkiye*, s. 216-217; Ersan, s. 133.

²³⁸ Ersan, s. 133.

²³⁹ Papaz Grigor'un Zeyli, s. 308.

²⁴⁰ Papaz Grigor'un Zeyli, s. 308-310; Simbat, s. 56; Vardan, s. 203; Cahen, s. 34; Turan, *Türkiye*, s. 217; Kesik, I. Mesud, s. 112-113; Ersan, s. 134; İ. Gökhan, “Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri...”, s. 86.

[Ermeniler], geri geldikten sonra her şeye kadir olan Cenabı Allahın kendilerine yapmış olduğu büyük iyiliği gördüler. Onlar, düşmanlarının yüreklerine korku serpilmiş olduğunu ve onların firara mecbur kaldığını (...) gördüler” diyerek bu hezimetin Türkler için utanç verici olduğunu belirtir. Yine aynı müellifin verdiği bilgiye göre, Sultan Mesud, oğlu Kılıç Arslan aracılığıyla II. Toros’tan barış istedi²⁴¹.

B. II. KILIÇ ARSLAN’DAN I. İZZEDDİN KEYKAVUS’A KADAR SELÇUKLU-BİZANS ANTLAŞMALARI

I. SULTAN II. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (1155-1192)

1. Sultan II. Kılıç Arslan’ın İstanbul’u Ziyareti ve Selçuklu-Bizans Antlaşması (557/1162)

Sultan Mesud büyük oğlu Kılıç Arslan’ı yerine varis bırakarak 550 (1155) yılında öldü. Geride Kılıç Arslan’dan başka Dolat ve Şâhinşah isimli oğulları ile Dânişmendli Zünnûn, Dânişmendli Yağıbasan, Musul Atabegi Nûreddin Mahmûd b. Zengi ve kendisine sığınan İmparator Ioannes Komnenos’un yeğeni Ioannes ile evli ve isimlerini bilmediğimiz 4 kız evlat bıraktı²⁴².

Sultan Mesud, ölmeden önce hâkim olduğu toprakları oğlu ve damatları arasında paylaştırdı. Buna göre, damatlarından Zünnûn’a Kayseri ve havalisini, Zülkarneyn’e Malatya ve havalisini, Yağıbasan’a Amasya, Sivas ve Kapadokya bölgesini, Şâhinşah’a Çankırı ve Ankara civarını ve Kılıç Arslan’a ise, başta Elbistan olmak üzere Konya ve mülhakatını vermişti. Ancak sultanın ölümünden sonra Dânişmendoğulları bu topraklarla yetinmeyerek hâkimiyet alanlarını yakınlarındaki bölgelere doğru genişletmeye başladılar²⁴³. Bu durum Dânişmendli melîklerin Sultan Mesud’un ölümünden sonra Türkiye Selçukluları’na tâbi olmadan kendi başlarına hareket etmek istediklerinin bir göstergesiydi.

Manuel Komnenos, Çukurova ve Suriye’de Bizans’ın egemenliğini yeniden sağladıktan, Bizans yörelerine akınlarda bulunan Türkmenleri durdurmak için harekete geçti. İmparator bu maksatla komutanlarına Türkmenlere karşı harekât yapılması emrini verdi. Kendisi de Yukarı Rhyndakos üstünde ve Eskişehir’e (Dorylaion) doğru bir

²⁴¹ Papaz Grigor’un Zeyli, s. 310-311.

²⁴² Polat, s. 172-173.

²⁴³ Abdülhâlûk Çay, *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 24-25; Polat, s. 138-139.

misilleme seferine çıktı. Kinnamos, Manuel'in Bithynia'ya²⁴⁴ vardığı sırada Selçuklu sultanının göndermiş olduğu elçilerin geldiğini fakat ciddi bir teklifleri olmadığı için geri çevrildiklerini yazar. İmparator, "Şayet kendi isteğine uygun şekilde davranmazlarsa, Romalı süvarilerin yakında onların topraklarına gireceklerini ve herşeyi şimdikinden daha beter yağmalayacaklarını" söyleyerek elçileri tehdit etti (554/1159)²⁴⁵.

İzmit Körfezi'nin karşı kıyısına geçen imparator, buradan kıyı şehirlerini takip ederek Alaşehir'e ulaştı ve Türk topraklarına saldırdı. Ancak Kinnamos'un verdiği bilgiye göre, imparatorun Türkmen direnişini tamamen kıramadığı ve dolayısıyla kesin bir netice elde etmek için Konya üzerine bir sefer planladığı anlaşılmaktadır²⁴⁶.

Manuel bir yandan savaş hazırlığıyla meşgulken, diğer yandan da Kılıç Arslan'a karşı bir ittifak cephesi oluşturmak için harekete geçti. Nitekim Bizanslı tarihçi Niketas, Sultan Mesud'un ölümünün ardından yaşanan çekişmeleri ve imparatorun bu durumdan nasıl istifade etmek istediğini şu cümlelerle ifade eder: "Mesudun çocukları babalarının –daha doğrusu Bizans'ın- üç esas kısma bölünen hâkimiyet sahasını tevarüs etmişlerdi. Fakat bunlar kutsal akrabalık kanunlarına pek önem vermiyorlardı. Aralarında barış pek nadirdi, hâkim olan çoğu zaman anlaşmazlık ve savaştı. Konya sultanı pek az sonra ihtirash gözlerini Kapadokya'ya çevirmiş ve Kapadokya hâkimi de tehditkâr bakışlarını ona döndürmüştü. Bunlar birbirleri aleyhindeki kötü niyet ve faaliyetlerini, gizlemeye gerek görmeden, açıkça yürütmekteydiler ve imparator da bunu biliyordu. Manuel her ikisinin de tam anlamı ile mahvını arzuluyordu. Kendisinin rahata kavuşması ve bunların başlarına gelecek felâkete sevinebilmesi için, onların sadece birbirleriyle dalaşmalarını değil, açıkça savaşa girmelerini isterdi"²⁴⁷. Manuel Komnenos, bu amaçla önce Nûreddin Mahmûd ile anlaştı (554/1159). Bu ittifak, Dânişmendli Yağıbasan, sultanın kardeşi Şâhinşah, Kayseri Dânişmendli meliki Zünnûn ve Malatya meliki Zülkarneyn'in de katılmasıyla büyüdü²⁴⁸.

²⁴⁴ Günümüzde İstanbul'un tüm Anadolu yakasını; Kocaeli, Adapazarı ve Bolu'nun tümünü; Zonguldak ilinin batı yarısını; Bilecik ve Bursa'nın daha çok kuzey kesimini kapsıyordu. Bkz. Sevin, s. 29.

²⁴⁵ Kinnamos/Demirkent, s. 130-142; Cahen, s. 35-36.

²⁴⁶ Kinnamos/Demirkent, s. 142-145.

²⁴⁷ Niketas/İşiltan, s. 80-81.

²⁴⁸ Kinnamos/Demirkent, s. 138-145; Runciman, II, s. 298; Turan, *Türkiye*, s. 226-227; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 30-34; Muharrem Kesik, "Yağıbasan Devrinde Dânişmendliler-Türkiye Selçukluları İlişkileri", *Tarih Dergisi*, 37 (2002), s. 144; aynı müellif, "Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'u Ziyareti ve Türklerin Tarihteki İlk Uçuş Denemesi", *Belleten*, LXVI, 247 (2003), s. 839.

Kılıç Arslan bu sarmaldan çıkabilmek ümidiyle, Manuel Komnenos nezdinde barış girişiminde bulundu. Bizanslı tarihçi Kinnamos'a göre, Kılıç Arslan bunun üzerine ittifakın mimarı imparatora bir mektup yazarak özür diledi. Kendisiyle barış antlaşması yapıldığı takdirde "Ülkesindeki birçok şehri, özellikle yakın tarihte kendisi tarafından büyük bir gayret sarfıyla alınmış kendi topraklarına yakın olan şehri" Bizans'a iade edeceğini ve ülkesinin neresinde hapsedilmiş olur olsun, tüm Bizanslı esirleri serbest bırakacağını vaad etti²⁴⁹.

Yine aynı müellifte Kılıç Arslan'ın bu çabalarına devam ederken, Bizans ordusuna yenik düştüğüne dair bir kayıt mevcuttur. Buna göre, Filistin'den yola çıkan Bizanslı komutan Ioannes Kontastefanos, belirlenmeyen bir yerde rastladığı ve mevcudu 22.000'den fazla olan Selçuklu ordusunu mağlûp etti. Bu yenilgi üzerine büyük endişeye kapılan sultan, daha önce imparatora yapmış olduğu teklife ilaveten, "Romalıları her yıl istek üzerine müttefik kuvvetler vermeyi vaat etti. Kendisinin izni dahilinde hiçbir Türkün onların topraklarına ayak basmayacağını söyledi; eğer başka Türk beyliklerinden birisi Romalıların topraklarına zarar vermeye kalkışırsa, hemen ona savaş açacaktı ve nereden gelirse gelsin ihaneti durduracaktı. Hiç tereddüt etmeden imparatorun her emrini yerine getirecekti"²⁵⁰.

Manuel bu teklifleri cazip bulmuş olmalı ki, Kılıç Arslan'ın antlaşma talebini kabul etti. Ancak verilen sözlerin yerine getirilmesini garanti altına almak için kendisine sığınmış bulunan sultanın asi kardeşi Şâhinşah'ı yanında alıkoymaya devam etti. Kılıç Arslan antlaşmayı iyice kuvvetlendirmek amacıyla, divan memurlarından Khristoph'u göndererek, imparatora İstanbul'a resmî ziyaret yapma isteğini ilettiler (556/1161). Sultan bir yıl sonra Nûreddin Mahmûd'un kardeşi Nusret ed-Dîn Emîr Mîrân'ı ve bin kişilik süvari kuvvetini yanına alarak İstanbul'a hareket etti²⁵¹.

Sultan İstanbul'a yaklaştığında Manuel Komnenos, Macar seferinden henüz dönmüştü²⁵². Niketas'ın anlatımından imparatorun İstanbul'a sultan ile birlikte girmek üzere bir zafer alayı tertiplelediği anlaşıyor. Tören için her şey en ince ayrıntısına kadar

²⁴⁹ Kinnamos/Demirkent, s. 145.

²⁵⁰ Kinnamos/Demirkent, s. 145-146. Ayrıca bkz. Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 36.

²⁵¹ Kinnamos/Demirkent, s. 149; Papaz Grigor'un Zeyli, s. 334; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi (el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi)*, XI, trc. Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 257-258; Ebû'l-Ferec, II, s. 399; Runciman, II, s. 298; Cahen, s. 37; Turan, *Türkiye*, s. 227; V. Gordlevski, s. 50; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, II, s. 73. İslâm kaynağı İbnü'l-Esir (XI, s. 257-258), II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'a gidiş yılını 560 (1164/1165) yılını göstermiş olsa da olayların seyrine göre, Papaz Grigor (s. 334) ile Ebû'l-Ferec (s. 399) ve Ioannes Kinnamos'un (s. 149) belirttiği 557 (1162) yılını kabul etmek daha doğru olur.

²⁵² Kesik, "II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'u Ziyareti...", s. 840.

düşünülmüştü. Buna göre, “Hârikulâde değerli kumaşlar ve pek çok sanatkârane takı bu şehre giriş törenine özel bir parlaklık bahşedeceklerdi. İmparator, halkın velveleli sevinç çılgınlıkları içinde muzafferane bir şekilde şehir içinden geçecek ve sultan da bu parlak ve imparatorun şanına yakışır törenin parçası olarak onun yanında yürüyecekti”. Ancak Kılıç Arslan’ın şehre yaklaştığı sırada meydana gelen deprem ve şiddetli fırtına düzenlenecek bu muhteşem törene gölge düşürdü, insanlar can derdiyle sağa sola kaçışıp dağıldılar²⁵³.

Neticede İstanbul’a giren Kılıç Arslan’ın şehirde kaldığı süre içerisinde onun için at yarışları ve çeşitli eğlenceler tertip edildi. Sultan şehrin güneyindeki bir sarayda muhteşem ziyafetler eşliğinde ağırlandı. Sultan ve maiyetine her gün altın ve gümüş tabaklar içerisinde iki kere yemek gönderiliyor ve sonra sofrta takımları misafirlere hediye ediliyordu. Kılıç Arslan bu göz kamaştırıcı misafirlik müddetinin²⁵⁴ sonunda imparator ile bir antlaşma imzaladı²⁵⁵.

Niketas’a göre pek çok hediyeyle birlikte büyük bir para yardımı alan sultan, gördüğü ilgiden çok memnun kaldığı için kendiliğinden Sivas (Sebasteia) ve civarını imparatora vermeyi vaad etti²⁵⁶. Sivas şehri bu sırada Dânişmendli Yağıbasan’ın hâkimiyetindeydi. Muhtemelen Kılıç Arslan bu taviz karşılığında Yağıbasan ve diğer rakipleri üzerine çıkacağı seferde Bizans’tan daha fazla yardım almayı ummaktaydı. Yine aynı müellifin “Manuel onun bu vaadini sevinçle kabul ederek, sözünde durduğu takdirde ona başka hazineler de vermeyi vaadetti”²⁵⁷ şeklindeki kaydı bu görüşü desteklemektedir. Nitekim Manuel’in bu cömertçe davranışından yola çıkarak onun adeta hediye ve para ile barışı satın aldığını söylemek de mümkündür.

Manuel Komnenos’un çağdaşı olan Bizanslı müellif Ioannes Kinnamos, antlaşma şartları hakkında Niketas’tan çok daha fazla ayrıntı vermektedir. Müellifin anlatımına göre: “[sultan] ömrü boyunca imparatora düşman olanlara düşman olacaktı; aksine, imparatorun gözdesi olanlarla dost olacaktı. Ele geçireceği şehirlerden daha büyük ve daha önemli olanlarını imparatora verecekti. Düşmanların hiçbirisi ile imparator

²⁵³ Niketas/İşiltan, s. 81.

²⁵⁴ Sultan II. Kılıç Arslan’ın İstanbul’da ne kadar süre kaldığına ilişkin kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Niketas sultanın bir süre İstanbul’da kaldığını belirterek herhangi bir rakam vermez (s. 82). Süryânî Mihail’e göre 80 gün (s. 188), Ebû’l-Ferec’e göre 8 gün (c. 2, s. 399) kalmıştır.

²⁵⁵ Kinnamos/Demirkent, s. 150-151; Niketas/İşiltan, s. 82-83; Süryânî Mihail, s.188; *Papaz Grigor’un Zeyli*, s. 334; Ebû’l-Ferec, II, s. 399; Turan, *Türkiye*, s. 227; aynı müellif, “Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan”, *Türkler*, VI (2002), 568; Ostrogorsky, s. 361; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, II, s.73; Kesik, “II. Kılıç Arslan’ın İstanbul’u Ziyareti ...”, s. 841-843.

²⁵⁶ Niketas/İşiltan, s. 83.

²⁵⁷ Niketas/İşiltan, s. 83.

izin vermedikçe barış yapmayacaktı. İstek karşısında bir müttefik olarak Romalıların yanında savaşıacaktı ve mücadele ister doğuda, ister batıda olsun bütün ordusu ile gelecekti”. Ayrıca bu şartlara ilaveten Bizans topraklarında yoğun bir şekilde devam eden Türkmen akınlarının önüne geçilecekti²⁵⁸.

Yine Ioannes Kinnamos’un kaydına göre, sultana karşı Bizans’la ittifak kurmuş olan Anadolu’daki kabile reisleri, bu antlaşmanın yapılması üzerine endişeye kapılarak İstanbul’a elçiler gönderip sultan ile barışmak için imparatora aracılık teklif ettiler. Nitekim Manuel’in girişimiyle bu elçiler ile görüşen sultan onların barış isteklerini kabul etti²⁵⁹. Kabile reislerinin, bu taleplerinin kabul edilmesine mukabil Bizans’la yapılmış olan antlaşmanın uygulanması hususunda teminat verdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum Türkmenler’in idaredeki ağırlıklarını ortaya koymaktadır²⁶⁰.

Papaz Grigor, Kılıç Arslan’ın ölünceye kadar imparatora itaat etmek hususunda yeminli bir muahede aktettiğini²⁶¹ belirtmek suretiyle onun imparatorun vassalı konumuna düştüğü izlenimini verir.

Ebû’l-Ferec ile onu teyid eden Süryânî Mihail antlaşmanın hükümlerine değinmeden sultana verilen son ziyafette sofradaki tüm tezyinatın sultan ve maiyetine hediye edildiğini²⁶² belirtmekle yetinmişlerdir.

İbnü’l-Esir, antlaşmayı müteakip sultanın Yağıbasan’a karşı mücadele etmek için imparatorlardan askerî yardım aldığını kaydeder²⁶³. Bu ifade doğru kabul edilecek olursa, araştırma eserlerde geçen tâbîyet iddiasının aksine, karşılıklı yardım hususunun kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak antlaşmanın şartlarına dair dönemin kaynaklarının vermiş olduğu çeşitli bilgiler birleştirildiğinde aşağıdaki maddeler üzerinde anlaşmaya varıldığı ortaya çıkmaktadır:

1. Sultan, son yıllarda Bizans’tan aldığı şehir ve kasabaları bilhassa Sebasteia ve çevresini geri verecek,²⁶⁴

²⁵⁸ Kinnamos/Demirkent, s. 151.

²⁵⁹ Kinnamos/Demirkent, s. 151.

²⁶⁰ G. Ö. Bezer, “Türkiye Selçukluları’nın...”, s. 107.

²⁶¹ Papaz Grigor’un Zeyli, s. 334.

²⁶² Süryânî Mihail, s.188; Ebû’l-Ferec, II, s. 399.

²⁶³ İbnü’l-Esir, XI, s. 257-258.

²⁶⁴ Kinnamos/Demirkent, s. 151; Niketas/İşiltan, s. 83; Runciman, II, s. 298; Turan, *Türkiye*, s. 228; aynı müellif, “Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan”, s. 568; Ostrogorsky, s. 361; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 40; Abdülkerim Özaydın, “Kılıçarslan II”, *DİA*, XXV, s. 400.

2. Türkmenler'in Bizans topraklarına yaptıkları akınlara engel olacak,²⁶⁵
3. İmparatorun dostlarıyla dost düşmanlarıyla düşman olacak, dolayısıyla ondan gizli antlaşma imzalamayacak,²⁶⁶
4. İhtiyaç duyduğu zaman imparatora askerî yardım yapacak,²⁶⁷
5. İbnü'l-Esîr'e göre, imparator da Selçuklu sultanına Yağıbasan'a karşı yardım edecekti²⁶⁸.

Bu antlaşma Drakon Çayı Antlaşması ile kıyaslandığında, o an için devletin içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla, Kılıç Arslan'ın aleyhinde şartlar ihtiva ediyordu. Bununla birlikte bu barış, kendisine karşı kurulan ittifakı bozması ve imparatorun önemli bir maddî yardım alması bakımından önemli bir kazanımdı. Nitekim Bizans'tan aldığı askerî ve maddî yardımlarla hazırlıklarını ikmal eden Kılıç Arslan, Yağıbasan'dan intikamını almak ve hükümdarlığını tehdit eden kardeşi Şâhinşah'ı bertaraf etmek için harekete geçti. Sultan, Dânişmendliler üzerine yürürken, müttefiki Hısn-ı Keyfâ Artuklu emîri Fahreddin Kara Arslan, yine Mardin Artuklu emîri Necmeddin Alpı ve Bitlis ve Erzen emîri Fahreddin Devletşah ile birlikte, Fırat'ı geçerek Malatya'yı yağma edip Sivas'a kadar ilerlediler. Bunun üzerine sultanın kardeşi Şâhinşah'tan yardım isteyen Yağıbasan, Çankırı'ya giderken öldü (559/1164)²⁶⁹.

Yağıbasan'ın ölümünü fırsat bilen Kılıç Arslan fetihlerini genişletmeye devam etti. Ankara ve Çankırı havalisine giderek kardeşi Şâhinşah'ı mağlûp etti ve bu havalıyı ele geçirdi. Ardından tekrar Dânişmendliler üzerine yöneldi. Elbistan, Dârende, Gedük, Tohma suyu yörelerini ele geçirdi (560/1165). Nihayet Kayseri ve Zamantı'yı da alarak Zünnun'un Dânişmendli emîrliğine son verdi (564/1169). Bunun üzerine Zünnun ve Şâhinşah Nûreddin Mahmud'a sığındılar²⁷⁰.

Nûreddin Mahmud, Kılıç Arslan'ın güç kazanmasını engellemek amacıyla kendisine sığınan Dânişmendli emîrleri, Mardin ve Harput Artuklularını; Sivas Dânişmendli hükümdarını ve Şâhinşah'ı sultana karşı tek bir cephede topladı. Ancak

²⁶⁵ Kinnamos/Demirkent, s.151; Runciman, II, s. 298; Turan, *Türkiye*, s. 228; aynı müellif, "Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan", s. 568; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 41; Özaydın, "Kılıçarslan II", s.400.

²⁶⁶ Kinnamos/Demirkent, s.151; Turan, *Türkiye*, s. 227-228; aynı müellif, "Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan", s. 568; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 40-41; Özaydın, "Kılıçarslan II", s. 400; G. Ö. Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın...", s. 97.

²⁶⁷ Kinnamos/Demirkent, s. 151; Runciman, II, s. 298; Ostrogorsky, s. 361; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 41; Turan, "Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan", s. 568.

²⁶⁸ İbnü'l-Esir, XI, s. 257-258.

²⁶⁹ Turan, *Türkiye*, s. 228; Ostrogorsky, s. 361; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 42; Özaydın, "Kılıçarslan II", s. 400; G. Ö. Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın...", s. 98.

²⁷⁰ Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 42-43; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, II, s. 75; Özaydın, "Kılıçarslan II", s. 400.

Nûreddin Mahmud'un 569 (1174) yılında ölmesiyle Kılıç Arslan en güçlü rakibinden kurtulmuş oldu. Böylelikle sultan derhal harekete geçerek Sivas, Niksar, Tokat ve Komana ve diğer Dânişmendli illerini 570 (1175) yılında fethetti. Bunun sonucunda Anadolu'da büyük oranda millî birlik sağlanmış oluyordu²⁷¹. Böylece kendisini hedef alan ittifakın kaynağı olan Bizans imparatorunu barışçıl yollarla kendi yanına çeken sultan, bu fetihlerle Selçuklular'ın üstünlüğünü yeniden kurmuş oldu.

2. Myriocephalon (Karamıkbeli) Zaferi ve Selçuklu-Bizans Antlaşması (12 Rebi'ülevvel 572/18 Eylül 1176)

Sultan II. Kılıç Arslan'ın söz konusu antlaşmanın sağladığı imkânlarla rakiplerini bertaraf etmesi, Manuel Komnenos'u doğal olarak rahatsız ediyordu. Nitekim Bizans hudutlarında ve özellikle Eskişehir bölgesinde gittikçe yoğunlaşan ve sayıları 100.000'i aşan Türkmenler'in yurt ve otlak bulabilmek mecburiyetiyle Bizans şehir ve köylerini işgal etmeleri iki devlet arasında gerilime yol açıyordu. Türkmen akınları aslında Kılıç Arslan'ı memnun ediyor; ancak imparatorun öfkesini üzerine çekmek istemiyordu. İmparatorun zaman zaman karşı saldırılar düzenlemesi üzerine ileri gelen nüfuzlu kumandanlarından Süleyman'ı²⁷² hediyelerle birlikte imparatora gönderdi (568/1173). Elçi, Türkmen akınları konusunda sultanın sorumlu olmadığı hususunda onu ikna etmeye çalıştı. Ancak Manuel Komnenos, Süleyman'ın sıraladığı mazeretleri inandırıcı bulmadı ve Kılıç Arslan'a antlaşmaya uygun davranma mesajı gönderdi²⁷³.

Ancak Kılıç Arslan'ın teminatına rağmen Türkmen akınlarının Denizli, Bergama ve Edremit'e kadar yayılması ve 1162 Antlaşması uyarınca geri vermeyi vaad ettiği şehirlerin teslim edilmemesi Selçuklu-Bizans ilişkilerinin kesilmesine sebep oldu. Karşılıklı saldırılar sürdü. Bu durum Bizans imparatorunu Türklere karşı sert tedbirler almaya sevk etti. Kılıç Arslan da artık inisiyatif ellerinde olursa Bizans'ı hediyeler vermeye ve antlaşmaya zorlayacakları öngörüsüyle akınları teşvik ediyordu. İmparator Türkmen saldırılarının artması üzerine, Orta Anadolu'yu Marmara ve Ege bölgelerine bağlayan yolların kuşağında bulunan iki büyük istihkâmı takviye etmek için harekete

²⁷¹ Turan, *Türkiye*, s. 229-230; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 45-48; Özeydin, "Kılıçarslan II", s.400; aynı müellif, "Dânişmendliler", *DİA*, VIII, s. 472.

²⁷² II. Kılıç Arslan'ın Atabegi Süleyman'dır. Bu şahıs aynı zamanda Sandıklı-Eskişehir ovalarına yerleşmiş bulunan Türkmenler üzerinde etkisi olan bir Türkmen beyi idi. Bkz. Abdulhalûk Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası: Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriocephalon) Zaferi*, Orkun Kitabevi, İstanbul 1984, dn: 86, s. 64.

²⁷³ Niketas/Işıltan, s. 85; Turan, *Türkiye*, s. 231-232; aynı müellif, "Kılıç Arslan II", *İslâm Ansiklopedisi*, VI, s. 692; Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde...*, s. 64.

geçti. Önce Dorylaion (Eskişehir) mıntıkasındaki Türkler bölgeden uzaklaştırılarak bu istihkâmın onarımına başlandı. Kılıç Arslan, elçileri aracılığıyla imparatorun Dorylaion’da ne aradığını sorduktan sonra onun süratle bölgeden çekilmesini talep etti. Ancak imparatorun geri adım atmaya niyeti yoktu. Aksine şehri yeniden kurmak için tüm hazırlıkları hızlandırdığı gibi, Niketas’ın ifadesiyle kendisi de bizzat çalışmaya başladı. Türkler Dorylaion ovasını terketmek zorunda kalmalarına öfkelenerek karşı saldırıya geçmişlerdi. Ancak Selçuklu kuvvetlerinin tahkimatı engellemek amacıyla düzenlediği saldırılarla büyük zayıat verdirilmesine rağmen kalenin inşasına engel olunamadı. Daha sonra Menderes ovasına inen imparator, Sublaion (Homa) Kalesi’ni yeniden yaptırıp buraya da bir garnizon yerleştirdi. İmparator böylece Türklere karşı çifte savunma hattını oluşturduktan sonra İstanbul’a döndü ve kışı orada geçirdi²⁷⁴. Her iki taraf da birbirini antlaşmayı bozmakla suçluyordu.

Bütün kışı savaş hazırlığıyla geçiren Manuel Komnenos, başkent Konya’yı ele geçirip Selçuklu saltanatını ortadan kaldırmak ve böylece Kudüs yolunu açarak itibarını artırmayı amaçlıyordu. İmparator, Niketas’ın ifadesiyle “Sultanı ele geçirip ayağımı ensesine dayayarak, onu kendime basamak taşı yapmak istiyorum” sözleriyle sultana karşı olan öfkesini ortaya koyuyordu. Bu maksatla 572 (1176) baharında Anadolu’ya geçti. Kinnamos, daima ihtiyatlı davranmayı tercih eden sultanın, Gabras isimli bir elçiyi “Hangi kaleyi isterse almasını ve kendisine karşı husumet beslememesini imparatorundan rica etmek üzere” İstanbul’a gönderdiğini belirtir. Ancak imparator bu teklifi reddetti²⁷⁵. Sultan buna rağmen bir kere daha görüşmeleri başlatma girişiminde bulundu, fakat yine sonuç alamadı²⁷⁶.

Manuel Komnenos biri kuzeyden Niksar’a, diğeri de Denizli istikametinden Konya’ya olmak üzere iki yönlü bir taarruz plânıyla harekete geçti. Bizans ordusu ilerlerken, Selçuklu kuvvetleri nizami harbe girmeden büyük gruplar halinde Bizans ordusunun geçeceği yolları tutuyor ve ani baskınlarla düşmanı yıpratmaya

²⁷⁴ Kinnamos/Demirkent, s. 209-213; Niketas/İşiltan, s. 121-122; Süryânî Mihail, s. 246; Feridun Dirimtekin, *Konya ve Düzbel*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1944, s. 106-108; Çay, *Anadolu’nun Türkleşmesinde...*, s. 67-73; Özeydin, “Kılıçarslan II”, s. 400.

²⁷⁵ Kinnamos/Demirkent, s. 214; Niketas/İşiltan, s. 123-124; Ayrıca bkz. Turan, *Türkiye*, s. 233; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, II, s. 78; Feridun Dirimtekin, “Selçukluların Anadolu’da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer: Düzbel-Myriocephalon”, *Malazgirt Armağanı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993, s. 252; Özeydin, “Kılıçarslan II”, s. 400-401; Bilge Umar, “Myriocephalon Savaşının Yeri: Çivril Yakınında Kûfi Çayı Vadisi”, *Belleten*, LIV, 209 (1990), s. 99.

²⁷⁶ Niketas/İşiltan, s.124.

çalıyorlardı. Selçuklu sultanının planı yıpranmış bir Bizans ordusuyla dağlık bir yerde karşılaşmaktı²⁷⁷.

Bizans ordusu bu sırada Denizli'den çıkarak, Menderes kaynağından Homa (Siblia)²⁷⁸ ve oradan da bütün ağırlıklarıyla tedbirsiz bir şekilde bir zamanlar orta yerindeki yıkık Myriokephalon Kalesi'nin denetlendiği uzun, dar bir geçit olan Tzibritze'ye (Çivril) girdi. Bizans ordusu yamaçlarda mevzilenmiş olan Selçuklu birliklerinin ani saldırısıyla karşılaştı. Türk birlikleri geçidi kapattığı için de kaçma imkânı bulamayıp büyük bir kargaşa yaşadılar. Bu suretle Selçuklu ordusu plânında muvaffak olarak, akşama kadar devam eden savaş sonunda Bizans ordusunun büyük kısmını imha etti (11 Rebi'ülevvel 572/17 Eylül 1176)²⁷⁹.

Ordusu perişan olan imparator esir düşmekten şans eseri kurtulmuştu. Fakat Türk birliklerinin yakında olduğunu bilmenin verdiği kaygı hezimetin verdiği şaşkınlıkla birleşince, imparatorun kaçmayı düşündüğü anlaşılmaktadır²⁸⁰.

Selçuklu ordusu günün ilk ışıklarıyla yeniden taarruza geçti. Bizans ordugâhı ok yağmuruna tutuldu. Buna karşılık Konstantinos Angelos ile Konstantinos Makrodukas idaresindeki Bizans birliklerinin peş peşe yaptıkları taarruzlar başarısız oldu. Artık Bizans ordusu için tüm çareler tükenmişti. Tam bu sırada Kılıç Arslan'ın elçisi Emîr Gabras Türk safları arasında dolaşarak muharebeyi durdurdu²⁸¹. Türk taarruzunun aniden durdurulmasının sebebi Kılıç Arslan'ın imparatorudan gelen barış talebini kabul etmiş olmasıdır. Nitekim Süryânî kaynaklarına göre, gece boyunca karşılıklı olarak devam eden barış görüşmeleri sonucunda antlaşma sağlanmıştı. Süryânî Mihail: “Kendilerini geceleyin oklarıyla delik deşik edecek kadar yakınlarında bulunan Türklerin

²⁷⁷ Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde...*, s. 98-100; Turan, “Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan”, s. 571; Umar, “Myriokephalon Savaşının Yeri...”, s. 99.

²⁷⁸ Homa/Gümüşsu, Dinar ile Çivril arasındaki sulak, sazlık “Menderes kaynakları yöresi”nden bir bölümdür. Bkz. Umar, “Myriokephalon Savaşının Yeri...”, s. 99.

²⁷⁹ Dirimtekin, *Konya ve Düzbel*, s. 114-117; aynı müellif, “Düzbel-Myriokephalon”, s. 255-256; Runciman, II, s. 345-346; Turan, *Türkiye*, s. 234; aynı müellif, “Kılıç Arslan II”, s. 693; Ostrogorsky, s. 361; Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde...*, s. 110-113; aynı müellif, II. *Kılıç Arslan*, s. 69-72; T. E. Gregory, s. 263; Umar, “Myriokephalon Savaşının Yeri...”, s. 99-100; Özeydin, “Kılıçarslan II”, s. 401; Ebru Altan, “Myriokephalon (Karamıkbeli) Savaşı'nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri”, *Türkler*, VI (2002), s. 631-632. Niketas'ın yapıtında (s.124), savaşın geçtiği geçidin adı “Tzibritze” olarak geçmektedir. Bilge Umar'ın tespitine göre, Grekçe'de ç harfinin ve bizdeki okunuşuyla c harfinin de karşılığı yoktur. C sesini vermek için “tz”; ç sesini vermek için de “ts” kullanılır. Bununla birlikte tz'nin ç yerine geçtiği de olur. Diğer yandan Grekçe'de b harfi, Türkçe'deki v'ye karşılık gelmektedir. Dolayısıyla Niketas'ta kayıtlı olan Tzibritze'nin bizdeki karşılığı Civrivi veya Çivriçi değerindedir. Bkz. Umar, “Myriokephalon Savaşının Yeri...”, s. 106.

²⁸⁰ Niketas/Işıltan, s. 129-130; Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde...*, s. 114-115; Dirimtekin, “Düzbel-Myriokephalon”, s. 256.

²⁸¹ Niketas/Işıltan, s. 130-131; Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde...*, s. 115.

korkusundan dışarı çıkamıyorlardı”²⁸² şeklindeki ifadesiyle Bizans tarafının nasıl bir çaresizlik içinde olduğunu ortaya koyar. Diğer Süryânî kaynağı Ebû'l-Ferec de: “Rumlar ümitlerini kestiler ve Türkler onlara hâkim oldular. Türkler dağ tepelerinden kayaları Rumların üzerine yuvarlıyor ve Rumlar ile atları arasında karışıklıklar vücuda getiriyorlardı. Bunun üzerine kiral geceleyin Sultana bir elçi gönderdi ve sulh istedi”²⁸³ diyerek benzer bir şekilde durumu teyid eder.

Ancak Bizans kaynağı Niketas: “Barış devrelerinde imparatorun avuç dolusu hediyelerini alan adamlarının tavsiyelerine uyarak Sultan bir barış heyeti yollayarak eski anlaşmaları yeniden yürürlüğe geçirmek istedi”²⁸⁴ diyerek teklifin ilk önce sultandan geldiğini ileri sürmüştür. Niketas’ın barış talebinin sultandan geldiğine ilişkin rivâyeti muhtemelen müzakerelerin başladığı dönemle ilgilidir. Nitekim yine aynı müellifin kaydına göre, Kılıç Arslan’ın elçisi olarak imparatorun huzuruna çıkan Gabras, gümüş koşumlu bir at ile birlikte iki yanı keskin bir kılıcı imparatora takdim edip kederinden bitkin düşen imparatoru teselli etmişti. İmparator at ve kılıcı kabul ederek, antlaşmayı yazdırmış; bunu kendi eliyle teyid ve tasdik ettikten sonra metni sultana gönderdi²⁸⁵. Antlaşma sultanın da onayından geçtikten sonra yürürlüğe girdi. Sonra da Manuel Komnenos’un ordusunun kalanıyla ülkesine dönmesine izin verildi²⁸⁶.

Yerli kaynaklardan önceki bilgilerden farklı olarak Anonim Selçuknâme’de, imparatorun sultana “100 bin altın, 100 bin dirhem gümüş, at, çuha ve saireyi haraç olarak vereceğini” taahhüt ettiği söylenmektedir²⁸⁷. Söz konusu antlaşma metninin içeriği hakkında Niketas ile Süryânî Mihail’in ifadelerine göre, imparator Dorylaion ve Sublaion istihkâmlarının yıkılması şartını kabul etmişti²⁸⁸. Buna karşılık imparator Türk topraklarından ayrılıncaya kadar bir Türk müfrezesi ona eşlik edecekti²⁸⁹.

Dönemin kaynağı olmakla birlikte, anlatımını Manuel Komnenos’un seferinden önce kestiği için Ioannes Kinnamos’un eserinde hiçbir bilgi yoktur. Ebû'l-Ferec daha önce ifade edildiği gibi, antlaşmanın şartlarına değinmeden, imparatorun İstanbul’a döndükten sonra Kılıç Arslan’a pek çok altın göndererek savaşta Selçuklular’ın eline

²⁸² Süryânî Mihail, s. 249.

²⁸³ Ebû'l-Ferec, II, s. 422.

²⁸⁴ Niketas/Işıltan, s. 130.

²⁸⁵ Niketas/Işıltan, s. 131.

²⁸⁶ Çay, *Anadolu’nun Türkleşmesinde...*, s. 117.

²⁸⁷ *Anonim Selçuknâme*, Haz. Feridun Nafiz Uzluk, s. 25.

²⁸⁸ Niketas/Işıltan, s. 131; Süryânî Mihail, s. 249.

²⁸⁹ Süryânî Mihail, s. 249.

geçen “kutsal haç”ı geri aldı²⁹⁰ bilgisini vermektedir. Muhtemelen imparator antlaşma sırasında taahhüt ettiği tazminatı da bununla birlikte göndermiş olmalıdır.

Sonuç olarak Myriokephalon Antlaşması’nın şartlarına dair dönemin kaynaklarının verdiği bilgiler birleştirildiğinde Selçuklu ve Bizans hükümdarlarının aşağıdaki maddeler üzerinde uzlaşmaya vardığı anlaşılmaktadır:

1. Dorylaion ve Sublaion istihkâmları yıktırılacak,²⁹¹
2. Bizans imparatoru 100.000 dinar ve 100.000 dirhem savaş tazminatı ödeyecek,²⁹²
3. İmparator Türk topraklarından ayrılıncaya kadar bir Türk müfrezesi ona eşlik edecekti²⁹³.

Zaferin büyüklüğü ile kıyaslandığında Selçuklu-Bizans antlaşmasının hükümlerinin hafif kaldığı görülür. Bilhassa toprak ilhakıyla ilgili hükmün olmaması sultanın bu zaferden tam anlamıyla yararlanamadığı izlenimi vermektedir. Ancak Cl. Cahen sultanın bu yaklaşımını şu sözlerle ifade eder: “Kılıç Arslan’ın bu üstünlüğünden daha fazla yararlanmamasının temelinde, bu savaşa Bizanslılar tarafından zorlanışı yatar; bu savaş onun gerçek politikasıyla bağlantılı değildi. Hiç şüphesiz, yanmış yıkılmış toprakların fethinde bir yarar görmüyordu; Ege kıyılarına kadar erişmek kolaydı, ama bu fetihler, Hristiyan yardımlarının gelmesini kışkırtabilirdi. Türkmenleri Hristiyan halkın içine, akına yollamak ona yetiyordu”²⁹⁴. Sultan muhtemelen, bu düşünceyle, Dorylaion ve Sublaion istihkâmlarının yıkılmasını yeterli görmüştü. Zira bu istihkâmların yıkılması bir bakıma Menderes ovası ve Sakarya vadisini Türk akınlarına açık hale getirecekti.

Manuel, itibarı büyük ölçüde zedelenmiş olarak savaş alanından ülkesine dönüş yoluna girip, Homa (Gümüşsu) mevkiine vardığında, antlaşma şartları gereği, buradaki Sublaion Kalesi’ni bizzât tahrip ettirdi. Ancak Dorylaion istihkâmına dokunmadı. Kılıç Arslan elçi gönderip ona bu yükümlülüğünü hatırlattığında, imparator cevaben:

²⁹⁰ Ebû'l-Ferec, II, s. 422.

²⁹¹ Niketas/İşiltan, s.131; Süryânî Mihail, s. 249; Cahen, s. 44; Turan, *Türkiye*, s. 234; aynı müellif, “Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan”, s. 571; Çay, *Anadolu’nun Türkleşmesinde...*, s. 119; aynı müellif, *II. Kılıç Arslan*, s. 77; Özeydin, “Kılıçarslan II”, s. 401; Altan, “Myriokephalon (Karamıklıbeli) Savaşı’nın...”, s. 632.

²⁹² *Anonim Selçuknâme*, Haz. Feridun Nafiz Uzluk, s. 25; Cahen, s. 44; Turan, *Türkiye*, s. 234; aynı müellif, “Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan”, s. 571; Çay, *Anadolu’nun Türkleşmesinde...*, s. 118; aynı müellif, *II. Kılıç Arslan*, s. 77; Özeydin, “Kılıçarslan II”, s. 401; Altan, “Myriokephalon (Karamıklıbeli) Savaşı’nın...”, s. 632.

²⁹³ Süryânî Mihail, s. 249; Çay, *Anadolu’nun Türkleşmesinde...*, s. 119; aynı müellif, *II. Kılıç Arslan*, s. 78.

²⁹⁴ Cahen, s. 45.

“Mecburiyet içinde kabul edilmiş olan bir anlaşmaya pek önem vermiyeceğini”²⁹⁵ bildirdi.

Myriokephalon zaferi Selçuklu tarihi bakımından aslında Malazgirt gibi bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Nitekim imparator kendisi de bu yenilgiyi, Romanos Diogenes’in Malazgirt’te uğradığı felaketle kıyaslamış ve kendisini Diogenes ile kader arkadaşı olarak adlandırıyordu. İmparator yola çıktığı sırada kamuoyunu hazırlamak düşüncesiyle İstanbul’a gönderdiği mektupta, abartılı bir üslupla antlaşmanın kendi lehine olduğunu anlatıyordu. “Anlaşmayı kendi, rüzgârla salınıp korkudan tir-tir titreyen düşmanlarına tepeden bakan kendi sancağı altında imzaladığını”²⁹⁶ söyleyerek Kılıç Arslan’ı antlaşma yapmaya mecbur bıraktığı izlenimi vermekteydi. Hâlbuki imparator yapılan antlaşmadan memnun kalmayan Türkmenler’in saldırılarından korunmak için Selçuklu sultanının üç emirinin refakatiyle yola çıkabilmiş ve yine Türk müfrezesinin koruması altında ülkesine dönebilmişti²⁹⁷.

Bizans tarihinin en ağır yenilgilerinden biri olan Myriokephalon, Bizans’ın Türkleri Anadolu’dan atma umudunu bitirmiştir. Kılıç Arslan savaştan sonra komşu Müslüman devletlere ve Alman İmparatoru I. Friedrich Barbarossa’ya fetihnâmeler göndererek zaferini dünyaya ilan etmiştir. Bu savaştan önce, zamanının en güçlü hükümdarı olan Manuel Komnenos ise Batı’daki üstünlüğünü kaybetme korkusuyla bu yenilgiyi gizlemeye çalışacaktır. Bu maksatla, kendisi gibi evrensel imparatorluk iddiasında bulunan hasmı I. Friedrich’e gönderdiği mektupta Kılıç Arslan’a boyun eğdirdiğini iddia etmişti. Ancak Alman imparatoru, Kılıç Arslan’ın kendisine gönderdiği mektup sayesinde gerçekleri öğrenmiş; bu yenilgiden sonra önemli bir rakibinin saf dışı kalmasından duyduğu memnuniyetle Roma İmparatorluğu’nu sadece kendisinin ihya edebileceğine inanmaya başlamıştı. Nitekim Manuel Komnenos’a gönderdiği mektubunda, kendisinden “Roma imparatoru” diye bahseden I. Friedrich, “Grek kralı” olarak hitap ettiği Manuel’i kendisine itaat etmeye davet ediyordu²⁹⁸.

²⁹⁵ Niketas/İşiltan, s. 133.

²⁹⁶ Niketas/İşiltan, s. 132-133.

²⁹⁷ Süryânî Mihail, s. 249-250.

²⁹⁸ Ostrogorsky, s. 361-362; Altan, “Myriokephalon (Karamıkbeli) Savaşı’nın...”, s. 633.

3. İmparator II. Isaakios Angelos'un Türkiye Selçukluları'na Tâbi Olması (580/1185)

Manuel Komnenos'un Kılıç Arslan ile yaptığı Myriokephalon Antlaşması'nın şartlarını tam olarak yerine getirmemesi Selçuklu-Bizans barışının bozulmasına sebep oldu. Bu süreçten sonra Türkler batıya doğru harekete geçtiler. Özellikle Manuel Komnenos'un ölümünün ardından (576/1180), II. Kılıç Arslan'ın önderliğinde bu hareket daha etkili yürütülmüştür. 578 (1182) yılında Uluborlu şehri (Sozopolis) ve civarı fethedildiği gibi Eskişehir ve Kütahya da Türk sınırları içine katılmış; yıl sonuna kadar Türk fetihleri Denizli civarına kadar ulaşmıştı²⁹⁹.

578 (1183) yılında Bizans İmparatoru III. Aleksios'un ölümüyle başlayan taht kavgaları yeni bir Türk istilâsını kolaylaştırdı. Bu sırada Alaşehir'de bulunan Jean Komnena'nın iki oğlu gelip Kılıç Arslan'dan yardım istediler. Sultan, bunlarla birlikte 40.000 kişilik bir ordu göndererek olaylara müdahil oldu. Böylece Selçuklu akıncıları Ege Denizi'ne kadar ilerleyerek birçok yerleri fethetti. Nitekim Kılıç Arslan, dost edinip birçok ihsanlarda bulunduğu Süryânî tarihçi Mihail'e yazdığı bir mektubunda "Askerlerimiz (...) Diadion büyük müstâhکم mevkiini zaptettiler ve böylelikle, bu mevkiden deniz kıyısına kadar olan bütün memleketleri sultanlığımızın hükmü altına koydular" diyerek zaferini müjdeliyordu³⁰⁰.

II. Isaakios Angelos'un (1185-1195) tahta çıkmasından sonra yaşanan karışıklıklardan yararlanmak isteyen Kılıç Arslan, Emîr Sami (Sames) kumandasındaki bir orduyu Alaşehir ve havalisine sevk etti. Özellikle Menderes havzasında yoğunlaşan Selçuklu akınları karşısında zor durumda kalan Isaakios Angelos, Kılıç Arslan'a gönderdiği armağanların yanı sıra yıllık haraç ödemeyi kabul ederek Selçuklu sultanı ile barış antlaşması imzaladı (580/1185)³⁰¹. Bu antlaşma Bizans'ın Türkiye Selçukluları'na vergi ödemeyi kabul ettiği ilk antlaşma olması bakımından önemlidir.

Bu gelişmeler seyrinde, imparatorluğun içinde bulunduğu buhranın Selçuklu hâkimiyetinin yayılmasını kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Bu süreçte Bizans'ın

²⁹⁹ Turan, *Türkiye*, s. 239; aynı müellif, "Kılıç Arslan II", s. 695; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 94; Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211)*, TTK Yay. , Ankara 1997, s. 3; Yusuf Ayönu, *Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116-1308)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2007, s. 95-96; Şahin Kılıç, "Yükselme Devri Selçuklu-Bizans İlişkileri", *Türkler*, VI (2002), s. 619.

³⁰⁰ Süryânî Mihail, s. 268; Turan, *Türkiye*, s. 239-240; aynı müellif, "Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan", s. 573; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 95.

³⁰¹ Niketas Khoniates, *Historia (1180-1195)*, trc. Işın Demirkent, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 166-167; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 96; Turan, "Kılıç Arslan II", s. 695; aynı müellif, "Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan", s. 573.

Selçuklu akınlarının önüne geçmek amacıyla “hediye ve haracı” etkin bir şekilde kullanması, imparatorluğun askerî zaferler kazanmaya yetecek ölçüde kaynaklara sahip olmamasıyla ilgiliydi. Nitekim Niketas, “Doğulu milletleri yatıştırıldı (...) Romalı idareciler kendilerini yabancıların saldırından kurtarmayı ancak böyle biliyorlardı”³⁰² ifadesiyle bu durumu teyid eder.

4. Selçuklu Melîkleri ile Bizans İmparatorluğu Arasındaki Antlaşmalar

581 (1185) yılından itibaren Türkmen akınları doğal seyrini sürdürmekle birlikte, Selçuklu-Bizans ilişkilerinde bir durgunluk görülmektedir. Bunun başlıca sebebi Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan’ın ülkeyi oğulları arasında paylaşmasıdır³⁰³.

Kılıç Arslan, ülkeyi 11 oğlu arasında paylaşmakla beraber kendisi metbû sultan olarak payitahtta oturuyor, oğulları ise ona tâbi birer melîk sıfatı ile tayin edildikleri bölgeleri yönetiyorlardı. Bu hukukî statüye göre, melîkler kendilerine mahsus idarî, malî, askerî teşkilatlar kurabiliyor; kendi adlarına para bastırıp hutbelerde sultanın adından sonra kendi adlarını okutabiliyorlardı. Hatta her melîk, devletin genel politikaları çerçevesinde siyasî ilişkiler içine kurabiliyordu. Ancak “sultan” unvanını kullanamıyorlardı. Bu husus Türk devlet geleneğine göre, hanedan mensuplarının ülkenin yönetiminde sorumluluk alması prensibiyle ilgiliydi. Ancak melîklerden bazıları zaman içerisinde güçlerini arttırmaya çalışmışlardır³⁰⁴.

4.1. Ankara Melîki Muhiddin Mesud ile İmparator III. Aleksios Angelos Arasındaki Antlaşma (592/1196)

III. Aleksios Angelos (1195-1203) döneminde, Manuel Komnenos’un oğlu olduğu iddiasıyla Kilikya’da ortaya çıkan Aleksios adlı bir şahıs, Ankara Melîki Muhiddin Mesud’un da yardımını alarak Bizans topraklarına saldırdı³⁰⁵. İmparator, kendisine başkaldıran Düzmece Aleksios’u itaat altına alabilmek için Melîk Mesud ile anlaşma yapma girişiminde bulundu. Ancak Niketas’ın verdiği bilgiye göre, Mesud’un

³⁰² Niketas/Demirkent, (1180-1195), s. 167.

³⁰³ Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 96. İbn Bîbî’ye göre, Kutbeddin Melîkşâh’a Sivas ve Aksaray; Rükneddin Süleymanşâh’a Tokat ve havâlisi; Muhiddin Mesud’a Ankara merkez olmak üzere Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir bölgeleri; Sultanşâh (Nureddin Mahmud) Kayseri ve çevresindeki bölgeler; Muğîseddin Tuğrulşâh’a Elbistan; Mu’îzeddin Kayserşâh’a Malatya; Nasreddin Berkyârukşâh’a Niksar ve Koyluhisar; Nizâmeddin Argunşâh’a Amasya; Sancarşâh’a Ereğli; Arslanşâh’a Niğde; Gıyâseddin Keyhüsrev’e Uluborlu merkez olmak üzere Kütahya’ya kadar olan bölgeler taksim edilmişti. Nâsırüddin Hüseyin bin Muhammed bin Alî el-Ca’ferî er-Rugadî el-Münşî (İbn Bîbî), *el-Evâmirü l’-Alâiyye fi l-umûri l’-Alâiyye (Selçuknâme)*, trc. Mükrimin Halil Yinanç, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, s. 20. Ayrıca bkz. Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Yay. , Ankara 2006, s. 18.

³⁰⁴ Kaya, s. 19.

³⁰⁵ Cahen, s. 63.

haraç talebini kabul etmedi. Nitekim başlangıçta Melik Mesud'u pek önemsemeyen imparator, ona taviz vermenin devlet için hiç bir menfaat sağlamayacağını düşünmüştü. Bu yüzden taraflar arasındaki mücadele bir buçuk yıl boyunca devam etti³⁰⁶. Sonuçta Düzmece Aleksios, Mesud'un yardımları sayesinde Ereğli'nin (Dadybra) doğusundaki Devrek, Gerede (Krateia) ve Bolu'yu (Klaudiopolis) ele geçirdi³⁰⁷.

Bu durumda çaresiz kalan Aleksios Angelos, Balkanlar'daki savaş durumunu da göz önünde tutarak Melik Mesud'un evvelce yaptığı teklifi kabul edip onunla bir antlaşma imzaladı (592/1196)³⁰⁸. Nitekim Niketas'ın "Dadibra'nın düşüşünden önce istenilen parayı şimdi memnuniyetle vermeye razı oldu!"³⁰⁹ ifadesinden de anlaşıldığı gibi imparator, Düzmece Aleksios isyanındaki rolü nedeniyle Selçuklu melikinin gücünü artık göz ardı edemeyeceğini anlamış oldu.

Melik Mesud ile Bizans imparatoru arasında imzalanan bu antlaşmanın haraç hususu dışında bir maddesi belirtilmemekle birlikte, iki tarafın askerî yükümlülük konusunda da uzlaştıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Melik Mesud'un Bizans imparatoruna Ulahlarla savaş için yardımcı birlikler göndermesi bu hususu teyid eder³¹⁰. Böylelikle Bizans'ın Selçuklu melikine haraç vermeyi kabul etmekle birlikte, iki tarafın askerî yükümlülük hususunda uzlaştıkları anlaşılmaktadır.

4.2. Uluborlu (Borgulu) Meliki Gıyâseddin Keyhüsrev ile İmparator II. Isaakios Angelos Arasındaki Antlaşma (585/1189)

Bizans İmparatorluğu Alaşehir hâkimi Theodoros Mankaphas'ın II. Isaakios Angelos'a karşı isyan etmesi sebebiyle kargaşa içerisinde bulunuyordu. Asi komutanı cezalandırmak isteyen imparator Alaşehir üzerine yürüyüp şehri ele geçirdi. Bunun üzerine Mankaphas, yardım istemek amacıyla Uluborlu (Borgulu) Meliki Keyhüsrev'e sığındı. Bizans imparatoru ile arasının açılmasını istemeyen Keyhüsrev, Mankaphas'a doğrudan askerî kuvvet vermeyi kabul etmedi. Bununla birlikte Türkmenler arasında asker toplamasına izin vermek suretiyle dolaylı yünden ona destek verdi. Böylelikle Türkmenlerden sağladığı kuvvetlerle yeniden harekete geçen Mankaphas, Bizans'a ait

³⁰⁶ Niketas Khoniates, *Historia (1195-1206)*, trc. Işın Demirkent, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 26.

³⁰⁷ Niketas/Demirkent, (1195-1206), s. 26-28; Cahen, s. 63.

³⁰⁸ Niketas/Demirkent, (1195-1206), s. 28; Cahen, s. 63; Kılıç, "Yükselme Devri Selçuklu-Bizans İlişkileri", s. 622.

³⁰⁹ Niketas/Demirkent, (1195-1206), s. 28.

³¹⁰ Niketas/Demirkent, (1195-1206), s. 65; Cahen, s. 63; Kılıç, "Yükselme Devri Selçuklu-Bizans İlişkileri", s. 622.

Denizli ve Honaz civarına akınlar düzenledi. Bölgede büyük tahribat yaptıktan sonra Keyhüsrev'in yanına geri döndü³¹¹.

II.Isaakios, Mankaphas'ın Selçuklu melîkinin yanında olduğunu haber alınca, ona elçi ile hediyeler göndererek asinin kendisine teslim edilmesi halinde “Onu öldürmeyeceğini, hatta bedenine işkence yaptırıp sakatlamayacağını, sadece onu uzun süre hapis cezasında çarptıracağını” bildirdi. İmparatorun verdiği bu teminat üzerine, Keyhüsrev aralarındaki barışın sürdürülmesi arzusuyla antlaşma teklifini kabul etti³¹².

Ancak Mankaphas'ın Bizans'a iadesi, diğer melîkler tarafından adil olmayan, kazanç karşılığı yapılmış “alçakça bir hareket” olarak değerlendirilmişti. Hatta Niketas'ın belirttiğine göre, Keyhüsrev'e karşı silaha bile sarılmışlardı. Ancak Keyhüsrev, Mankaphas'a ihanet etmediğini ve Bizans İmparatorluğu ile mevcut antlaşma uyarınca onun hayatına dokunulmaması şartıyla teslim edildiğini söyleyerek kardeşlerini yatıştırdı³¹³.

Sonuç olarak Selçuklu melîkleri ile Bizans İmparatorluğu arasındaki siyâsî ilişkilerinin genel itibariyle yerel hâkimlerin isyan faaliyetleri çerçevesinde geliştiğini söylemek mümkündür. Bu süreçte Bizans imparatorları, asileri, Selçuklu yönetiminin desteğinden mahrum etmek için bu sınır komşularıyla diplomatik ilişkiler kurmak zorunda kalmışlardı. Bununla birlikte zaman zaman bu isyanlara destek veren melîklerin zamanla güç kazandıkları anlaşılmaktadır.

II. RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞAH DÖNEMİ (1196-1204)

1. III. Aleksios'un Türkiye Selçukluları'nın Tâbiyetine Girmesi (597/1201)

582 (1196) yılında I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatına son vererek Konya'da tahta çıkan II. Süleymanşah, ilk iş olarak Selçuklu birliğini sağlamaya çalıştı. Önce Argunşâh ve Berkyârûkşâh'a ait Amasya, Niksar ve Koyluhisar bölgelerini ilhâk etti. Elbistan meliki Tuğrulşâh da kendisine tâbi olmak yolu ile mevkiini muhafaza etti.

³¹¹ Niketas/Demirkent, (1180-1195), s. 204-206; Finlay, II, s. 295; Cahen, s.61-62; Turan, *Türkiye*, s. 262; Baykara, s. 10-11; Kaya, s. 22-23; Yusuf Ayönü, “Batı Anadolu’da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, XXVI, 42 (2007), s. 147-149.

³¹² Niketas/Demirkent, (1180-1195), s. 206; Finlay, II, s. 295; Cahen, s. 62; Turan, *Türkiye*, s. 262; Baykara, s. 11; Kaya, s. 23; Ayönü, “Batı Anadolu’da Bizanslı Yerel Hâkimlerin...”, s.149.

³¹³ Niketas/Demirkent, (1180-1195), s. 206; Ayönü, “Batı Anadolu’da Bizanslı Yerel Hâkimlerin...”, s.149-150.

Böylelikle Ankara meliki Mesud ile Malatya meliki Kayserşâh'a ait bölgeler hariç tüm Selçuklu Türkiye'si'ni idaresi altında birleştirdi³¹⁴.

Süleymanşâh'ın dâhili sorunlarla uğraşmasını fırsat bilen Bizans İmparatoru III. Aleksios, doğrudan doğruya Türkiye Selçukluları'na bir girişimde bulunmaya cesaret edememekle beraber, zâhiren, Giresun'da batan yük gemisi hakkında incelemelerde bulunmak; fakat hakikatte Samsun (Amisos) limanındaki gemileri yağmalamak amacıyla Konstantinos Frankopulos kumandasında altı gemiden müteşekkil bir filo gönderdi³¹⁵.

Böylece donanmasıyla Karadeniz'e açılan Konstantinos Frankopulos imparatorun emrine uygun olarak Karadeniz'de gördüğü tüm yük gemilerini yağmaladı. Hatta Bizans amirali kendisine verilen görevin sınırlarını aşarak İstanbul'a gidip gelen ticaret gemilerine de hücum etti. Bu olay sırasında sağ kalabilen Bizanslı tâcirler İstanbul'da patrike, papazlara ve III. Aleksios'a müracaat edip şikâyetle bulundularsa da bir netice elde edemediler. Bu yağmaya maruz kalan Selçuklu tâcirleri ise, Süleymanşâh'a başvurarak yardım istediler. Bunun üzerine sultan, Bizans imparatoruna elçi göndererek esirlerin serbest bırakılıp malları yağmalanan tüccarların zararının karşılanmasını ve yeni bir antlaşma yapılmasını talep etti³¹⁶.

Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde aralarında çıkan anlaşmazlık üzerine Menderes Nehri civarında uğradığı toprak kayıplarını da düşünen imparator, Selçuklular ile bir çatışmaya girmeyi göze alamadığından, olanlardan ötürü tüm mesuliyeti donanma komutanı Frankopulos'a yükleyerek bu eylemin bilgisi haricinde gerçekleştiğini söyleyerek antlaşma teklifini kabul etti. İmparator, yapılan muâhedeye göre, yıllık vergiden başka tâcirlerin kayıplarına karşılık 5.000 dirhem (50 mine) ödemeyi kabul etti (597/1201)³¹⁷.

Niketas'ın kaydına göre, bu antlaşmadan kısa bir süre sonra III. Aleksios, sultana suikast düzenlemesi için büyük ödüller vaat ederek bir Haşhaşî ile anlaştı. İmparator, Haşhaşî'ye kırmızı mürekkep ile yazılmış bir mektup vermiş ve onu

³¹⁴ Osman Turan, "Süleyman-şâh II", *İslâm Ansiklopedisi*, XI, s. 224.

³¹⁵ Niketas/Demirkent, (1195-1206), s. 92; Finlay, II, s. 302; O. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar (Metin, Tercüme ve Araştırmalar)*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 122; aynı müellif, "Süleyman-şâh II", s. 224; Kaya, s. 68.

³¹⁶ Niketas/Demirkent, (1195-1206), s. 92-93; Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, s.122-123; Kaya, s. 68.

³¹⁷ Niketas/Demirkent, (1195-1206), s. 93; Finlay, II, s. 303; Turan, *Türkiye*, s. 272; aynı müellif, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, s.123; aynı müellif, "Süleyman-şâh II", s. 224; Kaya, s. 68-69.

Süleymanşah'ı öldürmek için göndermişti. Ancak suikastçı amacına ulaşamadan yakalandı ve üzerindeki mektup ele geçirildi. Yapılan soruşturma sonucunda suikastçının tüm plânını itiraf etmesi üzerine, Bizans İmparatorluğu ile yapılan antlaşma bozulmuş oldu. Nitekim bundan sonra Bizans toprakları yeniden Selçuklu saldırılarına maruz kalacaktır³¹⁸. Bu sırada Milas bölgesinde (Güneybatı Anadolu) patlak veren Mikhail Angelos isyanı, Bizans imparatorunu cezalandırmak isteyen Süleymanşah'a uygun fırsat verdi. Selçuklu sultanı âsiyi himaye etmekten başka ona verdiği yardımcı kuvvetlerle Menderes nehri boyunca uzanan Bizans şehirlerini istilâ ettirdi³¹⁹. Böylece Niketas'ın ifadesiyle "İmparator'dan nefret eden"³²⁰ Selçuklu sultanının desteğiyle Bizans topraklarında büyük tahribat yapan asi tahsildar, imparatorun eyaletleri üzerinde otoritesinin zayıflığını bir kez daha göstermiş oldu.

III. İZZEDDİN KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (1204-1205)

1. İznik İmparatoru I. Theodoros Laskaris Dönemi İlk Selçuklu-Bizans Antlaşması (600/1204)

II. Kılıç Arslan'ın oğulları arasında en seçkinlerinden biri olan II. Süleymanşah hem Selçuklu ülkesinin birliğini hem de sınırların güvenliğini sağlamakta önemli bir merhale katetmişti. Fakat Gürcistan üzerine yeni bir sefer hazırlığında iken aniden vefat etti (600/1204). Sultanın ölümünün ardından Selçuklu ülkesinde yeni bir taht mücadelesi meydana geldi³²¹. Süleymanşah'ın hizmetinde olan Nuh Alp, Tüz Bey ve diğer önde gelen emîrlere sultanın henüz küçük yaştaki oğlu III. Kılıç Arslan'ı Selçuklu tahtına çıkarttılar³²². III. Kılıç Arslan kısa süren bu saltanatı sırasında Bizans İmparatorluğu ile fazla bir münasebet olmadığı görülmektedir. Esasen bu dönemde İstanbul'un Latinler tarafından işgalinden sonra Bizans İmparatorluğu İznik, Trabzon ve Epiros'da kurulan yeni iktidarlar tarafından temsil edilmekteydi³²³. Dolayısıyla henüz kuruluş aşamasında olan İznik İmparatorluğu³²⁴ kendi varlığı için büyük bir tehdit

³¹⁸ Niketas/Demirkent, (1195-1206), s. 93-94.

³¹⁹ Niketas/Demirkent, (1195-1206), s. 94; Turan, *Türkiye*, s. 272.

³²⁰ Niketas/Demirkent, (1195-1206), s. 94.

³²¹ Baykara, s. 26-27.

³²² Turan, *Türkiye*, s. 288; Baykara, s. 27.

³²³ İstanbul'un Haçlılar tarafından zaptından sonra, Bizans İmparatorluğu'nu temsilen eski imparator III. Aleksios'un damatlarından Theodoros Laskaris İznik'te; Aleksios'un kuzeni Mikhael Angelos Epiros'da; Komnenoslar soyundan son imparator Andronikos'un torunları Aleksios ve David de Trabzon'da Rum devleti kurdular. Bkz. Georgios Akropolites, *Vekâyinâme*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 7-8.

³²⁴ I. Laskaris'in başkenti İznik'in Bizans İmparatorluğu'nun işgalinden sonra bir sığınak görevi üstlendiği, sürgündeki İstanbul patrikliğinin merkezi olduğu ve imparatorların tac giyme törenlerinin yapıldığı bir şehir olması dolayısıyla yeni kurulan bu devletin "İznik İmparatorluğu" olarak adlandırılması yanlış olmaz. Bkz. Ayönü, *Selçuklu-Bizans Münasebetleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 124.

oluşturan İstanbul'daki Latin krallığı ile olan mücadelesinde Selçuklular ile barış içinde olmak zorundaydı. Bu sebeple Laskaris (1204-1222), III. Kılıç Arslan'ın tahta geçmesinden sonra ilk iş olarak bir muâhede imzalamak suretiyle Selçuklulara bağlılığını yeminle teyid etti³²⁵. Böylece İznik İmparatorluğu tâbiiyet şartları gereği Selçuklulara vergi vermeyi kabul etmiş oluyordu. Bu husus, aynı zamanda III. Aleksios döneminde kabul edilen tâbiiyetin Laskaris ile yinelendiğini göstermektedir.

IV. I. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİ (1205-1211)

1. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Konya'ya Dönüşü ve Laskaris ile Yaptığı Antlaşma (601/1205)

Çocuk yaştaki III. Kılıç Arslan'ın Selçuklu tahtına çıkmasını devletin aleyhinde bir durum olarak değerlendiren Yağıbasan'ın oğulları Danişmendli Muzaffereddin Mahmud, Zaireddin İli ve Bedreddin Yusuf ile diğer bazı beyler harekete geçti. II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra I. Keyhüsrev'in hizmetine giren bu beyler onu yeniden tahta çıkarmak istiyorlardı. Bunun için önemli bir Selçuklu beyi Mübarizüddin Ertokuş başta olmak üzere etraftaki diğer beyler ile anlaşıp ortak bir kararda birleştiler. I. Keyhüsrev lehine gelişen bu durumu ona bildirmek için, daha önce I. Keyhüsrev'in hizmetinde bulunmuş olan Hâcib Zekeriya'yı görevlendirdiler³²⁶.

Böylece yola çıkan Hâcib Zekeriya, birçok maceradan sonra kayınpederi Manuel Mavrozomes'in yanında bulunan I. Keyhüsrev'in huzuruna çıktı. Hâcib Zekeriya, ülkesindeki durumu I. Keyhüsrev'e anlatarak başta Yağıbasanoğulları olmak üzere diğer Uc beylerinin kendisini tahta çıkarmak için gönderdikleri ahidnâmeleri ona takdim etti. I. Keyhüsrev, kayınpederi Mavrozomes'in görüş ve desteğini de aldıktan sonra Konya'ya doğru hareket etti. Ancak İznik'e varınca bu bölgenin hâkimi I. Laskaris, yeni sultan III. Kılıç Arslan ile antlaşma yaptığını ve dolayısıyla bunu ihlâl edemeyeceğini belirterek I. Keyhüsrev'in kendi topraklarından çıkışına engel olmak istedi³²⁷.

Bu durumda taraflar arasında birkaç gün süren görüşmelerin ardından geçiş izninin verilmesi karşılığında; Selçuklular'ın daha önce Bizans'tan almış oldukları Honas, Lâdik (Denizli) ve Konya sınırına kadar uzanan şehir ve kalelerin Laskaris'e

³²⁵ İbn Bîbî, s. 32; Turan, *Türkiye*, s. 288.

³²⁶ V. Gordlevski, s. 51; Baykara, s. 27; Kaya, s. 112.

³²⁷ İbn Bîbî, s. 32-33; Kaya, s. 113-114; Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin...", s. 146.

terk edilmesi kararlaştırıldı. Buna ilave olarak, I. Keyhüsrev'in tahta geçip bu şartları sağlamasına kadar şehzâdeler İzzeddin Keykavus ve Alâeddin Keykubad da Hâcib Zekeriya ile birlikte Laskaris'in yanında rehin kalacaklardı³²⁸.

Bu antlaşmayı müteakip yoluna devam eden I. Keyhüsrev, maiyeti ve Mavrozomes'in yakınları ile birlikte Uluborlu'ya vardı. I. Keyhüsrev Türkmenler arasında asker toplama işiyle meşgulken Hâcib Zekeriya, Laskaris'in bazı adamlarıyla gizlice anlaşarak şehzâdeleri kaçırmış ve I. Keyhüsrev'e haber göndererek şehzadelerle birlikte yola çıktıklarını ve dolayısıyla söz konusu antlaşmaya uyma zorunluluğunun ortadan kalktığını bildirdi. Böylece önemli bir yükümlülükten kurtulan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, ordusuyla birlikte Uluborlu'dan hareketle Konya üzerine yürüdü. Bir süre I. Keyhüsrev'e direnen Konya halkı, III. Kılıç Arslan'a iyi davranması şartıyla şehrin kapılarını ona açtılar. Böylece I. Keyhüsrev, yaklaşık 9 yıllık bir ayrılıktan sonra, yeniden tahtına kavuştu (601/1205)³²⁹.

2. Keyhüsrev ile Laskaris Arasındaki Dostluk Antlaşması (602/1206)

Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev ikinci defa tahta oturduğunda devletin durumu, babası Kılıç Arslan'ın memleketi taksim ettiği devre nispeten daha güçlüydü; siyasî birlik II. Süleymanşah tarafından büyük oranda sağlanmıştı. Anadolu'daki siyasî durum ise oldukça karışıktı. İznik İmparatorluğu İstanbul'daki Latin İmparatorluğu ile Selçuklular arasında tampon bir devlet konumundaydı. Haçlı kumandanlardan Louis payına düşen İznik ve Bithynia³³⁰ dukağını işgale girişirken İzmit'ten öteye geçememişti. Böylece fiili olarak İznik'te hüküm süren Laskaris, 602 (1206) yılında imparatorluğunu ilan etti. Ancak Laskaris hem Latinlere, hem de Karadeniz sahili boyunca batıya doğru ilerleyen Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı topraklarını müdafaa etmek zorunda kalacaktı³³¹. Dolayısıyla bu rakipleri ile mücadelesinde başarıya ulaşmak için Selçuklu sultanı ile antlaşma yapma ihtiyacı duydu. Bu sebeple 602 (1206) yılı başlarında I. Keyhüsrev ile Laskaris arasında dostluk antlaşması yapıldı³³². Niketas'ın belirttiğine göre, İznik imparatoru bu antlaşma ile Manuel

³²⁸ İbn Bîbî, s. 33; Cahen, s. 63; Baykara, s. 28; Kaya, s. 114.

³²⁹ Turan, *Türkiye*, s. 296-297; Kaya, s. 114-117.

³³⁰ Günümüzde İstanbul'un tüm Anadolu yakasını; Kocaeli, Adapazarı ve Bolu'nun tümünü; Zonguldak ilinin batı yarısını; Bilecik ve Bursa'nın daha çok kuzey kesimini kapsıyordu. Bkz. Sevin, s. 29.

³³¹ Turan, *Türkiye*, s. 297-301; Ostrogorsky, s. 393-395.

³³² Niketas/Demirkent, (1195-1206), s. 226; Akropolites, s. 27; Turan, *Türkiye*, s. 301; Alexis G.C. Savvides, *Byzantium in the Near East: Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor, the Armenians of Cilicia and the Mongols A.D. C. 1192-1237*, Selanik 1981, s. 58; Baykara, s. 33; Kaya, s. 123; İbrahim Tellioglu,

Mavrozomes'in Phrygia bölgesi³³³ ve çevresindeki hâkimiyetini yeniden tanımak zorunda kaldı³³⁴. Dönemin kaynaklarında antlaşmanın içeriğine dair bu hususun dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak İbn Bîbî, I. Keyhüsrev'in Alaşehir savaşı öncesi hazırlıklarını açıklarken, bu sırada İznik imparatorunun Selçuklulara haraç verdiği hususuna da değinir³³⁵. Bu durumda 1206 Antlaşması'nın İznik İmparatorluğu'nun tâbiyeti noktasında Selçuklular'ın üstünlüğünü pekiştirdiği gibi, her iki tarafın rakipleri ile rahat bir şekilde mücadele edebilmelerini temin eden bir saldırmazlık antlaşması olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim her iki tarafın da yararına olan bu antlaşma sâyesinde Laskaris, Bizans İmparatorluğu'nun mirasına talip Komnenoslar'dan Sinop hâkimi David'in ordusunu mağlûp ederken; sultan da Trabzon hâkimi Aleksios'a (1204-1222) karşı bir zafer kazanmıştır³³⁶.

Aleksios'un Karadeniz sahillerinde genişleme siyaseti, İznik İmparatorluğu için olduğu kadar Türkiye Selçuklu Devleti için de tehlikeli bir durumdu. Çünkü Asya'dan gelip Karadeniz yolu ile Avrupa'ya ulaşan uluslararası transit ticaret yolları tehlike altına girmiş oluyordu. Ayrıca Sabbas adlı Bizanslı bir vâli ile Aleksios'un Samsun'un hâkimiyeti için yaptıkları mücadeleler bölgedeki ticarî faaliyetleri neredeyse durma noktasına getirmişti. Bu sebeple I. Keyhüsrev, Trabzon Komnenosları'na karşı harekete geçti. Samsun ve çevresi Selçuklu sınırlarına dâhil oldu (602/1206)³³⁷.

3. İznik İmparatorluğu ile İlişkilerin Bozulması ve Alaşehir Savaşı (607/1211)

I. Keyhüsrev'in Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında ve Ermeniler aleyhinde kazandığı zaferler Laskaris'i endişelendirdi. İznik imparatoru, İstanbul'daki Lâtinler ve Karadeniz sâhillerindeki Komnenoslara karşı Anadolu'da Selçuklular ve Balkanlar'da da Bulgar ve Kumanlar ile antlaşma yapmıştı. Laskaris her iki tehlikeyi de bertaraf edince bu sefer de Selçuklular'ın inkişafını kendisi için yeni bir tehdit olarak görmeye

Komnenosların Karadeniz Hâkimiyeti Trabzon Rum Devleti (1204-1461), Serander Yayınları, Trabzon 2009, s. 29.

³³³ Phrygia bölgesi günümüzde, yaklaşık olarak Ankara, Afyonkarahisar ve Eskişehir illerinin tamamını; Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzey, Kütahya ilinin ise batı bölümünü kapsıyordu. Bkz. Sevin, s. 193.

³³⁴ Niketas/Demirkent, (1195-1206), s. 226. Theodoros Laskaris'in Komnenoslar'dan sonra en büyük rakibi olan Manuel Mavrozomes, I. Keyhüsrev'in Selçuklu tahtına oturmasından sonra Phrygia bölgesindeki hâkimiyetini daha da kuvvetlendirdi. Türkmenler ve I. Keyhüsrev'in kendisine gönderdiği yardımcı birliklerle Menderes havzasına akınlar düzenledi. Bunun üzerine Mavrozomes'in faaliyetlerine son vermek için harekete geçen Laskaris, 1205 yılında onu mağlûp etti. Mavrozomes'in emrindeki Türk birliklerinin pek çoğu kılıçtan geçirildi. Böylece Mavrozomes'in Phrygia bölgesindeki hâkimiyetine son verilmiş oldu. Bkz. Niketas/Demirkent, (1195-1206), s. 210-211; Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin...", s. 146.

³³⁵ İbn Bîbî, s. 38.

³³⁶ Turan, *Türkiye*, s. 301; Tellioglu, s. 29-30; Ayönü, *Selçuklu-Bizans Münasebetleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 132.

³³⁷ Kaya, s. 123-124; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, TTK Yay. , Ankara 2009, s. 8.

başladı. Aynı şekilde I. Keyhüsrev de İznik İmparatorluğu'nun kuvvetlenmesini istemiyordu³³⁸. Netice itibariyle iki taraf da birbirlerinin aleyhinde ittifaklar kurma yoluna gittiler. I. Keyhüsrev, İstanbul'daki Latin Kralı Henry ile gizli bir ittifak kurarken; Laskaris de Kilikya Ermeni Kralı II. Leon ile antlaşma yaptı³³⁹. Böylece iki tarafın öncelikli sorunlarını çözmek gayesiyle imzalamış oldukları antlaşmanın uzun süreli olamayacağı anlaşılmış oldu.

I. Keyhüsrev'i İstanbul'da misafir eden, fakat Haçlı işgali sonrasında tahtını kaybeden III. Aleksios'un Selçuklu Devleti'ne sığınmasıyla I. Keyhüsrev ile Laskaris arasındaki gerginlik son noktaya geldi (606/1210). I. Keyhüsrev'in Antalya'da bulunduğu sırada onun huzuruna çıkan III. Aleksios tahtını ele geçirmek için sultandan yardım istedi. Böylece Selçuklu sultanı, İznik imparatoruna karşı, Bizans'ın iç işlerine karışma imkânını buldu³⁴⁰.

Sultan I. Keyhüsrev İznik imparatoruna gönderdiği mektupta, tahtın III. Aleksios'a devredilmesini, aksi takdirde silâh kuvveti ile bu işi icra edeceğini bildiriyordu. Sultan bu isteğin reddedilmesi üzerine, III. Aleksios'u da yanına alarak Laskaris'in üzerine yürüdü. Menderes vâdisindeki Antakya'da (Antioehia) meydana gelen savaşta ilk başlarda Bizans ordusu büyük zayıflık vermesine rağmen savaşı Laskaris kazandı. I. Keyhüsrev şehit, eski imparator Aleksios ise esir düştü (26 Zilhicce 607/10 Haziran 1211)³⁴¹.

4. İzzeddin Keykâvus Dönemi Selçuklu-Bizans Barışının Yeniden Sağlanması (608/1212)

Alaşehir savaşı, XIII. yüzyılın ilk yarısında Selçuklu-Bizans ilişkilerini belirlemiştir. Bu savaşın Selçuklu sultanının şehâdeti ile sonuçlanması, Bizanslılar açısından beklenilmeyen bir hadise olarak büyük bir şaşkınlık yaratmıştı. Zira sultanın ölümü ve Selçuklu ordusunu hezimetine rağmen, zafer, İznik imparatoruna maddî ve siyasî bakımdan hiç bir şey kazandırmadı. Hatta yeni sultanın intikam almasına mani olmak için ilk barış teklifi İznik imparatorundan gelmiştir³⁴². Zira Laskaris, Selçuklular

³³⁸ Turan, *Türkiye*, s. 310.

³³⁹ Ostrogorsky, s. 396-397; Baykara, s. 40; Kaya, s. 137; Julian Chrysostomides, "II. Yüzyıldan 15. Yüzyıla Kadar Bizans İmparatorluğu", *Türkiye Tarihi (1071-1453)*, I, trc. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 43.

³⁴⁰ Ostrogorsky, s. 397; Baykara, s. 40.

³⁴¹ Cahen, s. 68-69; Turan, *Türkiye*, s. 311; Savvides, s. 100-104; Ostrogorsky, s. 397; Baykara, s.41-43; Kaya, s.141-153; Kaymaz, s. 9; Kılıç, "Yükselme Devri Selçuklu-Bizans İlişkileri", s. 623.

³⁴² İbn Bîbî, s.45; Kaymaz, s. 9.

ile eski dostâne ilişkileri yeniden kurup, İstanbul'daki Latin krallığı ile uğraşmayı daha öncelikli görmekteydi³⁴³.

İznik imparatoru İzzeddin Keykâvus'un tahta geçtiğini haberini alır almaz devletin ileri gelenleriyle bir araya gelerek I. Keyhüsrev'in şehâdetinden dolayı yapılan hatanın nasıl telafi edileceğini müzakere etti. Bu müzakere sonunda savaş sırasında esir düşmüş olan Emîr Seyfeddin Ay-aba'nın salıverilerek, onun bir elçilik heyetiyle birlikte Konya'ya gönderilmesi ve bu suretle yeni sultanın intikam hissinin önüne geçilebileceği neticesine varıldı. Bu teklifi kabul eden Laskaris, Seyfeddin Ay-aba'yı elçilik heyetinin yanına katarak kıymetli hediyelerle birlikte Konya'ya gönderdi (608/1212). Seyfeddin Ay-aba esareti süresince iyi muamele gördüğü için barışın temininde büyük gayret gösterecektir. Nitekim İbn Bîbî'nin naklettiğine göre, Bizans elçilik heyetinden evvel sultanın huzuruna kabul edilen Seyfeddin Ay-aba, "Bizans elçisinin birçok hediyelerle birlikte gelmekte olduğunu ihbâr ve Bizanslıların eski kabahatlerinin şimdilik affedilmesini istirham etti"³⁴⁴.

İzzeddin Keykâvus'un tahta geçtiği zamandan beri ona rakip olan Alâeddin Keykûbâd, Selçuklu tahtını ele geçirme düşüncesinden vazgeçmemiş, Ankara kalesinde fırsat kollamaktaydı. Bunun yanı sıra Ereğli ve Lârende Ermeniler tarafından işgal edilmişti. Selçuklu sultanı bu sorunlarla uğraşmayı daha öncelikli gördüğü için Laskaris'in barış teklifini müsait karşıladı³⁴⁵. Bizans elçisinin getirdiği mektupları ve hediyeleri kabul etti. Sultan bu görüşmeyi müteakip kendisine gelen hediyelerin iki misli kadarını kendi hazinesinden tertip ederek hazırladığı muahede-nâme ile birlikte Laskaris'e teslim etmek üzere Seyfeddin Ay-aba'yı görevlendirdi³⁴⁶.

Misafir heyetle birlikte Konya'dan yola çıkan Seyfeddin Ay-aba, İznik İmparatorluğu topraklarına vasıl olunca imparator tarafından hürmetle karşılandı. Laskaris, sultan tarafından gönderilen antlaşma metnini imzaladı. İbn Bîbî, antlaşma metninde yer alan hususlardan söz etmemesine rağmen, daha sonra nakledilen kayıtlar dikkate alındığında; şehid sultanın nâ'sının nakli ve tazminat gibi şartların kabul edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim sultanın nâ'sı Bizans askerlerinin refakatinde Konya'ya nakledildiği gibi, İzzeddin Keykâvus'a sunulmak üzere 20.000 dinar da

³⁴³ Turan, *Türkiye*, s. 321; Kılıç, "Yükselme Devri Selçuklu-Bizans İlişkileri", s. 624.

³⁴⁴ İbn Bîbî, s.45.

³⁴⁵ Turan, *Türkiye*, s. 321.

³⁴⁶ İbn Bîbî, s. 46.

gönderilmişti. Sultan, Laskaris tarafından gönderilen bu paraya 30.000 dinar daha ilave ederek, babasının ruhunu ta'ziz için hayır işlerine harcadı³⁴⁷.

Bizanslı tarihçi Akropolites, Laskaris'in gerçekte galip değil mağlûp olduğunu, az sayıda askeri kaldığı ve tam yenileceği sırada sultanın beklenmedik bir şekilde ölümünün savaşın seyrini değiştirdiğini belirtir. Bununla birlikte müellif, İbn Bîbî'den farklı olarak "Müslümanlar, Rumlarla çığnenmeyecek bir barış andlaşması yaptılar ve imparator [doğu yanını güvenceye bağlayarak] o cepheyi kapattı"³⁴⁸ diyerek mevcut sınırlara karşılıklı saygı gösterme hususuna da değinir. Ancak Ramsay, "Lâdik'in Selçuklulara bırakıldığını ve Menderes Nehri kıyısındaki Tripolis'in iki devlet arasında sınır kabul edildiğini" söyleyerek sınır tespiti konusunda daha ayrıntılı bilgi verir³⁴⁹. Bu suretle Bizanslılar için doğu ve güney sınırlarının güvenliğinin temin edildiği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte daha sonraki dönemler için mevcut kayıtlar İznik İmparatorluğu'nun Selçuklulara tâbi olduğu hususunu belirtmektedir. Fransız keşiş Simon de Saint Quentin, İznik İmparatoru III. İoannes Vatatzes'i (1222-1254) II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Selçuklulara tâbi olan hükümdarlar arasında saymaktadır. Vatatzes bu tâbiyet şartları gereği ihtiyaç halinde yardımcı kuvvet olarak 1200 asker (400 mızraklı) göndermekteydi³⁵⁰.

Ancak Moğol istilâsı ve Köseadağ yenilgisi Konya-İznik arasındaki ilişkilere farklı bir boyut kazandırdı. Bu ağır mağlûbiyet sonrasında söz konusu tâbiyetin mahiyetini kaybettiği anlaşılmaktadır. Akropolites'in ifadesine göre, II. Gıyaseddin Keyhüsrev III. İoannes Vatatzes'e gönderdiği elçi ile imparatoru Moğol baskısı karşısında işbirliği yapmayı teklif etti. Sultana göre, "Eğer Müslümanlar, Takharioslar/Moğollar tarafından felâkete uğratılırlarsa, bunlar [Moğollar] karşılarında engel bulunmaksızın Rum arazisine saldırıya geçebilirlerdi". Selçuklu sultanı ile aynı endişeyi yaşayan imparator bu teklifi uygun bularak Moğollara karşı kuvvetlerini Selçuklular ile

³⁴⁷ İbn Bîbî, s. 46; Turan, *Türkiye*, s. 322; Kaya, s. 156.

³⁴⁸ Akropolites/Umar, s. 30.

³⁴⁹ W. Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, I, Oxford 1895, s. 24.

³⁵⁰ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245 – 1248)*, trc. Erendiz Özbayoğlu, Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, Alanya 2006, s. 51.

birleştirmeyi kabul etti. Menderes havâlisinde bir araya gelen iki hükümdar daha önce elçiler aracılığıyla kabul edilmiş olan ittifak antlaşmasını teyid ettiler (641/1243)³⁵¹.

Fakat Büyük Okyanus'tan Orta Avrupa'ya kadar yayılan Moğol istilâsı karşısında Anadolu'nun küçük devletleri ciddi bir direniş gösteremezdi. Moğollar tarafından imha edilircesine mağlûp edilen Trabzon Rum İmparatoru Moğollara tâbi olduğu gibi, Türkiye Selçukluları da haraç ödeme yükümlülüğünü üzerine aldı. İznik imparatorluğuna ise dokunulmadı. Hatta doğu komşularının zayıf düşmesiyle kazançlı bile çıktı denilebilir³⁵².

³⁵¹ Akropolites/Umar, s.75-76. Ayrıca bkz. Alice Gardner, *The Lascarids of Nicaea: the Story of an Empire in Exile*, Amsterdam 1964, s. 181-182; Ostogorsky, s. 406; Turan, *Türkiye*, s. 467.

³⁵² Ostogorsky, s. 406.

SONUÇ

XI. yüzyılın ortalarında başlayan Selçuklu-Bizans ilişkileri 1212 yılına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Daha önce Bizans hâkimiyetinde olan bir coğrafya önce Büyük Selçuklular daha sonra da Türkiye Selçukluları tarafından yürütülen fetih politikasıyla önemli ölçüde Türk yurduna dönüştürüldü.

Türk ilerleyişini durdurmak amacıyla bizzât sefere çıkan Bizans imparatoru Romanos Diogenes, Sultan Alp Arslan tarafından mağlûp ve esir edildi. Bu zafer ile Türklerin Anadolu'daki varlığı tescil edilmiş oldu. Zira Diogenes Alp Arslan'la imzaladığı antlaşma ile Doğu Anadolu'nun Türklere ait olduğunu kabul etmişti. Böylece Selçuklular'ın bu bölgedeki egemenlik hakları siyasal bir zemin kazandığı gibi; Bizans İmparatorluğu yapılan antlaşma sonucunda, uygulanamasa bile Selçuklulara tâbî bir devlet durumuna düşüyordu. Nitekim imparatorun tahttan indirilmesi üzerine Alp Arslan'ın emriyle Türk akınları daha kalıcı hale gelerek devam etmiştir. Bu süreç, çok kısa bir zaman içerisinde merkezi İznik olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla neticelenerek bir ivme kazandı.

Bizans'ın sınır komşusu olan Süleymanşah kısa zamanda Bizans siyasetinde etkin bir rol oynamaya başlamış; bu siyasetin bir sonucu olarak Nikephoros Botaneiates'e sağladığı yardımla Selçuklular'ın Batı Anadolu ve Marmara'nın güneyine güvenle yerleşmelerinin önü açılmış oldu.

İmparator Aleksios Komnenos tahta geçtiğinde (1081), Türkler İstanbul yakınlarına kadar yayılmış bulunuyorlardı. Aynı dönemde Sicilya'dan harekete geçen Robert Guiskard tehlikesi, imparatoru doğu sınırını güvence altına almak mecburiyetinde bıraktı. Bu maksatla yapılan Drakon Çayı Antlaşması'yla iki devlet arasında adı geçen çay sınır kabul ediliyordu. Bu anlaşma ile Türkiye Selçuklularının Drakon Çayı'nın doğusunda kalan topraklar üzerindeki fiili varlığı hukukî olarak da tanınmış oluyordu.

Süleymanşah'ın oğlu I. Kılıç Arslan 1092 yılında İznik'e gelerek yönetimi ele almış; bu sırada Aleksios Komnenos'un Selçuklu topraklarına yönelik saldırılarının yoğunlaşması nedeniyle Selçuklu-Bizans ilişkileri gergin bir döneme girmişti. Fakat Çaka Bey'in Bizans için büyük bir tehdit oluşturduğunu gören imparator, Selçuklu politikasını revize ederek Kılıç Arslan ile işbirliği yapma ihtiyacı duydu. Ancak çok

geçmeden Haçlı Seferi ordularının Anadolu'ya girmesi; Bizans ve Haçlı kuvvetlerinin İznik'i kuşatması iki taraf arasındaki ilişkilerin yeniden bozulmasına yol açtı. Bizans yönetimi, bu Haçlı kuvvetleri sayesinde İznik'i geri almış; Türkleri kıyı bölgelerinden uzaklaştırmayı başarmıştı.

Selçuklular'ın Bizans aleyhine Küçük Menderes, Sakarya vâdilerine ve İznik yakınlarına kadar yayılmaları üzerine harekete geçen Manuel Komnenos'un Türk ilerleyişini durdurmak üzere 1146 yılında Konya üzerine düzenlediği sefer ve kuşatma bir netice alınmadan sona erdirildi. Haçlı Seferi ordularının yaklaşmakta olduğunu haber alan imparator, Sultan Mesud'un barış teklifini kabul etti. Böylece iki hükümdar ortak düşmana karşı anlaşmış ve serbest kalmış oldular.

II. Kılıç Arslan'ın tahta geçmesine kadar bu anlaşma çerçevesinde yürüdüğü anlaşılan Selçuklu-Bizans ilişkileri, Kılıç Arslan'ın tahta çıkışıyla yeniden bozuldu. İmparator Kılıç Arslan'ın Anadolu'da birliği sağlamaya yönelik faaliyetlerinden rahatsız olduğu için ona karşı bir ittifak oluşturdu. Kılıç Arslan'ın imparator nezdindeki barış girişimi ancak 1162'de sonuçlanmıştır. Kılıç Arslan bu anlaşma çerçevesinde imparatorundan aldığı yardımlarla Anadolu'daki rakiplerini bertaraf etme fırsatını buldu ve böylece Anadolu'da Selçuklu üstünlüğü yeniden kurulmuş oldu.

Kılıç Arslan'ın Anadolu'da rakipsiz güç olarak ön plana çıkması ve buna bağlı olarak Bizans topraklarında Türkmen akınlarının yeniden hız kazanması Selçuklu-Bizans ilişkilerinde yeni bir gerginliğe yol açtı. Şartların değişmesine paralel olarak antlaşmaya uyma zorunluluğunun da ihmal edilebileceği ortaya çıkmıştı. Manuel Komnenos, antlaşmayı ihlal etmekle suçladığı Selçukluları cezalandırmak için 1176 baharında Anadolu'ya geçti. Ancak Myriokephalon civarında büyük bir hezimete uğradı. Zaferin büyüklüğüne rağmen Selçuklular için yeni bir toprak kazancı olmadı. Selçuklu sultanı Dorylaion ve Sublaion kalelerinin yıktırılmasını yeterli bulmuştu. Hatta imparatorun bu şartları tam olarak yerine getirmemesine rağmen sultan batıda büyük bir harekâta girişmemiştir. Çünkü Kılıç Arslan Anadolu'nun iç bölgelerindeki birliği korumayı ve doğuda ve güneydeki komşularıyla ilişkilerde etkin rol oynamayı yeğlemekteydi.

Manuel Komnenos'un 1180 yılında ölümünden 1204 yılında İstanbul'un IV. Haçlı Seferi ordularınca işgaline kadar geçen süre boyunca Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu karışıklıklar ve buna bağlı olarak Anadolu eyaletleri üzerindeki

hâkimiyetinin azalmasının bir neticesi olarak Selçuklu egemenliğinin yayıldığı görülmektedir. Nitekim Uluborlu, Kütahya ve Eskişehir tekrar Selçuklular'ın ellerine geçtiği Türk fetihleri Denizli civarına kadar ulaşmış bulunuyordu.

1204 yılında Haçlı kuvvetleri tarafından İstanbul'un işgal edilmesi sonucunda Latin İmparatorluğu kuruldu. Bunun üzerine İstanbul'dan kaçmayı başarabilen Bizans soyluları İznik, Trabzon ve Epiros'da kurdukları devletlerle Bizans'ı ihya etmeye çalıştılar. Bu devletler içerisinde en önemlisi 1261 yılında İstanbul'daki Latin işgaline son verecek olan İznik İmparatorluğu idi.

II. Süleymanşah'ın 1204 yılında ölümü üzerine I. Gıyâseddin Keyhüsrev tahta geçti. İznik İmparatoru Laskaris ile Keyhüsrev arasındaki ilişkiler başlangıçta dostça idi. Rakiplerine karşı serbest olmak isteyen iki hükümdar arasında 1206 yılında dostluk antlaşması imzalanmıştı. Keyhüsrev'i İstanbul'da misafir eden III. Aleksios Angelos'un 1211 yılında sultanın yanına gelerek İznik tahtını ele geçirmek için ondan yardım istemesi iyi ilişkileri sekteye uğrattı. Böylece İznik Rum-Selçuklu ilişkileri savaşın eşiğine geldi. Selçuklu ve İznik orduları arasında meydana gelen Alaşehir Savaşı'nda Keyhüsrev şehit düştü. Keyhüsrev'in şehâdetinden sonra Selçuklu tahtına oturan I. İzzeddin Keykavus İznik imparatorundan gelen anlaşma teklifini kabul etti. Böylece 1212 yılında sağlanan bu barış uzun yıllar geçerliliğini korudu.

KAYNAKÇA

Ali b. Muhammed b. Esîr, *İslâm Tarihi (el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi)*, trc. Abdülkerim Özaydın, IX-X-XI, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.

Altan, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, TTK Yay. , Ankara 2003.

_____, “Myriocephalon (Karamıkbeli) Savaşı’nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri”, *Türkler*, VI (2002), s. 630-634.

Anna Kommena, *Alexiad (Malazgirt’in Sonrası)*, trc. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.

Anonim Süryani, İng. trc. A. S. Tritton and H. A. R. Gibb, JRAS, II. Kısım, 1933.

A history of the crusades: the later crusades, II, ed. Kenneth M. Setton vd. , The University of Wisconsin, 1969.

Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi (Selçuknâme), trc. Feridun Nâfiz Uzluk, Ankara 1952.

Aristakes (Aristgués de Lasdiverd), *Historie d’Armenie*, Fr. trc. F. Prud’homme, Paris 1864.

Ayönü, Yusuf, *Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116-1308)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2007.

_____, “Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25 (2009), s.53-69.

_____, “Batı Anadolu’da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, XXVI, 42 (2007), s.141-154.

_____, “İzmir’de Türk Hâkimiyetinin Başlaması”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IX, 1 (2009), s.1-8.

_____, “Selçuklu-Bizans İlişkileri”, *Türkler*, VI (2002), s. 598-617.

Ebû Abdullah Muhammed el-Azîmi, *Azîmî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler: H.430-538)*, trc. Ali Sevim, TTK Yay. , Ankara 1988.

Baskıcı, M. Murat, *Bizans Döneminde Anadolu (İktisadi ve Sosyal Yapı)*, Phoenix Yayınları, Ankara 2009.

Baykara, Tuncer, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211)*, TTK Yay. , Ankara 1997.

Baştav, Şerif, “Malazgirt Meydan Muharebesi ve Romen Diojen”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 47 (1971), s. 28-41.

Bezer, Gülay Öğün, “Türkiye Selçukluları’nın Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferinin Bunun Üzerindeki Etkileri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12 (Eylül 2002), s.79-113.

Bodmer, Jean-Pierre, “Selçuklular Anadolu’da”, *Cogito (Selçuklular)*, 29 (2001), s. 33-47.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, trc. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

_____, “Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi (XI. yüzyılın İkinci Yarısı)”, trc. Y. Yücel- B. Yediyıldız, *Belleten*, 201 (1988), s. 1375-1431.

_____, “İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı”, trc. Zeynep Kerman, *Türkiyat Mecmuası*, XVII (1972), s.77-100.

Chrysostomides, Julian, “II. Yüzyıldan 15. Yüzyıla Kadar Bizans İmparatorluğu”, *Türkiye Tarihi (1071-1453)*, I, trc. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 27-78.

Çay, Abdulhalûk, *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

_____, *Anadolu’nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası: Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi*, Orkun Kitabevi, İstanbul 1984.

Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997.

_____, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II, TTK Yay. , Ankara 1994.

_____, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Yay. , Ankara 1996.

_____, “Haçlılar”, *DİA*, XIV, s. 525-546.

_____, “1071 Malazgirt Savaşı’na Kadar Bizans’ın Askerî ve Siyâsî Durumu”, *Tarih Dergisi*, 33 (1981), s. 133-146.

_____, “1101 Yılı Haçlı Seferleri”, *Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s.17-56.

_____, “İznik’in Haçlılar Tarafından Kuşatılması (6 Mayıs-19 Haziran 1097)”, *Haçlı Seferleri Tarihi: Makaleler Bildiriler İncelemeler, Dünya Kitapları*, İstanbul 2007, s. 21-37.

_____, “Haçlı Seferleri ve Türkler”, *Türkler*, VI (2002), s. 651-668.

Dirimtekin, Feridun, *İnönü ve Eskişehir Meydan Muharebeleri*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1946.

_____, *Konya ve Düzbel*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1944.

_____, *Malazgirt Meydan Muharebesi*, Askeri Matbaa, İstanbul 1936.

_____, “Selçukluların Anadolu’da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer: Malazgirt Meydan Savaşı”, *Malazgirt Armağanı*, TTK Yay. , Ankara 1993, s. 231-250.

_____, “Selçukluların Anadolu’da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer: II Düzbel-Myriocephalon”, *Malazgirt Armağanı*, TTK Yay. , Ankara 1993, s. 250-258.

Ebü’l-Hasan Sadreddin Ali b. Nâsır b. Ali el-Hüseynî Ali, *Ahbârü’l-devleti’s-Selcûkiyye*, trc. Negati Lugal, TTK Yay. , Ankara 1999.

Erdem, İlhan, “Doğu Anadolu Türk Devletleri”, *Türkler*, VI (2002), s. 383-424.

Ergin, Feridun, *Uluslararası Politika Stratejileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2008.

Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, TTK Yay. , Ankara 2007.

Eyice, Semavi, *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes*, TTK Yay., Ankara 1971.

_____, *İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri*, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınları, İstanbul 1988.

_____, “Arap Camii”, *DİA*, III, s. 326-327.

Eymen Fuâd es-Seyyid, “Fâtımîler”, *DİA*, XII, s. 228-237.

Finlay, George, *History of the Byzantine Empires*, II, Blackwood, London 1854.

Freely, John, *At Üstünde Fırtına (Anadolu Selçukluları)*, trc. Neşenur Domaniç, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2012.

Gardner, Alice, *The Lascarids of Nicaea: the Story of an Empire in Exile*, Amsterdam 1964.

Gordlevski, V. , *Anadolu Selçuklu Devleti*, trc. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988.

Gökhan, İlyas, “Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasî İlişkiler”, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I (2012), s. 70-108.

Göksu, Erkan, “Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hâkimiyet Anlayışındaki Yeri”, *Turkish Studies*, V, 2 (2010), s. 986-1011.

Gregory, Timothy E. , *Bizans Tarihi*, trc. Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Grousset, René, *Başlangıcından 1071’e Ermenilerin Tarihi*, trc. Sosi Dolanoğlu, Aras Yayınları, İstanbul 2005.

_____, *Bozkır İmparatorluğu (Attila-Cengiz Han- Timur)*, trc. Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

Georgios Akropolites, *Vekâyinâme*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Honigmann, Ernst, *Bizans Devleti’nin Doğu Sınırı*, trc. Fikret Işıltan, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1997.

Ioannes Kinnamos, *Historia (1118-1176)*, trc. Işın Demirkent, TTK Yay. , Ankara 2001.

Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Ibn Khallikan’s Biographical Dictionary, III, trc. William MacGuckin de Slane, Lebanon 1970.

İbnü’l-ibrî Ebû’l-Ferec, (Bar Hebraeus), *Târih*, I-II, trc. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yay. , Ankara 1999.

İbnü’d-Devâdârî, *Kenzü’l-dürer ve Câmiü’l-gurer*, trc. Faruk Sümer, Ali Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, (Metinler ve Çevirileri), TTK Yay. , Ankara 1971.

İbnü’l-Kalânîsî, *Zeylû Tarihi Dimaşk*, trc. Faruk Sümer, Ali Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, (Metinler ve Çevirileri), TTK Yay. , Ankara 1971.

_____, *The Damascus Chronicle of the Crusade*, trc. H. A. R. Gibb, London 1932.

İbn Şeddâd, İzzuddin Muhammed b. Ali b. İbrahim, *el-A'lâ ku'l-Hatîre fî Zikri'l-Ulemâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, nşr. Yahya Zekeriya Abbare, el-Vezaretu's-Sakafiyye, Dımaşk 1991.

İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, trc. Mehmet Keskin, XII, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000.

İskit, Temel, *Diplomasi (Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması)*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1953.

Karaca, Sevtap Gölgesiz, “XI. Yüzyılda Bizans-Norman İlişkilerine Bakış”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII, 1 (2012), s. 101-118.

Kaya, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Yay. , Ankara 2006.

Kaymaz, Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, TTK Yay. , Ankara 2009.

Kemâleddin Ömer İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fî Tarih-i Haleb*, trc. F. Sümer, A. Sevim, İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı, (Metinler ve Çevirileri), TTK Yay. , Ankara 1971.

_____, *Zübdetü'l-haleb min târihi Haleb*, II, nşr. Sâmî ed-Dehhân, Dımaşk 1954.

Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (Sultan Mesud Dönemi [1116-1155])*, TTK Yay. , Ankara 2003.

_____, “Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'u Ziyareti ve Türklerin Tarihteki İlk Uçuş Denemesi”, *Belleten*, LXVI, 247 (2002), s. 839-848.

_____, “Yağıbasan Devrinde Dânişmendliler-Türkiye Selçukluların İlişkileri”, *Tarih Dergisi*, 37 (2002), s. 137-148.

Kırzioğlu, Fahreddin, *Kars-Arpaçay Boyları Eski Merkezi Anı Şehri Tarihi (1018-1236)*, San Matbaası, Ankara 1982.

Kılıç, Şahin, “Yükselme Devri Selçuklu-Bizans İlişkileri”, *Türkler*, VI (2002), s. 618-629.

Kıvâmüddin Feth b. Ali el-Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra va nuhbetü'l-usra: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, trc. Kıvâmüddin Burslan, TTK Yay. , Ankara 1999.

Köprülü, Fuat, “Bayrak”, *İslâm Ansiklopedisi*, II, s. 401-420.

Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara 1982.

_____, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, TTK Yay. , Ankara 2011.

_____, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976.

Kurat, Akdes Nimet, *Çaka Bey (İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966.

_____, “Peçenekler, Uzlar ve Malazgirt Zaferi”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 47 (1971), s. 42-46.

Küçüksipahioğlu, Birsal, “Haçlı Devletleri”, *Türkler*, VI (2002), s. 687-694.

Laurent, J. , “Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans”, trc. Yaşar Yücel, *Belleten*, LII, 202 (1988), s. 219-226.

Luttwak, Edward N. , *Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi*, trc. M. Efe Tuzcu, Epsilon Yayınları, İstanbul 2009.

Merçil, Erdoğan, *Büyük Selçuklu Devleti*, Nobel Yayınları, Ankara 2012.

_____, “Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devletinin Durumu”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, TTK Yay. , Ankara 1999, s. 83-89.

Mikhael Attaleiates, *Tarih*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Mikhail Psellos, *Khronographia*, trc. Işın Demirkent, TTK Yay. , Ankara 1992.

Mîrhând Muhammed, *Ravzatü's-şafâ' fî sîreti'l-enbiyâ' ve'l-mülûk ve'l-hulefâ'*, trc. F. Sümer, A. Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, (Metinler ve Çevirileri), TTK Yay. , Ankara 1971.

Morgan, Giles, *Yeni Roma ya da Konstantin Şehri: Bizans'ın Kısa Tarihi*, trc. Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2010.

Müneccimbaşı, Ahmet b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel: Selçuklular Tarihi*, II, Haz. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.

Müverrih Vardan, *Türk Fütûhatı Tarihi (889-1269)*, trc. Hrant D. Andreasyan, Milli Mecmua Yayınevi, İstanbul 1937.

Nâsirüddîn Hüseyin bin Muhammed bin Alî el-Ca'ferî er-Rugadî el-Münşî (İbn Bîbî), *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-umûri'l-Alâiyye (Selçuknâme)*, trc. Mükrimin Halil Yinanç, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.

Nicol, Donald M. , Bizans ve Venedik (*Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*), trc. Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2000.

Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, trc. Fikret Işıltan, TTK Yay. , Ankara 1995.

_____, *Historia (1180-1195)*, trc. Işın Demirkent, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2006.

_____, *Historia (1195-1206)*, trc. Işın Demirkent, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2004.

Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Nizâmü'l-mülk, *Siyâset-nâme*, trc. Mehmet Altay Köymen, TTK Yay. , Ankara 1999.

Norwich, John Julius, *Bizans (Yükseliş Dönemi, MS. 803-1081)*, trc. Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013.

Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII in orientem*, ed. V. G. Berry, New York 1948.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. Fikret Işıltan, TTK Yay. , Ankara 2011.

Öngül, Ali, *Selçuklular Tarihi (Anadolu Selçukluları ve Beylikler)*, II, Emek Matbaası, Manisa 2007.

Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK Yay. , Ankara 1990.

_____, "Kılıçarslan II", *DİA*, XXV, s. 399-403.

_____, "Dânişmendliler", *DİA*, VIII, s. 469-474.

Özgüdenli, Osman Gazi, *Selçuklular (Büyük Selçuklu Devleti Tarihi)*, I, İSAM Yayınları, İstanbul 2013.

Polat, M. Said, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.

Potyemkin, Vladimir, *Uluslararası İlişkiler Tarihi: Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi*, trc. Attila Tokatlı, May Yayınları, İstanbul 1977.

Ramsay, W.M. , *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, trc. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960.

_____, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, I, Oxford 1895.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trc. Fikret Işıltan, I-II, TTK Yay. , Ankara 2008.

Savvides, Alexis G.C. , *Byzantium in the Near East: Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor, the Armenians of Cilicia and the Mongols A.D. C. 1192-1237*, Selanik 1981.

Sevim, Ali, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK Yay. , Ankara 2002.

_____, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yay. , Ankara 1990.

_____, *Ünlü Selçuklu Komutanları, (Afşin, Atsız ve Aksungur)*, TTK Yay. , Ankara 1990.

_____, *Anadolu'nun Fethi; Selçuklular Dönemi*, TTK Yay. , Ankara 1988.

_____, “İbnü'l-Kalânî'si'nin Zeylû Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436-500=1044/45-1106/07)”, *Belgeler*, XXIX, 33 (2008), s. 1-42.

_____, “İbnü'l-Cevzî'nin El-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler (H. 430-485=1038-1092)”, *Belgeler (Türk Tarih Belgeleri Dergisi)*, XXVI, 30 (2005), s. 1-84.

_____, “Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları”, *Malazgirt Armağanı*, TTK Yay. , Ankara 1993, s. 220-229.

Sevim, Ali; Yücel, Yaşar, *Türkiye Tarihi (Fetihten Osmanlılara Kadar)*, I, TTK Yay. , Ankara 1990.

Sevin, Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, I, TTK Yay. , Ankara 2001.

Seyyid Ebû'l-A'la Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, I, trc. Ali Genceli, Hilâl Yayınları, Ankara 1971.

Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, trc. Ali Sevim, TTK Yay. , Ankara 2011.

Simbat (Başkomutan), *Vekâyiname*, trc. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Tercüme Kısım, İstanbul 1946.

Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245–1248)*, trc. Erendiz Özbayoğlu, Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, Alanya 2006.

Sivas, Taciser Tüfekçi, “Batı Frigya’da Frig Yerleşmeleri ve Kaya Anıtlarının Araştırılması”, *Friglerin Gizemli Uygarlığı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 77-92.

Subaşı, Ömer, “Tarihi Kaynaklar Işığında Kaputru Savaşı”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 44 (2010), s. 247-270.

Süryânî Mihail, *Vekâyiname*, 2.Kısım (1042-1195), trc. Hrant D. Andreasyan, TTK Basılmamış Nüsha, 1944.

Şeşen, Ramazan, *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.

Taşlıkılıoğlu, Haluk, *Chalondon’a Göre Ioannes Komnenos ve Manuel Komnenos Devrinde Bizans ile Anadolu Selçukluları Arasındaki Münasebetler*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi), İstanbul 1973.

Tellioglu, İbrahim, *Komnenosların Karadeniz Hâkimiyeti Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Serander Yayınları, Trabzon 2009.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyasî Tarih, Alp Arslan’dan Osmangazi’ye 1071-1318)*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar (Metin, Tercüme ve Araştırmalar)*, TTK Yay. , Ankara 1988.

_____, “Süleyman-Şah I.”, *İslâm Ansiklopedisi*, XI, s. 201-219.

_____, “Eski Türklerde Ok’un Hukuki Sembol Olarak Kullanılması”, *Belleten*, IX, 35 (1945), s. 305-318.

_____, “Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan”, *Türkler*, VI (2002), s. 566-579.

_____, “Kılıç Arslan II”, *İslâm Ansiklopedisi*, VI, s. 688-703.

_____, “Süleyman-şâh II”, *İslâm Ansiklopedisi*, XI, s. 219-231.

Tülüce, Adem, *Bizans Tarih Yazımında Öteki Selçuklu Kimliği*, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.

Thomsen, Wilhelm, “Moğolistandaki Türkçe Kitabeler”, *Türkiyat Mecmuası*, III, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1935, s. 81-118.

Uçar, Şahin, *Anadolu’da İslâm-Bizans Mücadelesi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990.

Umar, Bilge, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998.

_____, “Myriocephalon Savaşının Yeri: Çivril Yakınında Kûfî Çayı Vadisi”, *Belleten*, LIV, 209 (1990), s. 99-116.

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, trc. Hrant D. Andreasyan, TTK Yay. , Ankara 2000.

Üremiş, Ali, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, Babil Yayınları, Ankara 2005.

Vasiliev, A. , *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, I, trc. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara 1943.

Vryonis, Speros, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization From The Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press, Berkeley 1971.

Xavier Jacob, *Les Turcs Au Moyen-Age*, (Textes-Byzantins), TTK Yay. , Ankara 1990.

Yıldız, Hakkı Dursun, *İslâmiyet ve Türkler*, Kamer Yayınları, İstanbul 2000.

Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, I, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944.

_____, “Ermeniye”, *İslâm Ansiklopedisi*, IV, s. 317-326.